

Wollukse Praot

Over de Waalwijkse taal

Stichting Langstraats in Woord en Beeld

Dialectgroep Wollukse Praot

Wollukse Praot

Over de Waalwijkse taal

Waalwijk, 2019

Stichting Langstraats in Woord en Beeld

Inhoud

Voorwoord - Nol Kleijngeld	4	N	86
Voorwoord - Prof. dr. Jos Swanenberg	4	O	88
Voorwoord - Jan-Bert Aarts	6	P	94
Toelichting	8	R	98
A	12	S	104
B	16	T	120
D	30	U	122
E	34	V	126
F	38	W	130
G	42	Z	136
H	50	De Langstraatdialecten door de eeuwen heen	142
I	58	De Langstraatdialecten en het Waalwijks	151
J	58	Grammatica	157
K	62	Spelling	166
L	74	Klinkeroverzicht	173
Historische kaart	76	Verantwoording	175
M	78	Colofon	176

Voorwoord

Een verrijking

Ergens in de jaren zestig van de vorige eeuw stuurde de Nijmeegse professor Weijnen zijn studenten op pad om de belangrijkste kenmerken van dialecten in kaart te brengen. Die studenten deden ook Waalwijk aan. Ze belden her en der aan met het verzoek om een paar zinnen in het eigen dialect uit te spreken. Volgens Waalwijkers die het kunnen weten, werd onder meer gevraagd om de zin *De koe loopt in de wei* in het Wolluks te vertalen. Dat werd natuurlijk zoiets als *De koei lopt in de waai*.

De Nijmeegse geleerde legde de basis voor een dialectenkaart van Nederland. Hij deed er jaren over. En nog was zijn werk niet af. Hij kwam niet verder dan een grove schets

van de vele dialectgebieden. Het zou ook ondoenlijk geweest zijn om alle dialecten tot achter de komma vast te leggen. Dat liet hij in feite over aan heemkundigen en lokale dialectliefhebbers.

Waalwijk mag zich gelukkig prijzen dat een aantal inwoners hun dialect in de armen gesloten heeft. Zij erkennen en herkennen de schoonheid van hun eigen taal en zorgen ervoor dat die taal, hun dialect, voor de eeuwigheid bewaard blijft. Een dialect maakt deel uit van de eigenheid, de identiteit en de cultuur van een dorp, stad of streek.

In die zin is dit boek *Wollukse Praot* een verrijking, waaraan niet alleen de huidige generatie, maar ook toekomstige generaties

veel plezier kunnen beleven. Het Wollukse dialect blijft zo in leven. Als geboren en getogen plaatsgenoot kan ik dat alleen maar toejuichen.

Nol Kleijngeld

Burgemeester van de gemeente Waalwijk

Dialect is onderdeel van ons cultureel erfgoed

Het nieuwe boek over het dialect van Waalwijk dat nu voor u ligt, doet mij grote deugd! Hierin staat het dialect van de stad Waalwijk centraal. De bijzondere woordenschat van een dialect zoals dat van Waalwijk toont ons hoe bloemrijk en warm de taal van thuis kan zijn. De presentatie van dit dialectwoordenboek helpt daarbij: met smeuïge voorbeeldzinnen en prachtige archiefphoto's wordt de context bij de dialect-

woorden geschetst. Zo wordt met andere woorden een beeld van de leefomgeving geschetst dat past bij de woordenschat. Niet zelden is dat tegelijkertijd een beeld van vroeger: als we het over het dialect van Waalwijk hebben, kijken we vooral naar het verleden.

Het dialect dat onderwerp van dit boek is, is vooral de taal van mensen die in de jaren

dertig of veertig van de vorige eeuw werden geboren en nu zeventigers of tachtigers zijn. De jongsten in onze samenleving spreken dit dialect al niet meer. Het gebruik van dialect zal steeds verder afnemen. Dit boek zal, als document dat het dialect vastlegt, ons helpen om de herinnering aan het dialect levend te houden. Dat is belangrijk omdat dialect als taal van de eigen omgeving, van de eigen familie, buurt en werkvloer, een

elementair onderdeel van de lokale cultuur is. Dialect is onderdeel van ons cultureel erfgoed.

Dialect is niet alleen het middel voor communicatie binnen de lokale gemeenschap maar zegt tevens iets over onze identiteit. Het is immers ook een medium voor expressie: we geven uiting aan gevoelens en gedachten door middel van taal. Daarom vertelt ons taalgebruik iets aan de mensen om ons heen over hoe wij denken en voelen, dus over hoe wij zijn. Bovendien worden we allen aan ons taalgebruik herkend, een accent of een bijzonder woord geeft weg waar wij vandaan komen. Dialect is dus verbonden met regionale identiteit.

Dialect is daarmee niet alleen een interessant verschijnsel omdat het als taalvariëteit met zijn bijzondere woorden en klanken anders is dan het Nederlands, maar ook omdat het deel uitmaakt van het culturele erfgoed van onze gemeenschap. Onder erfgoed verstaan we onderwerpen, tastbaar en niet tastbaar, die we van onze voorouders kregen, die we hier en nu koesteren en die we willen bewaren voor het nageslacht. In cultureel erfgoed zitten dus heden, verleden én toekomst besloten. De totstandkoming van dit dialectboek past uitstekend in deze definitie: het dialect leerden we van onze

ouders en grootouders en we vinden het belangrijk genoeg om vast te leggen, zodat we er nu en later nog van kunnen genieten. Daarom vind ik dit boek belangrijk: het brengt dialect op een interessante en inspirerende manier voor het voetlicht en bewaart het voor het nageslacht.

Maar boven alles is dit boek leuk en leeswaardig; de makers zijn erin geslaagd om een boek samen te stellen dat zeer toegankelijk is. Naast de opzet met voorbeeldzinnen en beeldmateriaal, helpt ook de spellingswijze van het dialect bij deze toegankelijkheid. De spelling is er bij uitstek op gericht om zo min mogelijk afwijkende tekens te gebruiken. Zodoende is het dialect gemakkelijk te lezen. De spellingswijze is achter in het boek op een heldere manier uiteengezet.

Naast de woordenlijsten bevat het boek ook verhalen in het dialect en achtergrondteksten over dialect. Daarbij gaat het om een beschrijving van de geschiedenis van de Langstraatdialecten, waartoe het Waalwijks behoort, als groep binnen de Brabantse dialecten, en een beschrijving van het onderzoek naar deze dialecten, de dialectologie. Ook bevat dit onderdeel een interessante beschrijving van de taalgeografie van de Langstraat. Daarbij worden vier dialectgroe-

pen rondom Waalwijk behandeld: naar het zuiden en westen Kaatsheuvel, Loon op Zand en Sprang-Capelle, verder naar het westen Waspik, Raamsdonk en Raamsdonksveer, naar het oosten Drunen en Elshout en verder naar het oosten Nieuwkuijk, Vlijmen en Haarsteeg. Tot slot bevat dit onderdeel een beschrijving van de grammaticale bijzonderheden van het dialect, zoals onregelmatige werkwoordsvormen en verkleinwoordvorming.

Tot slot feliciteer ik de samenstellers van dit boek en de Waalwijkse gemeenschap van harte met de totstandkoming van *Wollukse Praot*.

Prof. dr. Jos Swanenberg
Tilburg University &
Erfgoed Brabant Academie

Voorwoord

Voor op het nachtkastje

Helaas, ons Waalwijkse dialect is aan het verdwijnen... Mijn ouders spraken Wolluks, maar zeker niet extreem; ikzelf spreek met een Brabants accent en mijn kinderen spreken beslist géén Wolluks. Ze kunnen het ook écht niet.

Met dit boek proberen we om iedereen die van Waalwijk en de Langstraat houdt het dialectgevoel weer wat terug te geven.

Zelf ben ik al een jaar of 30 bezig om Wollukse woorden en uitdrukkingen en alles wat daarmee te maken heeft te verzame-

len. Het begon met het lezen van de boekjes van Bert Stevens, onder andere *Koffie mee sekraai* (1978). Later leende ik van de bibliotheek *Het Bosch Woordenboek* (1993) en *Mèn Tilbörgs Wôordeboek* (1993) en kreeg het boekje *Oê-toch* (2002) van André van Riel over het Kaatsheuvels dialect.

Wie krijgje hier de smerlappe? Van links nòr rechts: Gerard Smulders, Yoïn van Spijk, Toon Steenberg, Bert Leenheers, Jan-Bert Aarts, Max van Mierlo en Piet van den Berg.

In 2014 heeft heemkundekring De Erste-linghe een berichtje in de krant gezet om een paar Waalwijkers bij elkaar te krijgen die zich zouden willen verdiepen in het Wolluks. Zo hebben we een clubje van zeven personen gevormd en zijn we al jaren doende om het Waalwijkse dialect vast te leggen en uit te dragen: Bert Leenheers, Max van Mierlo, Toon Steenberg, Yoïn van Spijk, Gerard Smulders, Piet van den Berg en Jan-Bert Aarts. Ook Rietje Damen is jarenlang een fanatiek lid geweest van onze groep, maar helaas is zij in januari 2018 overleden.

Bert, Max en Toon zijn de nestors van onze groep. Zij halen herinneringen op aan de klank van het vroegere Wolluks, zoeken naar de juiste woorden en wikken en wegen wat de beste uitspraak daarvan zou kunnen zijn. En vooral: welke niet correct is. Zij zijn ook onze verhalenvertellers. Max is een echte Baardwijker. Toon en Bert zijn geboren en opgegroeid in Waalwijks centrum. Yoïn is onze benjamin. Hij heeft in 2014 een masterstudie taalwetenschap afgerond en doet sindsdien in zijn vrije tijd onderzoek naar de grammatica en de verandering van de Langstraatdialecten. Als taalkundige heeft hij onze manier om het Wolluks

te spellen gecoördineerd. Met zijn oog voor systematiek en zijn oor voor uitspraak corrigeerde hij ons als we in ons enthousiasme dreigden uit te glijden. Hij schreef in dit boek de teksten over het dialect en was onze eindredacteur. Hij heeft één nadeel: 't ies 'nen Drúúnese meens! Gerard, van oorsprong Tilburger, is onze fotograaf. Hij is verantwoordelijk voor veruit de meeste kleurenfoto's in dit boek. Tevens is hij onmisbaar op de achtergrond, zoals bij het organiseren van dialectavonden, en hij tikt ons af en toe op de vingers als we te lang doorzagen over een onderwerp. Piet van den Berg is onze meesterlijke tekenaar. Hij heeft alle komische tekeningen gemaakt die eerder al verschenen zijn bij de verhalen in *De Maasroute* en die nu weer in dit boek terug te vinden zijn. Hij spreekt jammer genoeg geen woord Brabants. Het is een echte 'bovensloter'. Al lang wilde ik een Wolluks woordenboek maken. Die wens is nu vervuld. Voornoemde heren hebben daar enorm aan bijgedragen. Ik ben ze daar zeer dankbaar voor!

In het verleden zijn vele Waalwijkers ons voorgedaan in de bestudering en de toepassing van ons heerlijk Wolluks. Daarom

brenge wij op deze plaats ook graag hulde aan onze 'voorgangers' J.W. van Heesbeen (1894-1968), P.J. Berkelmans (broeder Michaelo) (1914-1999), Wout Pullens (1915-2004), Bert Stevens (1926-2009) en Toon Gouda (1937). Van hun publicaties hebben wij genoten en met gepaste eerbied gebruikgemaakt.

Ook hartelijk dank aan de voorwoordschrijvers: burgemeester Nol Kleijngeld en prof. dr. Jos Swanenberg. Nol Kleijngeld heeft met zijn boek *Langstraters* (2013) een waardevolle bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van Heusden, Loon op Zand en Waalwijk. Jos Swanenberg is bijzonder hoogleraar Diversiteit in taal en cultuur bij het departement van Cultuurstudies van Tilburg University. Bij Erfgoed Brabant ondersteunt en adviseert hij organisaties op het gebied van streektaal in het bijzonder en biedt hij ondersteuning aan heemkundekringen in het algemeen.

Wollukse Praot is een gezellig lees- en kijkboek geworden. Voor op het nachtkastje. Veel plezier!

Jan-Bert Aarts

Voorzitter Dialectgroep Wollukse Praot

Toelichting

De traditie van het idioticon

De eerste woordenlijsten met woorden die typisch zijn voor een streek, werden *idioticon* genoemd. Dat heeft niets met idioten te maken maar met het Oudgriekse *ídios*, dat 'eigen' betekent. Een idioticon beschrijft dus het eigene van een streektaal. Idiotica verschillen van reguliere woordenboeken: ze bevatten vrijwel alleen woorden en uitdrukkingen die qua vorm of betekenis een interessante afwijking van de standaardtaal vertonen. Wie een woordenlijst van een dialect opstelt, is immers meestal geïnteresseerd in de bijzonderheden van dat dialect. Vraag je een Brabander om eens wat Brabantse woorden te noemen, dan is de kans klein dat je *kat*, *geur* en *pop* hoort. Het zijn 'smeuïge' woorden als *affeseere*, *begaoie* en *gòlliepaop* die de aandacht trekken.

De woorden in dit boek

We hebben in dit boek die woorden opgenomen die wij om een of andere reden vermeldenswaardig vinden. Een precieze afbakening van wat er wel en niet in is gekomen, is niet te geven. Ten eerste zijn we bij het schrijven van dit woordenboek uitgegaan van het Waalwijks, maar slechts een handjevol woorden komt uitsluitend in Waalwijk voor. Een groot deel is bekend in de rest van Midden-Brabant en zelfs in heel Noord-Brabant. De verschillen zitten hem dan in de klank. Ons *loôpes* in *Hij kwaam loôpes* klinkt dan bijvoorbeeld als *lwoopes* (in Sprundel),

leupes (in Oerle bij Eindhoven) of *loupes* (in Uden). Er zijn ook genoeg woorden die buiten het Brabants gebruikt worden. Denk aan *vrommes*, dat ze in Maastricht ook kennen. In sommige gevallen bestaan de in dit boek opgenomen woorden zelfs gewoon in het Standaardnederlands. Vaak gaat het dan om woorden die in het Nederlands niet of nauwelijks meer gebruikt worden, zoals *node* en *begaaien* of *begaden*, de Nederlandse equivalenten van *noô* en *begaoie*. In andere gevallen is het woord nu weliswaar nog in gebruik, maar in Nederland minder dan in Vlaanderen. Voorbeelden zijn *rijve* en *appelsiën*: Van Dale vermeldt bij *rijven* 'BE; niet algemeen' en bij *appelsien* 'BE; spreektaal'. Tot slot zijn er woorden die in Nederland algemeen gebruikt worden, maar die we bijvoorbeeld vanwege het klankverschil toch een plek in de woordenlijst waard vonden. Zo heeft *blaauw* precies dezelfde betekenis als *blauw*, maar het woord is interessant vanwege de klank: Waalwijkers worden in plaatsen als Drunen en Vlijmen (waar het uitgesproken wordt als *blouw*) herkend aan hun uitspraak en dat was voor ons voldoende reden om *blaauw* op te nemen. Andere voorbeelden zijn *aaltij*, *belaoitòffele* en *gladjònnes*. Ook die woorden verschillen maar op enkele punten van hun Nederlandse vertalingen.

Sommige Waalwijkse woorden hebben een betekenis die het Standaardnederlands niet

kent en daarnaast een betekenis die daarin wél bekend is. Neem het woord *krulle*. Zowel ons dialect als de standaardtaal kent dat woord als 'zich spiraalvormend ombuigen', maar alleen het dialect heeft ook de betekenis 'er stevig aan toe gaan', zoals in 't *Krulden 'r toen RKC moes speule*. In zulke gevallen hebben we meestal alleen de afwijkende betekenis opgenomen. Bij *aachtermekaoe* staat dus niet de betekenis *achter elkaar*; bij *haai* vermelden we de roofvis niet. Maar ook daarbij hebben we uitzonderingen gemaakt. De meest afwijkende betekenis van *èèrmoei* is *kou*, maar we hebben ook de betekenis *armoede* opgenomen. Verder zijn er woorden die nagenoeg hetzelfde lijken als hun Nederlandse tegenhanger maar een andere betekenis hebben. Neem *schreëuwe*: dat lijkt hetzelfde te betekenen als *schreeuwen* (en voor jonge dialectsprekers is dat ook het geval), maar in de Langstraat betekende *schreëuwe* oorspronkelijk *hulien*.

In dit boek zijn alleen die woorden opgenomen die herkend en gebruikt worden door minimaal twee Waalwijkers die zijn opgegroeid in Waalwijk bij Waalwijkse ouders. Werd ons een vermeend Waalwijks woord aan de hand gedaan maar konden we geen twee Waalwijkers vinden die ons wisten te vertellen wat de betekenis was en het daarover eens waren, dan hebben we het niet opgenomen. Een voorbeeld daarvan is

haoperdetúút. Degene die het ons aanraade kende de betekenis zelf niet en we hebben niemand kunnen vinden die het gebruikt. Ook zou *giechelèèr* ‘een illegaal geproduceerd paar schoenen’ betekenen, maar we hebben naast degene die ons het woord aan de hand deed, niemand kunnen vinden die die betekenis kent. Elk woord dat het boek wél gehaald heeft, is uitvoerig besproken, zodat we een betekenis konden noteren waarover de woordgebruikers eensgezind waren.

Het is niet ons doel geweest volledig te zijn. We hebben geen volledig lexicon van het Waalwijks willen samenstellen. Daar zou een boekwerk van vele honderden pagina’s uit zijn gekomen en dat is niet wat we voor ogen hadden. Met dit boek willen we laten zien hoe rijk het Waalwijks dialect is – en die rijkdom blijkt niet uit de hoeveelheid maar uit de inhoud.

Het dialect in dit boek

Het is goed mogelijk dat je niet alle woorden in dit boek herkent als Waalwijks. In de jaren waarin we ons materiaal verzameld hebben, zijn we ons ervan bewust geworden dat er veel verschillen zijn tussen Waalwijkse dialectsprekers. Een woord dat de een dagelijks gebruikt kan de ander vreemd in de oren klinken – ook al zijn ze opgegroeid in dezelfde buurt. Over het algemeen hebben oudere sprekers een grotere dialectwoordenschat

dan jongere, maar ook onder sprekers van dezelfde leeftijd is er veel verschil.

Het dialect dat wij in dit boek hanteren, is voornamelijk de variëteit die door mensen wordt gesproken die geboren zijn in de jaren dertig en veertig. Wij zeggen en schrijven bijvoorbeeld *Gij kwaam(t) giestere vorse aaiër haole*, en niet *Gij kwam gistere verse eiere haole* – ook al is dat prima Waalwijks, dat wordt gesproken door mensen uit de jaren zeventig. We noteren ook alleen woorden en woordvormen die de leden van onze werkgroep zelf nog gebruiken. In de woordenlijst zijn dus geen woorden en woordvormen te vinden die uitgestorven zijn en die de oudsten in onze werkgroep zich hoogstens van hun ouders herinneren, zoals *went* in plaats van *want* (het voegwoord). Ook bij de notatie van de uitspraak sluiten we aan bij de variëteit van sprekers uit de jaren dertig en veertig. Daarbij laten we wel ruimte voor jongere uitspraakvarianten. Zo schrijven we *koôpe* en niet *koeëpe* om aan te geven dat *koôpe* zowel met de oudere tweeklank [koeëpe] als met de jongere lange klinker [koope] kan worden uitgesproken. Beide uitspraken kunnen erin gelezen worden: jongere sprekers kunnen het accent circconflexe (^) rustig negeren, terwijl dat teken voor ouderen recht doet aan de tweeklank in hun uitspraak.

Zie voor een uitgebreide toelichting op onze spelling het hoofdstuk *Spelling* op pagina 166.

Citaten

De afgelopen eeuw is er aardig wat in het Waalwijks gepubliceerd, zeker als we een vergelijking maken met de omliggende plaatsen. In een boek dat de schoonheid van het Waalwijks wil uitdragen, mag de rijkdom van het werk van voorgangers niet ontbreken. Daarom citeren we in dit boek uit het werk van schrijvers die in het dialect van Waalwijk, Baardwijk en Besoyen publiceerden: Bert Stevens, P.J. Berkelmans (broeder Michaelo), J.W. van Heesbeen, Toon Gouda en Wout Pullens. Van sommigen van hen hebben we zelfs integrale teksten opgenomen.

In overleg met de rechthebbenden is besloten de teksten om te zetten in onze spelling. Dat hebben we gedaan om de lezer niet te verwarren met verschillende woordbeelden, aangezien de schrijvers uiteenlopende spellingen hanteren. Dus waar bijvoorbeeld Stevens *wèrd* (waard) schrijft, schrijven wij *wèèrd*, omdat wij de lange klinker van dat woord weergeven met de letters *èè*. Verder zijn de teksten geheel intact gelaten. In overleg met Toon Gouda is ervoor gekozen zijn gedicht op te nemen in de oorspronkelijke spelling.

Toelichting

Naast citaten van bovenstaande schrijvers bevat dit boek verhalen van Toon Steenbergen en Bert Leenheers, twee schrijvers uit onze werkgroep, die hun werk de afgelopen jaren wekelijks hebben gepubliceerd in de krant *De Maasroute*.

Tot slot citeren we passages uit een opname van het Meertens Instituut: *Besojen* (1967). Daarin zijn drie Besoyense heren die rond 1900 geboren waren, in gesprek met dialectoloog Jan Stroop. Ze vertellen over het leven in het vroegere Waalwijk en over bijzonderheden van het dialect.

De opbouw van dit boek

Dit boek bestaat uit drie onderdelen. Onderdeel 1 is een geïllustreerd woordenboek. Op de linkerpagina's staat een woordenlijst van A tot Z. Op elk woord volgt een voorbeeldzin die duidelijk maakt hoe dat woord in een natuurlijke context gebruikt wordt. Bij een aantal woorden staat in plaats daarvan een verwijzing naar een kader dat op een rechterpagina te vinden is. Het gaat daarbij om vijf thema's: het boerenbedrijf, dieren, planten, de schoenindustrie en vogels.

In de woordenlijst ontbreken de letters C, Q, X en Y. We hebben geen noemenswaardige woorden gevonden die met een C beginnen, en de Q, X en Y gebruiken wij niet in onze spelling.

De rechterpagina's illustreren de woordenschat in woord en beeld. Ze bevatten verhalen, spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen, achtergrondkaders, tekeningen, archiefphoto's en nieuwe foto's.

Onderdeel 2 van het boek is een serie langere verhalen, gedichten en cursiefjes van verschillende Waalwijkse en Baardwijkse schrijvers. Ze wisselen het woordenboekdeel af en staan dus verspreid door het boek.

Op deel 1 en 2 volgt onderdeel 3 met achtergrondinformatie over het dialect: een hoofdstuk over de geschiedenis van de Langstraatdialecten, een hoofdstuk over dialectverschillen in de Langstraat, een hoofdstuk over de grammatica en een hoofdstuk over de spelling die we in dit boek hanteren.

Blokje

In het woordenboekdeel werken we met een aantal tekens. De woorden die in een themakader staan of op de rechterpagina's geïllustreerd worden, worden aangeduid met een blokje in de kantlijn.

Bolletje en puntkomma

Op sommige woorden volgt een bolletje. Daarachter staan verbuigingen en vervoegingen - maar alleen als dat woord minimaal één onregelmatige vorm heeft. Bij zelfstandige naamwoorden vermelden we eerst het meervoud.

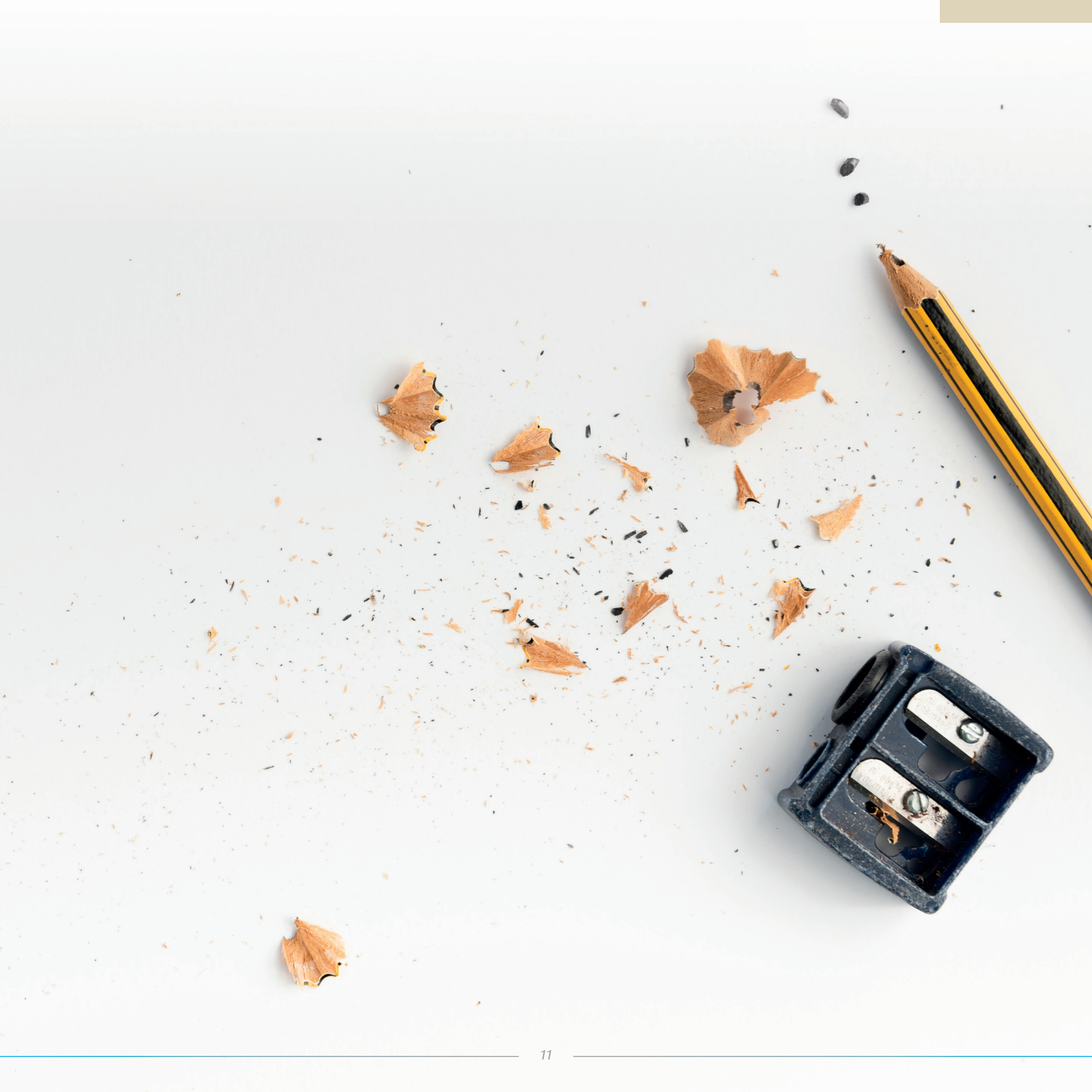
Na een puntkomma volgt ook het verkleinwoord. Een voorbeeld:

blad • blaoier; blaoike, blòike

Zijn alle vormen regelmatig, dan vermelden we dus niets. Zo staat achter *buil* niet *buile*; *bùltje*, omdat die vormen op basis van regels af te leiden zijn. Die regels zijn terug te vinden in het hoofdstuk *Grammatica* op pagina 157.

Komma en haakjes

Staat er in de eerste kolom van een woord een komma, dan volgt daarop een variant van dat woord. Zo heeft *botteram* de variant *botram*. Zulke varianten zijn geheel uitwisselbaar: de ene spreker zegt A en de andere B, of zelfs één en dezelfde spreker zegt zowel A als B. Verschilt een variant nauwelijks, dan werken we ook met haakjes: zo komt *stùlpe* naast *stùlpere* voor en die varianten noteren we met *stùlpe(re)*. Staan in de tweede kolom haakjes, dan gaat het om een extra toelichting, zoals *stoken* (*onenigheid veroorzaken*) bij *steuke*, en *stoken* (*doen branden*) bij *stooke*.

A

- Aachter
 - lett. achter; het Waalwijkse gebied *zie de kaart op pagina 76*
bezuiden de oude spoorlijn
 - aachtermeakaore
aachterheene
aachteruitbidde

 - aai • aaier; aaieke
 - aaierbloemke
 - aaierweezeltje
 - aalt, aaltij, a(a)ltijd
 - aamperaon, aamper
 - aanderste
 - aander
 - aauwe
 - aauw(v)erwets(t)

 - aauwbet, aauwmeut
 - affeseere
 - affront, affrontaosie,
afgrontaosie
 - afgaank, afgang
 - afgaon • ging, gong aaf;
afgegaon
 - afgespanne
 - afgewerkt

 - afpraote
 - afrakke

 - afraoie • raoide aaf; afgeraoie
 - afschaai • scheej,
scharaie aaf; afgescharaie
 - afschíete • schoot aaf;
afgeschoote
	meteen	Brutaole snòtaop! En nou aachtermeakaore nòr bed, gij!
	achterna, achterheen	Ge moet 'r meêr aachterheene zitte, dè zeg ik oe tòch?
	vloeken	Toen-tie d'n blompòt op z'ne vóét kreeg, begon-tie me tòch 'n pertij
aachteruit te bidde!
	ei	Vòrse aaikes, vòrs van de kiep!
	primula	<i>zie het kader op pagina 99</i>
	wezel	<i>zie het kader op pagina 31</i>
	altijd	't les aaltij wè.
	nauwelijks	Aamperaon 'n goei week laoter ston-tie wir vur de deur.
	andere	Om d'n aandersten dag kwaam de gruuntenboer.
	volgende	D'aander week begint de vekaansie.
	vader	't les krek d'n aauwe.
	ouderwets	De aauwvandaoge hebbe 'nen aauwverwets gezelligen aovend bij 't
Snoekske gehad.
	kletsmajoor	Wè'n aauwmeut! Ze bleef mer stòn aauwbette òn de tillefoon.
	opschieten	Doe ies affeseere gij!
	belediging	"Zo oud dè ge'r uitziet, zalde nooit wòrre." Dè von ik tòch wel 'n
affrontaosie.
	stoelgang	Hij heej 'ne kwaaien afgaank.
	poepen	Hij gòi altijd al moeilik aaf.
	ontriefd	Zonder bril zè'k afgespanne.
	klaar met werken	Om vier ure waar ik afgewerkt.
	doodop	Ik zij himmel afgewerkt! Ik kan gin 'pap' mir zegge.
	afspreken	Dè moete nog meej hum afpraote. Dan wòrde't wel eêns.
	gebruiken tot het versleten is	De schóén van de jong wiere bij èèrm meense irst heëlemaol
afgerakt vurdè ze aander kreege.
	afraden	Ik heb 't 'm afgeraoie om zo laot langs't wòtter te gaon.
	ermee uitscheiden, stoppen	Schaait 'r nou ies aaf meej dè ruuziemaoke!
	betalen	Doe ies scheutig, schiet ies wèd aaf!

Wè ge ammel meej **aaier** kant dóén

Ons dialect kent vele spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen waar eieren bij betrokken zijn. Een deel daarvan is – in een iet-wat andere vorm – ook bekend in het Standaardnederlands.

Gij maok 't van aaier.

Jij maakt het wel erg bont.

Hij hi z'n aai in aandermans nest geleed.

Hij heeft een kind bij een andere vrouw verwekt.

Ge hoeft nie in te zitte oover ongeleede aaier.

Je hoeft je niet onnodig bezorgd te maken.

Nie kaokele, aaier legge!

Geen woorden maar daden!

Nie weete waar ge oew aai moet laote.

Onrustig heen en weer lopen.

Wè zodde gij groôte aaier legge es ge 'n gaanzekont hat.

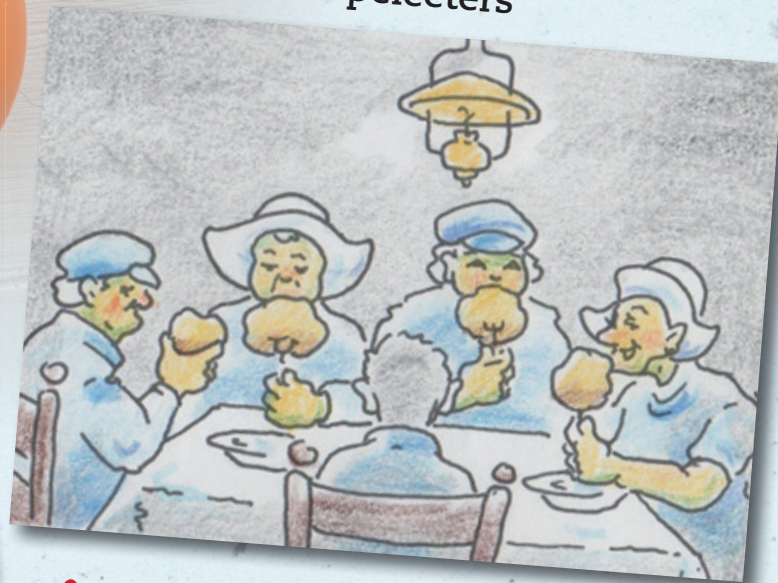
Dat zou je wel willen, maar je kunt het niet.

Afraoie ies aonraoie!

Kritiek op de partnerkeuze werkt averechts.

Affeseerèèrpeleeters

Affeseerèèrpeel

Ik waar op de mert. Daor haol 'k alzelèève gruunte en fruit.

“En,” zeej d'n èèrpeelboer, “wat zal het zijn?”

Ik zin: “Gif mijn mer vijf kiloo affeseerèèrpeel.”

“Affeseerèèrpeel?” zeej-tie. “Daar heb ik nog nooit van gehoord. Wat zijn dat nou?”

“Dè zen groôte èèrpeel: daor hoefde'r mer drie van te schelle.

Dan ies de pan al vol en dè schiet op!”

Aauwmeut

Wè'n aauwmeut!
Ze bleef mer stòn aauwbette òn de tillefoon.

afstreûpe	uitdoen	D'r kouse waare zèèknat. Ze kon ze aamper afgestrupt krijge.
afvatte	afnemen, afpakken	Es ge op school snoep meejnaamt, dan din de mister dè aaltij afvatte.
afzèèke • zeek aaf, zekte aaf; afgezeeke, afgezekt	belachelijk maken	't les schaand om iemand zoo ongesjeneerd af te zèèke.
akkedeere	overweg kunnen	Die tweej kanne góéd meej mekaore akkedeere.
■ Akkerpad, Akkersteeg	Akkerlaan	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
allebaai	alle twee	Ze zen allebaai effe zat.
alleman	iedereen	Dè gò bij alleman zoo.
allinnig, alleênig	alleen, in je eentje	Hedde gij dè alleênig gedaon?
	alleen, enkel	Oons bùùrvrouw dwèèlt allinnig mer vur de oôge van't kerkvòlk.
■ alteraande, alderaande, alteraante	allerhande, allerlei	D'r laage truike in alteraande kleure.
■ alteraosie	opschudding, consternatie	't Waar 'n heêl alteraosie daor bij die staoking bij Van Schijndel.
alzelèève	voortdurend, altijd	Jaonus heej alzelèève 'n kepòtte broek aon.
	vast en zeker, beslist	Ik geleûf alzelèève dè die tweej saome hòkke.
ammaol	allemaal	Ze waaren 'r ammaol, al d'r bruurs en zuusters meej hullie kijnder.
ammel	steeds, altijd	"Hij plaogt mijn ammel," zeej 't ventje teege z'n moeder.
	allemaal	Hij zaag ammel zwarte vlekke vur z'n oôge.
ammezuur	uithoudingsvermogen, lucht	Mijn ooma heej nog 't ammezuur van 'n jong mèèd.
aoiem, òssem	adem	Ik heb 't op m'nen òssem.
	uithoudingsvermogen	Hij heej 'ne goeien aoiem.
aokelijk	akelig, vervelend	Wè'n aokelijk meens ies dè tòch!
aondóén	zich behelpen	Meej d'n dieje moete gewoôn mer 'n bietje aondóén.
aonkloôte, aonkloôie	aanmodderen	Ge leêrt niks bij diejen baos. Die lòt oe mer wè aonkloôte.
aonrije, aonfietse, aonloôpe	beginnen met rijden, fietsen, lopen	Ik zij 'n ùurke laoter want ik zij net pas aongereeje.
aonrikkemendeere	aanbevelen	Dè's 'ne goeie metselèèr. Die kan'k oe aonrikkemendeere.
aontòttere, aontuttere	rustig doorgaan (negatief)	Ok es iets nie góéd gòi, blijf ze aontòttere.
aonvuileke, aonvùlleke	aanmodderen	Òch, wè zedde tòch òn't aonvùlleke.
■ aop	aap	Es-t'r wè gebeurd ies, koome hullie aaltij es irste òpkes kijke.
	kwajongen	Verrekten aop dè ge zet! Nou ies't klaor meej die broerdighèd!
aord	aard, gesteldheid	M'ne zeun heej in Bork goeien aord.
	aard, karakter	Hij hit d'n aord nòr gin vrimde.
aonrecht, aor(e)cht, òr(re)cht	aanrecht	Toen-tie z'n schóén op d'n aorecht zette schoot hullie moeder uit d're slòf.

Ik denk dè-tr 'nen
aop op zolder zit.
Ik denk dat er
meer aan de hand is.

Alteraosie

't Waar 'n heël alteraosie
daor bij die staking bij
Van Schijndel in 1910.

Alteraande

D'r ligge truiques in alteraande kleure.

A

aorig	eigenaardig, apart aardig (nu vaak aordig)	Piét ies aaltij al 'nen aorige gewiest. Hij hi-t'r aorig wè geld vur gekreege.
aorighedje	kleinigheidje, aardigheidje	Es we op stap ginge, kreege de kiendjes aaltij 'n aorighedje.
appel • appel; appeltje	appel	Vroeger ginge de schooljong in Bork en Bezoôie nao de vekaansie dikkels bij de boere òn de appel.
appel(e)pròl	stampot met appel en aardappel	In Wolluk noeme ze heêten bliksem ok wel appelpròl.
appel(e)sién • appel(e)sién(e); appel(e)sientje	sinaasappel	Mijnen appelesién is zúúter es de jouwe.
astraaant, afstraant	brutaal, vrijpostig	Dè afstraant ròtjong stapte zo mer nòr binne.

B

baai	allebei	Hij vatte dè bòntje meej baai z'n haand aon.
baai, baaie • baaikes	beiden, tweeën • tweetjes	Ze kuiere iederen dag meej d'r baaikes 'n rondje dur Wolluk.
baandkaai	stoeprand	Hij reej meej z'n vurwíél teege d'n baandkaai. <i>zie het kader op pagina 31</i>
▪ bag	big	Wanneêr komde op 'n bakske?
bakske	kopje koffie	Gòdde meej d'n autoo? 't les mer 'nen balscheut hiervandaon!
balscheut, bòlscheut	steenworp	Wè zedde gij tòch 'nen bangeschijterd!
bang(e)schijter(t)	bangerik	Wè'n baomisweer, 't zekt meej blòskes.
baomisweer	typisch herfstweer	Es ge die bebbel op 'n bakske het, komde'r meej gin speld tuuse.
bebbel	babbelkous	Die 'ne goeien bebbel heej, komt ver.
	babbel	En mar bebbele, jonges! Gek wòrde'r van!
bebbele	babbelen	Vroeger waare d'r meense die lèèfde van de bedeëling.
▪ bedeëling	bedeling, armenkas	Hij heej meej 't zwemme ok nog 'nen bedòllie gewonne. <i>zie het kader op pagina 31</i>
bedòllie, medòllie	medaille	Hij lòpt ammel ongeduldig dur de straot te bèère. Wè zo-t'r gaonde zijn?
▪ bèèr	mannelijk varken, beer	In maai gonge veul Wollukse meense op beejvaort nor d'n Elshout of
bèère	ijsberen	D'n Bosch.
▪ beejvaort, beejvert, beejvòrt, bèèvert	bedevaart	

Brabants-Nederlands

Sommige dialectwoorden zijn zó algemeen dat we ze in de Langstraat ook gebruiken als we Nederlands spreken. Daardoor denken we dat deze woorden tot het Standaardnederlands behoren, maar bij landgenoten van buiten onze provincie verschijnt er een groot vraagteken boven het hoofd als ze ons deze Brabants-Nederlandse woorden horen gebruiken.

Een vrij bekend voorbeeld is *aanrijden*. Zeggen we *Ik ben vanmorgen om acht uur aangere-den*, dan bedoelen we dat we om acht uur vertrokken zijn met een voertuig op wielen. In Brabant worden we goed begrepen, maar zeggen we het na een reis naar Utrecht, dan wordt er iets heel anders verstaan: in Utrecht zullen ze denken dat we om acht uur onder een auto zijn gekomen.

Een al even grote spraakverwarring ontstaat wanneer we zeggen dat we *afgewerkt* zijn. Daarmee bedoelen we dat we klaar zijn met werken: *Om vier uur was ik afgewerkt*. Het woord kan ook *doodop* betekenen: *Ik was hélemaal afgewerkt*. We denken weleens dat deze betekenissen Algemeen Nederlands zijn, maar landgenoten verstaan dat we seksueel bevredigd zijn.

Het woord *voort* is minder spannend maar wel alomtegenwoordig in ons Brabants-Nederlands. In het Standaardnederlands betekent het *voor-uit*, maar bij ons heeft *voort* heel wat meer betekenissen, die het aan het dialectwoord *vort* te danken heeft: *voortaan* (*We gaan voort iedere zaterdag uit eten*), *al* (*Ik ben voort oud*), *tegenwoordig* (*Dat is voort heel normaal*) en *inmiddels* (*Ik ben het voort zó beu*).

Beejvaort

Medjes van de Theresiaschool die meej tweeij onderwijzeresse op de step nòr d'n Elshout gòn.

Bedeëling

“As ge nie te freete hat, dan konde bij Charpentier 'n bon haole en dan konde meej die bon nòr d'n bakker. Mar dè waar zoiets vreêselijks. De bakkers hadde in dieje tijd zelf ok nie te freete en ieder op z'n burt wier de leeveransie gegund. Duus die meense moese iedere week nòr 'nen aanderen bakker, van 't end van Bezoôie tot 't end van Bork, vur eên broôd of, as ge hil veul kijnder hat, vur tweeij.”

Bert Stevens, *Koffie mee sekraai* (1978), p. 10

begaffele	aan de steel steken	“Hoe kande dè ‘t beste begaffele?” vroeg-tie òn mijn.
begaoie	verknoeien, verbruien	Hij ies’t wir òn’t begaoie meej z’n geklieder.
	te ver gaan	Lôpte gij de 80? Oppaase dè ge oew èège nie begaoit, hor!
begaoiing	(hopeloze) toestand, wanorde	Toen ze de rioleering aonlinne, was’t in de straot ‘n heël begaoiing.
behemst, behebst	geheimzinnig, stiekem	Wè hedde gij te verberge? Nie zo behemst dóén!
▪ bekaant	bijna, bijkans	Oons opoe ies bekaant honderd.
▪ Bel (Irste, Twidde, Derde)	pad in Besoyen richting Sprang	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
belaoitoffele	bedonderen, belatafelen	Zedde nou heëlemaol belaoitoffeld!?
bèrlaaiër	vuile vent (lett. berenleider)	Ge stinkt en ge ziet ‘r uit es ‘nen bèrlaaiër.
ber(re)voets	blootsvoets	Daauwtrappe ies berrevoets ‘t lekkerste.
bèrzie	hoop, menigte, troep, zoi	D’r waar me tòch ‘n bèrzie vòlk op de beên! ‘t Zaag zwart van de meense.
		Oonzen Henk ies ‘ne vuls te beschaaië meens.
beschaaië	bescheiden	Dè ies-t’r nie bij beschaaië. Dè moete meej hum afpraote.
	overeenkomen	Schaai mer uit, dè beschiet ‘r nie aon.
beschiéte • beschoot; beschoote	bijdragen	Gut, hedde’t geheûrd? Cor van Joowe heej ‘n beslag gehad.
beslag	beroerte	Hij heej wir op z’n donder gekreege. Hij moet ‘t ok altij besniéte.
▪ besniéte	ontgelden	Ge het ‘m wir ‘s góéd bestooke!
besteeke • bestaak; bestooke	bedélen, beschenken	Hij prabeerden ‘m meej ‘n pòr cente te besteeke.
	omkopen	Vruuger wier ‘s zaoterdags d’n dam gereeve en de stoep meej d’n bessem aongevèègd.
▪ bessem	bezem	Aander woorde vur de beste kaomer zen ‘pleej’ en ‘hùske’.
beste kaomer	toilet	Es ik iets góéds gedaon heb, laot ik m’n èège gèere bestuite.
bestuite • bestoot; bestoote	prijzen	Ge maagt gruust gòn stappe, es ge mar wir betèds truug bent!
betèds, betijds	bijtijds	Ik heb nog bij Sjeffe op de bewaarschool gezeete.
bewaarschool, kakschool	kleuterschool	De wind kwaam van bezije en daarom víél ze bezijenuit van d’r fiets.
bezije, bezijenuit	opzij, naar opzij	Ik kom mèèrge truug, bezjoer!
bezjoer	tot ziens	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Bezoôie	Besoyen	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Bezoôise Stigt	Besoyensestraat	Oons moeder was al vroeg in bezoelie.
in bezoelie	in de weer	Sjonge, wè’n groôt bezwaai waare de irste kompjooters.
bezwaai	gevaarte	Oons vaoder helpe verhuize was ‘n heël bezwaai.
	gedoe	Dieje meens heej veul bezwiet. Dè’s mijn soort vòlk nie.
bezwiet	vertoon, poeha, air	Hedde gij ‘n bietje geld vur mijn?
bietje	beetje	

Bessem

De stoep vèège meej 'nen bessem.

Hadde mer meêr
haai gegeete,
dan hadde nou
bessems gescheete.

Dooddoener als antwoord
op iemand die zegt:
“Had ik maar...”

De goei moeten 't meej de kwaoi **besniéte**.
Goede mensen zijn de dupe van slechte mensen.

Bekaant

'nen Boer wouw z'n pèèrd leêre om nie mir te frèète.
't Wier 'm 'n bietje te duur. “Jammer, 't ging eigenlijk al
best góéd,” zi-tie. “Hij kon 't bekaant, mar toen ging-tie
kepòt.”

Kappers in Wolluk

Toon Steenberg

Ik dènk wel ies truug aon de kappers van vruuger. Zoo hadde in 't Haaike Jòske Mònne - nou, die kon-t' r wè van! Op 'ne keêr, 't was-t' r druk, de heële zaak zaat vol meej waachtende klaante, stikt daor iemand z'ne kòp binne. Hij zaag hoe druk dèg 't ' r waar en zeej: "Het is mij te druk, zo veel tijd heb ik niet!" Hij kwaam van buite, zoo te heûre. "Ooh, dè's gin prebleem," zeej Jòske, "dan moete 'n dinsdag koome: dan ies-t' r gin meens!" 'n Pòr weeke nõdderaand was-ie' r wir. "U bent ook een mooie! Ik ben toen op uw advies dinsdags gegaan maar de zaak was gesloten!" "Dè hè'k tòch gezeed?" zeej Jòske. "Dan ies-t' r gin meens!" Dè waare van die echte Wollukse schoenmakersstreeke.

Zoo hadde ok 'Gerritje de Kapper'. Ze noemden 'm ok wel 'Gerritje de Waauwelèèr'. Bij Gerritjes zaat 't altijd hartstikke vol. Es ge daor kwaamt om oewe kòp te laote snoeie was 't wel oppaase gebloaze, want de mirste klaante die-t' r zaate, waaren al klaor.

Die bleewe nog 'n tedje zitte, want Gerritje knipte nie alleên mer saauwelde d' r ok nog verschrikkelijk bij. Dè was compleet cabaret. As 't efkes nie zo druk was, dan ston-tie dikkels vur de deur. Hij saauwelde in en buite de zaak teege de meense.

Op 'ne keêr kwaam-t' r eêne vurbij en die zòcht iemand, of hij wies nie waar-tie wònde. "Oh, dè weet ik wel," zeej Gerritje. "Ge gò hier rèèchtdeur, dan slòdde linksaaf, dan wir links, dan wir en dè doede dan nog 'ne keêr en dan stòt daor 'n menneke en daor moete't nog mer ies aon vraoge. Zo kwaam dieje meens wir bij Gerritjes terèchte. "Nou," zeej Gerritje, "dan zal ik oe ies wijze waar-tie wònt: hier neffe, want dè ies mijnen bùrman." Dè waare van die streeke die ze vruuger ruustig uithòlde.

Bij Gerritje de Waauwelèèr zaat 'ne keêr 'ne klaant in de kappersstóel en die liét 'n scheet. Al zoowde'm nie hebbe geheûrd, dan

was-tie góéd te ruike. Hij schònde z'n èège d' r wel 'n bietje veur en pròtten ' r gaauw ooverheene. "Het is geen best weer vandaag, hè?" zeej-tie. "Neeje," zeej Gerritje, "es 't zoo durgò dan rèègent 't mèèrge stront!"

Gerrit zaat aaltij vol humor. We stonne 'ne keêr vur de ittelaoge van kleêrzaak 'De Kofa' meej Gerritjes te praote. "Kom," zeej-tie ineêns heêl zachtjes. "We gòn 'n èèndje verder staon, ze stòn oons aaf te lùstere." Bedoelden-ie tweej ittelaogepoppe vur de raom.

D' r was iemand doòd, wier-t' r verteld. "Ooh, dè weet 'k," zeej-tie. "Ik heb 'm nog geschoore en hij laag zo mooi stil."

Bij Koos en bij Joo Hombergen op de Mert was 't ok aaltij gezellig. Daor ben'k jaorelang vaaste klaant gewiest. Op 'ne keêr was Koos z'ne trouwe klaant Piét òn't schèère. Daor kwaam-tie alleên mer veur, want Piét was zo kaol es 'n luis. "Moe'k oew haor imperssaant ok nog mer efkes knippe?" vroeg Koos. "Ooh, de's góéd," zeej Piét. En daor begint

Koos 'n pertij kappertechnisch schijnknippe te vertoône! Hij liét preciés zién wè-tie nie deej, tot haor uitdunne toe. Dè ging ammel bloedsirrieus: ze vertrokke allebaai gin spier van d'r gezicht. De eênigste die laachte waare de klaante: die laachte d'r èège stèl aachterover. Tot slòt spoot-ie - ge wit wel, meej die spuit meej dieje rubberbal - flink

oover z'ne kòp, zodaonig dè de klaante 'n èènd opzij moese gòn zitte. "En nu nog 'n lekker frictionnetje, meneêr," zeej Koos, en spouwde op z'ne kaole knikker en wreef 't nog ies lekker uit. Nou, toen kwaame we meej z'n alle hillemaol nie mir bij.

Toon Steenbergen

Toon Steenbergen (1933) publiceert sinds 2017 cursiefjes in weekblad *De Maasroute*. Hij haalt herinneringen op aan zijn jeugd en aan Waalwijk, een stad die hij in zijn leven sterk heeft zien veranderen. De verhalen in dit boek zijn een selectie van zijn publicaties in *De Maasroute*.

*Ik heb een man,
twee schatten van kinderen en... een eigen
spaarboekje bij de Boerenleenbank*

Er zijn zoveel kleine dingen die het leven
veraangenamen. En dat altijd van het
huishoudgeld te doen. Met een eigen
spaarboekje hoeft u uw man geen geld te
vragen voor zijn verjaarscadeau.
Bovendien een goede gewoonte is gauw
aangeleerd en de Boerenleenbank is vlak bij.

Boerenleenbank
de bank voor iedereen

Kantoor:
Markt 8, Waalwijk
tel. 3290.
Baardwijksestraat 22
Waalwijk - tel. 2269

Advertentie uit 1966 van de Boerenleenbank, tegenwoordig de Rabobank.

bijn(d)e • bond; gebonde	binden
▪ Blaanke Wíéle	Blanke Wielen
▪ blaauw	blauw
▪ blaauwpiéper	heggenmus
blak	onder water, blank
t'n, te blakke	tevoorschijn
blad • blaoier; blaoike, blòike	blad
blaoiere	bladeren
blaok	dikke walm, rook
▪ blaoze • bliés; geblaoze	blazen
blèèk	bleek, grasveld om de was te bleken
blèèn • blèèn(e); blentje	blaar
blees • bleeze; bliske, blieske	vezel
blèète	blaten
bleeze	afhalen, van vezeldraden ontdoen
blek	blik
blekke	hout van schors ontdoen
blekstòk	gereedschap om hout van schors te ontdoen
▪ blendaos • blendaos, blendaoze; blendòske	steekvlieg, blindaas
▪ bleûte	de niet aangevreten plekken in de weide wegmaaien en de wei dus egaliseren
blieke	gluren, kijken
bloeie	bloeden
	bloeien
bloeike	(lief) kind
blomzúút	honingzoet, schijnheilig
bloôte kiendjes in't grúúne gras	snijbonen met witte bonen

Doede gij dè touw mer efkes vaastbijne.

zie de kaart op pagina 76

zie het kader op pagina 65

zie het kader op pagina 129

Bij hoôg wötter in de pòlder ston bij oons de kelder blak.

De waarhèd komt vanèèges 'ne keêr t'n blakke.

In't naojaor ligt d'n hòf vol meeje blaoier en blaoikes.

Blaoierde gij dè boek mer ies deur. Ik dèènk dè ge't wel moôï vijnt.

De frietpan ies in de fik gevlooge. Daor kwaam me tòch 'nen blaok aaf!

Es ge ertesoep gegeete het, kande oew partijke meejeblaoze.

Zo gaauw es de zon scheen, lin oons móéder de was op d'n blèèk.

Hij pròtte de blèèn op z'n tong.

In't kròske van 'nen appel zitte van die klèèn blieskes.

Hij ston te blèète es 'n schaop.

Gòdde gij de moffelbônne mer bleeze, dan doei ik de èèrpel schelle.

Vèègde gij dieje vùllighèd mer op 't blek.

De schòrs die ge dur te blekke van't hout af hólde, wier gebrùkt vur 't loôie van lèèr.

Meeje 'nen blekstòk hólde de schòrs van't hout.

zie het kader op pagina 31

zie het kader op pagina 23

Kek vur oe man, zit nie aaltij zoo te blieke!

Ze stòtte d're kòp en bloeide es 'n verreke.

De bloemkes bloeie wir moôï.

Oons vaoder hoefde vroeger de pet mer op 't bed te goôien en we han 'r wir 'n bloeike bij.

Waorum zitte nou zo blomzúút te kijke?

Bloôte kiendjes in't grúúne gras noeme we grúún meeje witte bônne bij oons thuis.

Boerenwoorden

In de twintigste eeuw is het aantal boerderijen in de Langstraat in rap tempo afgenomen – in Waalwijk nog meer dan in plaatsen als Waspik en Elshout. Met de boeren verdwijnt ook de woordenschat die bij de traditionele akkerbouw, tuinbouw en veeteelt hoort.

Als we alle agrarische termen die nog bekend zijn, hadden willen opnemen in dit boek, dan hadden we het met tientallen pagina's moeten uitbreiden. Daarom houden we het hier bij een kleine selectie van Waalwijkse boerenwoorden.

Een eervolle vermelding krijgt de grote variatie die het woord *herkauwen* in de Langstraat heeft gekend. Het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD) vermeldt voor Besoyen en Loon op Zand *nirknaauwe*, voor Kaatsheuvel *nirkaauwe*, voor Drunen *nirke*, voor Elshout *herknaauwe*, voor Vlijmen en Haarsteeg *herkaauwe* en voor Haarsteeg ook *hirknaauwe*.

Blaost 'm ammel mer op!
Zoek het allemaal maar uit!

bleûte	de niet aangevreten plekken in de weide wegmaaien en de wei dus egaliseren
burries	bomen waartussen een trekdier wordt ingespannen; of de handvatten van een kruiwagen
ekker	akker
erdkar	kar om aarde mee te vervoeren
gaovel	hooivork
gedoentje	kleine boerderij
geunze	een zacht geluid maken, gezegd van koeien
grúún	knolgroen, veevoer
hekkendam	oprit naar weiland
hòrketaauw, hòrgetaauw	gereedschap om de zeis mee te slijpen
inschaore	dieren van verschillende eigenaren in een gemeenschapsweide laten grazen
kòrne	karnen
ròg	rogge
terf	tarwe
toemet, toemaot	extra grasoogst
verschaore	vee verplaatsen
wiemel	ongedierte in het meel
zaasie	zeis
zaon	room van de melk

Ik moet mèèrge wir in de burries.
Ik moet morgen weer aan de bak.

▪ blòtte	ontvlezen	<i>zie het kader op pagina 107</i>
blùstere	bladderen	De verf op oons vurdeur blùstert.
boeketmèèl, boekendemèèl	boekweitmeel	In oonze jonge tijd kreedde wel ies lammetjespap, die was van boeketmèèl, of rijstepap meej suiker.
▪ boeresnòffel	duizendschoon	<i>zie het kader op pagina 99</i>
▪ bòllekesblaauw	felblauw, balletjesblauw blauwsel (wasmiddel voor de witte was)	Ik kreeg 'n bòllekesblaauw pak meej 'n lange broek. Es ge meej bòllekesblaauw waast, dan wòr 't wit nog witter.
▪ bòllies	ketting en paaltjes aan de voorkant van een huis balies, balken, spoorbomen	Es we blaauw kaaike spulde, kwaame we dikkels bòllies teege.
▪ bòllikker	werktuig om de zool en de hiel glanzend te maken	<i>zie de kaart op pagina 76</i> <i>zie het kader op pagina 107</i>
boiem	bodem	Op d'n boiem van de Lunt zaagde vroeger de dikkòpkes zwemme.
bombezjoere	feesten, de bloemetjes buitenzetten	Al han we 't thuis nog zoo èèrm: meej de kermis ging oons vaoder eënen aovend bombezjoere.
bôn • bônne; bôntje	boon	Bôntje komt om z'n lôntje.
boorèènd	drukke persoon	Wè ies dè tòch 'n hòstig boorèènd!
▪ Bork	Baardwijk	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Borkse Stigt	Baardwijksestraat	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
botter	boter	Op zondag kreege wij aalt goei botter op d'n botram.
botteram, botram	boterham	Ik heb zo gèère botteramme meej suiker.
braaie	breien	Oons opoe ies altijd d'r braaiwerk kwijt es ze wil gòn braaie.
braainòld	breinaald	Meej dikke braainòlde kan'k nie uit de weeg. Gif mijn mer dunnekes.
brak	kind	Daor kwaam ze aon meej d'r brakke.
braoike, bròike	restje eten	Oons vaoder it vur 't nòr bed gaon aaltijd nog 'n braoike.
braoi	hoop stront	Kees stapte netuurlijk wir in d'n braoi van de koei.
meej 'nen braoi thuiskoome	ongewenst in verwachting zijn	Witte gij dè Jooke van Merieje meej 'nen braoi thuisgekoomen ies?
braoie	ergens 'n puinhoop van maken	Sjonge, wè bende nou wir òn't braoie?
	poepen	Gò, wè stink 't hier. Hedde wir op de pleej zitte braoie?
brelle	huilen	Zit nie aatij te brelle, gij. Haauwte oew èègen ies 'n bietje flink.
▪ bremschijter	grasmus, braamsluiper	<i>zie het kader op pagina 129</i>
▪ broekhannek	gaai	<i>zie het kader op pagina 129</i>

Bòllies

Bòllies vur 'n huis
in de Groôtestraot.

Bòllesblaauw

“Bij de gouwe bruiloft van oopa en oopoe kreeg ik vur 't irst 'n nieuw pak, nie van de bedeëling. 't Waar 'n bòllesblaauw pak mee 'n lange broek. Bòllesblaauw, dè ies kaaiblaauw, net as die bòlles om de was te blèeke, zoo blaauw.”

Bert Stevens, Koffie mee sekraai (1978), p. 12

In de Ketsheuvel zegge ze: “È ge schôn vrouwvòlk zuukt,
motte nòr **Bork**. Mer góed ùtkèeke,
want ge treft nogal ies gaauw 'ne kòrresier.”

In Kaatsheuvel zeggen ze: “Als je mooie vrouwen zoekt, moet je naar Baardwijk.
Maar goed uitkijken, want de kans is groot dat je een kenau treft.”

Bòllies

“Oover de lijn, dè zinne ze eigelijk pas toen Wolluk al z'n dialect kwijt begos te raoke. Hil vroeger pròtte ze oover 'de bòllies', dè komt van balies – de balies van de spoorwegoovergang.”

Bert Stevens, Koffie mee sekraai (1978), p. 4

broerdighèd	kwajongensstreken	D'n dieje hòlt aaltij broerdighèd uit.
broerling	ellendeling	D'n oudste van heur ies 'nen echten broerling. Hij doe niks es streeke uithaole.
brommert • brommers; brommerke	brommer	'ne Noozem meej 'nen brommert noemde ze vroeger wel ies 'nen broozem.
bromoolie, bronoolie	petroleum	Toen ik jonk waar, kwaame ze iedere week meej bromolie langs de deur.
■ bruin	bruin	<i>zie het kader op pagina 65</i>
bruur	broer	Hij heej drie bruurs en tweej zuusters.
■ broôd • broôï, broôier; brôïke	brood	Op zaoterdaggemèèrege hòlde we 'n wit broôd, tweej bruin broôï en 'n zak brôïkes bij bakker De Laaier.
■ buil	zak	Hòlde gij vur mijn ok 'n bùltje friet?
bùkzúút	overrijp, beurs	Diejen appel ies bùkzúút. Die hoof ik nie.
bùlke	loeien	De koei stòn te bùlke in de waai.
■ burries	bulderend hoesten	Wè zitte ammel te bùlke, zedde verkaauwe?
	bomen waartussen een trekdier wordt ingespannen; of de handvatten van een kruiwagen	<i>zie het kader op pagina 23</i>
but	deuk	Waarom lòtte gij die buus nou valle? Nou zit 'r 'nen but in.
buukem, bukkem	bokking, gerookte haring	Hij stinkt es 'nen buukem.
buukenotje	beukenootje	Buuknoten raope kande 't best es't vur d'n irste keër hi gevroore.
bùürt	gesprek, het kletsen	Houdoe, en bedaankt vur d'n bùürt, war!
	buurt	't les schaand vur hil de bùürt!
bùürte	kletsen	Tot straks, ik gòï efkes bùürte bij Berte.
buus	bus	Hoe laot gòt de leste buus?
buusel	bundel, buidel	Es heël vruuger 'ne meens doôdging, dan wier-t' 'n buuseltje stroôï vur z'n huisdeur geleed.
■ buusem, bússem	bunzing	<i>zie het kader op pagina 31</i>
buuseme, bússeme	stinken	Oonze Píét moete gin juin geeve. Dan gò-tie d'n heëlen aovend zitte buuseme.
	bunzingen vangen	Nou dèt de meense minder beëste haauwe, wòr-t' 'r ok minder gebússem.
buut	pot, verzamelpunt	Es ge uitkruiperke spult, moete prabeere om es irste bij d'n buut te zijn en dan buutvrij te roepe.

t les net 'n **bültje** meej vloôie.
Het is een erg druk kind.

Buil

'ne Lekkeren buil friet.

Van mik wôrde dik, van **broôd** wôrde groôt.
Bruinbrood is gezonder dan witbrood.

Inmaoke

Toon Steenberg

Vruuger wier-t'r veul ingemòkt, vural in d'n oarlòg, in de tijd van de bôntjes, en in 't naojaor zùrkòl. Dè deeje ze in Keulse pòt-te van èerdewerk, mistal in bruine kleur. Bij de gruuntenboer wiere breek- en snij-bôntjes gekòcht, of wie 'nen hòf hai, teulde ze zelf. D'r wier in dieje tijd heël veul zelf gemòkt - zelfs kiendjes!

Es kijnd von'k 't 'n feêst, want dan mocht 'k de bôntjes brèeke en meej 't bônne-

mesjientje de snijbônne snije. Dè ging bij sommige wel ies verkeêrd, meej 't gevòlg dè-t'r wel ies 'n stuk vingertòp meej aaf ging.

Om alles góéd te haauwe gebrùkte ze vruuger zout. Om en om ging 't de pòt in: 'n laog bônne en dan zout, 'n laog bônne en wir zout, totdè de pòt vol was. Daor ging dan 'nen doek ooverheene, dan tweej half-ronde plaankskes en daorop zo'ne middel-eeuwse kaai. Om de aontal weeke moes d'n doek en heël 't zootje d'r boovenop wòrre aafgespuuld en schòngemòkt.

t'r 'ne tèèl middenin gezet - en schaove mar.

Dè heële zootje bleef lang góéd. Koelkaaste hadde toen nog nie, wel ijskaaste. Ik zie bij de slaager d'n ijswaoge nog vur de winkel staon. Dan wieren 'r dur d'n ijsleverancier groòte staove ijs binnegebròcht vur in de ijskaast. Nog steeds hebbe de aauwere onder oons 't nog oover de ijskaast.

Laoter wier-t'r wir anders ingemòkt, in wekflesse meej 'ne wekkittel. Dè noemde ze ok gin inmaoke mir, mar wekke. Meej die wekmetoode ginge ze ok vleës en alle aan-terhaante fruit wekke. Ik von die bôntjes lang nie zo lekker es uit de pòt: nie zo moêi grúún en erg flaauf. Hoe kon 't anders meej al dè zout in de pòt? Hoòge bloeddruk, daor waare ze toen nie zo meej beezig.

De aafgeloòpe jaore wier RKC ok nogal ies ingemòkt, mar die waaren 'r nie zo blij meej.

Zoo ging 't ok meej de zùrkòl. Dan kon-de'r bij de gruun-tenboer waar ge de wittekòl kòcht, 'n kòlschaof bij leêne. Bij oons thuis ging dè zoo: dan gingen 'r in de keuke de kookos-matte uit en dan wier-

Gehaktballekes meej èèrpel en juin

Jan-Bert Aarts

Spaggetti, makkeerooni en nassie gooreng zè'k pas gòn eete toen ik 'n jaor of achttien waar. Oons moeder mòkte wel 's iets meej rijst, mer mistal waaren 't tòch èèrpel meej gruunte en vleës. En netuurlijk tuuse de middag wèèrm eete. Wè laoter aate we in 't wiekend 's aoves wèèrm eete. En op zondag mistal kiep en ertjes meej friet van de kar van Van Delft op d'n hoek van de Kerkstraat en de Groôtestraat. Laoter ginge we de friet haole bij Pulles-Heesbeen; die hadde van die dunne pinnekes.

Oons moeder kokte eêns in de mònd in de winter oons lievelingsgerecht. Ze mòkte dan veul, want wij vonne dè harstikke lekker. Dè noemde wij gehaktballekes meej èèrpel en juin. Op de gòk hè'k dè ies gemòkt, mer 't smòkte himmel nie, vus te flauuw. Dus moes ik gòn zúúke nòr 'n goei recept. Helaos, aon ons moeder kan ik 't nie mir vraoge. 't Waar 'n recept van oons vaoders kaant en toen hè'k 't recept opgevraagd bij 'n stel

nichte en zodoende hè'k 't tòch te pakke gekreege. Ge moet 't mer 's prebeere; ik wit zeeker dè ge't lekker zult vjne.

Wè ge moet koøpe vur 'n man of vier:

- 'n oons of 6-7 gekruid half-om-halfgehakt (lekker veul);
- 'n stuk of 4-5 groôte juin of 6-8 klentjes;
- 1 kiloo èèrpel;
- 'n bietje maizeena;
- 2 aaier;
- 1 theejlippel nootemuskaot;
- 'n pòr eetlippels paneermeel;
- minstes 'n half pakske goei botter (of 1/4 margarine en 1/4 goei botter);
- 2 runderboeljonblòkskes.

Ge mòkt 't gehakt aon meej 2 aaier, nootemuskaot, 'n bietje paneermeel, wè zout en peeper. Dan mòkte'r ballekes van, van zo'n 3 cm dursneej. Duus 't formaot ies perciés tuuse soepballekes en gewoøne gehaktballen in, zoowè 40 gram per stuk. Die ballekes braoide zachtjes aon in veul botter in 'n groôte (emaille) braoipan. Es ze bruin zen

dan hòlde de ballekes d'r efkes uit en doe-de'r de in schefkes gesneeje juin bij; wir 'n paor menuute laote braoie; de ballen 'r wir bij. De juin, de balle en vettighèd blijve in de pan.

De geschelde èèrpel in 2 of 3 stukke snije zoo as ge gewend zet bij 't èèrpel kooke, of 'n bietje klender. De èèrpel in de pan en zo veul wòtter d'r bij dè de èèrpel net wel, net nie onder wòtter stòn. Want te veul wòtter ies sund van de smaak. Boeljonblokskes d'rbij. De èèrpel zo lang laote kooke es ge gewend zet. Ge moet dikkels zachtjes oover d'n boiem ruure, want aanders plekt hil de zooi aon de boiem. Dan 1 eetlippel maizeena en 2 lippels wòtter in 'n bakske ruure en in de pan kiepere. Efkes ruure en dan moet dè zjuu wòrre. Klaor. Smaokelijk!

D

daauwele	knoeien, ravotten	De mirste kijnder loôpen 't liefste dur d'n bagger te daauwele.
dabbere	ongericht lopen, drentelen	Dè manneke van Truuse dabbert al 'n èènd weg.
▪ dam	plaats rond het huis, erf (op d'n dam) doorgang naast het huis (in d'n dam)	D'r kwaam ineêns 'ne luuksewaoge d'n dam op gedraaid. Zet oew fiets mer in't damke.
dan d'r bij, dan 'r bij	bovendien	En dan d'r bij: mèèrge kande nie weg, want dan komt oons moeder!
daolijk	zo meteen, dadelijk	Gòdde daolijk meej nòr huis?
daops	suf	Ik moet efkes gòn zitte, ik zij himmel daops.
daorstrakke	daarstraks	"Wanneêr hedde dè gedaon?" "Daorstrakke!"
dè	dat	Dòchte gij dè-tè dè huis was?
deddel	flauwe vrouw	Hullie Sien ies tòch zo'n deddel. Ge kant 'r gin fesoenlijk gesprek meej hebbe.
deddelèèr	flauwe man knoeier	Ba, wè vijn ik hulliejen Huub tòch 'nen deddelèèr meej z'ne kletspraot. Òch manneke tòch, ge gòit oew eete op de grond. Wè bende tòch 'nen deddelèèr.
deddele	kliederen aanklooien flauwe praot verkopen	Die klèèn jong doen niks liever es wè meej wòtter deddele. Nie zoo gòn zitte deddele, gij! Gò mer ies wè dóén en gò nie alles dur mekaore. Ge het van die meense die zo kanne gòn zitte deddele es ge ze op 'n bakske het.
dèèrm • dèèrm(e), dèèrmke	darm	Hij heej dikkels laast van z'n dèèrm.
dees, di	dit	Hullie wònne in dees huis, dè wit ik zeeker.
dees, deeze(n)	deze	Dees tòffel vijn ik môier.
deezjeneejke	ontbijtstel	Oons Ria kreeg meej d'r irste kemuunie 'n deezjeneejke. Dè waar 'n taske meej 'n schotteltje.
delk	onzinantwoord op de vraag 'Welk?'	De kijnder zinne vroeger dikkels 'Welk?' Ze kreege dan van d'r aauwlui es antwoord 'Delk!'
dempig, dèèmpig	kortademig	'k Waar tòch zo dempig toen 'k meej 'n flinke kaauw in m'n donder d'n dam opgereeve hai.
der!	daar (heb je het)!	Der dan, nou hedde oewe zin!
deus	sukkel	Wè ies dè vur 'nen deus? Hij lòpt aaltij zoo te suffice.
deuzig	suffig, niet lekker, futloos	Ik zij vandemèèrgen 'n bietje deuzig. Ik blijf efkes thuis.

Dam

D'n dam vroeger bij kapper Bernard,
nòst de Kerk aon de Haove.

Dierennamen

Sommige Waalwijkse dierenamen zijn een bijzondere vermelding waard.
Zie de letter V voor Waalwijkse vogelnamen.

aaierweezeltje
wezel

bag
big

bèèr
mannelijk varken,
beer

pineegel,
steekelverke
egel

bùssem,
buusem
bunzing

muurzèèker
mier

zòg
zeug

gèèt
geit

mùlder
meikever

kelderzeug,
-verke, -zeuj
pissebed

koei
koe

blendaos
steekvlieg, blindaas

haaikriek
zwarte veldkrekel

pèèrd
paard

▪ die, dieje(n)	die	Dieje meens die wit van vurre nog nie dè-tie van achtere lèèft.
▪ Dijk	Winterdijk	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
dikkels	vaak	Dè hè'k al zoo dikkels gezeed.
ding · dinger, dinge; ding(e)ske	ding	Wè hedde ammel vur dinger meeigenoome?
▪ dôdsprentje	bidprentje	Es ge nòr 'n kerkelijke uitvaart gòt, krijde mistal wel 'n dôdsprentje.
▪ dòkkele	pootjebaden, door de plassen lopen	Es't rèègent, doen de kijnder gèère dòkkele.
▪ dòkkellèers	rubberen laars	Heej Kees, doede gij oew dòkkellèerzen ies aon, 't rèègent dè't zekt!
dòlaai	soort knikker	Meej 'nen dòlaai dinde knikkere.
dòls	last, trubbels	Meej d'n oudste hè'k veul dòls gehad: ziekenhuis in, ziekenhuis uit.
donderlaaier	bliksemafleider ruziemaker	De donderlaaiers van de Borkse kerk zen dur de kooperdiève weggehòld. Hij mòkt mer als te gèère ruuzie, diejen donderlaaier.
donker(t)e	donker	En ge wit 't, war? Vur d'n donkere thuis.
dook(us)	sukkel	Jan vijnt alles góéd. Zo'ne groòten dook trefte nie dikkels.
dooka	vrouwelijke sukkel	Hij hig 't nie getroffe meej z'n vrouw. Ik vijn dè mer 'n dooka.
drèène	ruziën	Es't in de vekaansie rèègent, moe'k oppaase dè oons kijnder binne nie gòn zitte drèène.
drek	zo meteen	Gòdde gij drek nog ifkes nòr de winkel?
dreùggóéd	kaneelbroodje	't les wir bekaant Sintereklaos. Brengde gij strak dreùggóéd meej van d'n bakker?
dríés	hooggelegen weiland	Bij D'n Dries in Gièrsberge kande ok eeten en drinke. Achter de pèèrdestal leej nog 'nen dríés.
drieteraande(r)	drie verschillende	In oonzen hòf teule we alteraande gruunte. Daorum hamme giestere drieteraande soort gruunte bij de èèrpel.
druif	leuke figuur, pretmaker	Daor kande meej laache, meej d'n dieje; dè ies me tòch 'n druif.
Duin	Loonse en Drunense Duinen	Achter Drúúne, teege d'n Duin aon, hedde Gièrsberge.
dul	sufferd	Vraag 't mer nie òn hum. Die wit tòch niks, diejen dul.
durdóén	voortmaken	Treuzelèèr, doei ies 'n bietje deur!
durgebont, deurgebont	deuropening	Toen ik te laot thuiskwaam, ston oons moeder al in't durgebont te waachte.
dùrpel	drempel, dorpel	Oplette! Struikelt nie oover d'n dùrpel, war!
dutsele	dutten, suffen	Oons oopa zit ooverdag zo mer 'n bietje te dutsele in z'ne zùrg.
dutselechtig	suffig, afwezig, verward	Òn Miene hedde niks mir, die ies vort zo dutselechtig.

D'n dieje en de die

Onze dialecten kunnen iets wat het Standaardnederlands niet kan: een lidwoord voor aanwijzende voornaamwoorden zetten.

Het Nederlands kent alleen *die* en *deze*, maar wij kunnen *d'n dieje*, *de die*, *d'n deeze* en *de dees* zeggen. We doen dat als we er geen zelfstandig naamwoord op laten volgen:

Vatte gij deeze stóél?
Dan vat ik d'n dieje.

Dees tòffel vijn ik nie zo moô.
Ik heb liever de die.

In zinnen als deze zijn *d'n dieje* en *de die* vervangers van *dieje stóél* en *die tòffel*. Maar als we het over personen hebben, kunnen we er ook een gevoel mee uitdrukken. Soms is dat vriendelijke spot:

Hedde de die daor gezién?
Dè ies me tòch 'n druif!

Maar soms gaat het meer richting de minachting:

Meej d'n dieje moete oppaase!
Es ge daor wè teege vertelt,
wit 't mèerge hil de bùrt.

Dòkkellèrze

Lekker dòkkele
meej dòkkellèrskes.

't Dòkkelbadje

Es wij vroeger nòr d'n Duin ginge – te vóét, want 'n fiets hadde wij kijnder van gewoone meense toen nòg nie – ginge we dur de Smeelelaon nòr aachtere, langs 't wit huis en de Galgewiél nòr de Roestelberg. Halverweege 't wit huis en de Galgewiél laag òn de linkerkaant 'n ondiép stukske sloôt, kraok- en kraokhelder. Òn de oppervlakte schoote schrijverkes en schòtsenijerkes krieskras oover 't wötter. Ge keek zoo op d'n boiem van 't wit zaand – 'n uitdaoging vur elk kijnd om 'r in te gaon. En dè deeje we dan ok. Of we nou nòr de Roestelberg ginge of truugkwaame, we kreegen 't nie vur mekaore om 'r zo mar vurbij te gaon en dan nie oew schóén en sòkke uit te trekke om te gòn dòkkele.

Dòdsprentje

Di ies 'n heël aauw Wolluks dòdsprentje.

D

- duus
- duuvel

dus
duivel

Ik ben himmel nie góéd, duus ik blijf thuis.
Ik ben vur d'n duuvel nog nie bang.

E

èège (m'n, oew, z'n, d'r, oons)	(me-, je-, zich-, ons-)zelf
èèges	zelf
van oew èège gaon	flauwvallen
-echtig	-achtig
	gesteld op, fan van
èègegeraaid	eigenwijs, eigengereid
èèk	stijfkoppig, eigenwijs
▪ eèkel, eikel	eikel
eènder, inder	hetzelfde
èèndegríés, eendegríés	eendenkroos
eêne	iemand
eênigte	enige, enkele
't eên en't aander	het een en ander
▪ èèntele	ruziemaken
èèrm	arm (niet rijk)
èèrm • èèrm(e); èèrmke	arm
èèrme	armenkas
▪ èèrmoei	armoede, ellende
	kou
▪ èèrpelschellerke	aardappelschilmesje
èève, effe	even

Ik huur 't huis nie mir. Ik heb 't vort òn m'n èège.
Dè kande hendig èèges dóén.
"Ik gò van m'n èège!" ríép ze, en daor ging ze.
't les 'n bietje pèèrsechtig.
Ik zij nie zo Jaans-echtig. Es oons vrouw d'r op 'n bakske gò, blijf ik liever thuis.
Nie zo èègegeraaid dóén, gij! Ge lijkt wel 'nen Borkse.
Oonze Tinus ies zo'nen èèke, es-ie iets in z'ne kòp heej, kredde't 'r nie mir uit.
We gòn ieder naojaor meeje de klèènkijnder eèkels raope in de haai.
Bruinbroòd en tervebroòd, dè ies vur mijn ammel krek eènder.
's Zoomers zaag de sporsloòt grúún van d'n èèndegríés.
Wè zedde gij 'r vur eêne?
Dè's al eênigte jaore zoo.
Ik heb aaltij wel 't eên en't aander te dóén.
Mart en John moete aaltij èèntele.
In d'n oorlòg was zoowè iedereên èèrm.
Taante Merie kwaam dikkels meeje de krommen èèrm. Dan bròcht ze vur alleman wè meeje.
Veul huishaauwes lèèfde vruuger van d'n èèrme.
Van d'n èèrmoei dinne de meense vruuger wel ies 'n kat slaachte.
't Vriést dè't kròkt. Ik verrèk van d'n èèrmoei.
Vur 'nen euroo kòpte teegesworrig vijf èèrpelschellerkes.
Bij oons thuis pròtte nie iedereên èève plat.

Duuvelse streeke

Ons dialect kent veel spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen waar de duivel in voorkomt. Hier volgen er een paar die in het Standaardnederlands niet of minder bekend zijn.

't Gong 'r meej duuvel en geweld òn toe.

Het ging er hard aan toe.

't Lijkt wel of d'n duuvel 'r gejongd heej.

Het is er een grote bende.

D'n duuvel rijt op stelte.

Verwacht het onverwachte.

Ge moet d'n duuvel te vriend haauwe.

Je moeten soms aardig doen tegen je vijanden.

Hij ies op de cente es 'nen duuvel op ziele.

Hij is uitermate gierig.

Duus?! 'n Kiep ies gin muus.
Dooddoener als antwoord op iemand die duus zegt.

Èentele

M'nen bùurman meej z'n vrouw, 't zen goei meense mer ik noôdig ze nie mir uit es ik verjaor. Es ge ze alleên het, dan gòg 't wel, mer meej aander d'r bij bederve ze de heële sfeer. Gewoôn praote ies-t'r nie bij: ze èentele òn eên stuk deur. Dè doen ze thuis ok d'n heëlen dag. Ge wòrt 'r nie góéd van. 't Zen echte èentelèers.

Eêkel, eikel

Dè's 'nen eikel!

Èèrpelschellerke

'n Èèrpelschellerke om de èèrpel te schelle.

Vaast werk ies vaasten èèrmoei.
Als je vast werk hebt, zul je altijd maar een beetje verdienen – een wijsheid uit de schoenmakerstijd.

De sacrementsprocessie

Bert Stevens

Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai (1979)

As lid van de Vincentiusvereêniging moes ik vroeger in de sacrementsprocessie meej loôpe meej zo'n kèers op 'ne stòk. En dan was 'r nog 'n sortement lòf op de mert en dè duurde mar en dè duurde. En ik wilde zo gèere nòr WSC, want die spulden 'n beslissingswedstrijd en ik dòcht: Hoe kom ik hier weg meej goei fesóén? En d'r ston 'nen hillen deftige Wolkse meens nòst mijn en

ik vroeg: "Kande gij efkes mijn kèers vaast-haauwe? Want m'ne schoenfeeter ies lòs." En ik gaaf 'm mijn kèers, bukte en naaide d'r stiekem tuusen uit nòr 't voetbalveld. En dieje meens moes meej tweej kèerse verder meej in d'n optòcht loôpe, en kwaod as-ie waar...

Vrouwe

Bert Stevens

Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai (1979)

Okke ies nooit getrouwd gewiest, die ies al-zelèève vrijgezel gebleeve. "Wè motte nou meej vrouwe dóén?" zeej Okke. "Vrouwe zen net juin: ge jaankt as ge d'r aon komt en ge kaant 'r tòch nie aafblije."

Èèrpel roôie

Bert Stevens

Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai (1979)

Okke moes bij 'nen boer in 't Huukske èèrpel gòn roôie. Willem ha geheurd dè diejen boer iemaand noôdig ha en hij belden 'm op en vroeg: "Motte nog iemaand hebben om èèrpel te roôie? Ik heb nog iemaand, dè ies 'ne prima fakman en-ie kan góéd meej de riek omgaon." "Stuurt 'm mar," zeej d'n boer. Okke kwaam bij diejen boer aon en hij wier 'meneer van Delft' genoemd en hij zeej: "Ik kwaam vur de èèrpel." Nou, dè was góéd. "Vat irst mar ies 'n bòrreltje." Nog 'n bòrreltje en-ie ha al 'n weltje gezeete en

toen moes-t'r irst ok nog wè geete wòrre, en Okke die din góéd mee, die luuste dè wel, bruine bônne mee góéd veul spek. Dè's góéd vur de spiere, want èèrpel roôie dè ies zwaor werk, war. Affijn, ze komme daor op dè èèrpelveld aon en Okke zeej: "Ze stòn d'r góéd bij." "Zeeker," zin d'n boer, "en wannêr kunde nou beginne, meneêr van Delft?" "Nou," zeej Okke, "de zaak zit zoo: èèrpel maag ik wel eete, mar nie stèèke."

De citróén

Bert Stevens

Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai (1979)

Tinus, dè was zo'ne verrekte moôie war, en-ie kon zo dreûg vertelle. Hij luuste gèèren 'n bôrreltje en as-ie vijf gulde in z'ne zak ha, dan ha-tie vur 'n tientje dòrst. "Ik kom ies 'ne keêr thuis," vertelden-ie, "gèèf in d'n oolie. Ik kom booven en Jaans leej al in bed en ik maak ze wakker. 'Jaans, lûster ies: heej 'ne citróén pôtjes?' 'Wè, 'ne citróén pôtjes? Gò sloope, gij zatlap mee oew gekke streeke.' Ik kruip in bed en 'n uur naoderhaand maak ik m'n vrouw wakker: 'Jaans, lûster nou ies. Heej 'ne citróén pôtjes?' En ze zeej kwaad: 'Neeje, 'ne citróén heej gin pôtjes.' Ik zeej: 'Verrèk, dan hè'k de kenao-rievogel uitgeperst.'"

Bert Stevens

Bert Stevens (1926-2009) was jarenlang voorzitter en bestuurslid van heemkundekring De Erstelinghe. Hij was geïnteresseerd in het Waalwijkse dialect en besloot in de jaren 70 een groot aantal verhalen van oude Waalwijkers op bandrecorder op te nemen. Die verhalen publiceerde hij onder andere in *Koffie mee sekraai* (1978) en het vervolg *Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai* (1979). Zijn werk is van grote waarde geweest voor de documentatie van het Waalwijks. Er

zullen maar weinig plaatsen zijn waar zo veel gesproken dialect is vastgelegd op band en op papier. De verhalen geven bovendien een waardevolle inkijk in het dagelijks leven van het Waalwijk van de eerste helft van de twintigste eeuw, een tijd van armoede voor veel mensen. De verhalen bevatten veel humor, want - zo vertelde een oudere filosofische Waalwijker eens aan Stevens - die humor hadden de mensen nodig om hun evenwicht te bewaren, om te overleven in al die ellende.

...al 66 jaar in Waalwijk

STATIONSSTRAAT 22

E

effenaaf	kortaf, afstandelijk	Sommige meense doen aaltij effenaaf en zen bekaant nooit ies vriendelijk.
efkes, ifkes efs	eventjes verkeerd om, binnenstebuiten tegendraads akker	Gòdde gij mar ies efkes drie kòrtelette haole vur venaovend. Ge het oew trui efs aon, Sjaak! Wè zedde gij efs! 't les aaltij hier te breèd en daor te lang. <i>zie het kader op pagina 23</i>
▪ ekker ▪ Ekker	oude naam voor het gebied in het zuiden van Baardwijk	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
enkelte, enkelede	enkele	In d'n Duin zen dur de rèège enkele poeltjes wir vol meej wòtter geloôpe.
erbaaier	arbeider	Van 'n erbaaierslòntje ies 't ok teegesworrig moeilijk om tién kijnder te onderhauwe.
erbeezie	aardbei	Ik heb tòch zo gèère erbeezieje meej suiker.
▪ erdkar ertrijs	kar om aarde mee te vervoeren rijshout waar erwtenplanten langs omhoog groeien	<i>zie het kader op pagina 23</i> Aon wirskaante van de tuin stò 'nen ertrijs.
▪ es, è, as, a ewèg	als weg	È'k 'm wè vraog, doe-tie aaltij net es of-ie't heël druk heej. Daor gò'k nie nòrtoe, dè's vuls te wijd ewèg om te loôpe.

F

▪ faant	niksnut	Oonzen Dirk ies zo'ne luie faant, hij wòr bij elken baos de kaaien op gestuurd.
fak	vakbond vak	Es ge vruuger bij de fak gingt, waarde oew werk bij 't febriek nie zeeker. "Ge moet 'n fak leère, aandars komde nerges," zin oons oopa aaltij.
faolie	omslagdoek, falie nek, falie	Es vroeger meense begraove wiere, droege veul vrouwe 'ne faolie. Es ge'r nou nie meej uitschaait, krijgde op oew faolie!
febriek	fabriek	Veul Wollukse meense ginge 's mèèrges al vroeg nòr 't schoenfebriek om te werke.

De Brabantse f

Boven de grote rivieren spreken steeds meer mensen de *v* en *z* stemloos uit, dus als *f* en *s*: *vieze vis* is in grote delen van de Randstad bijvoorbeeld *fiese fis*. Maar ook in onze Brabantse dialecten zijn er woorden die met een *f* beginnen terwijl je een *v* zou verwachten. Het verschil is dat die *f* niet van de laatste tijd is: in deze woorden gaat hij al eeuwen mee.

Zo strikt een Langstraatse *fakman* zijn *feeters*. Als een bejaard *frommes* nog goed fit is, is ze nog *fféf* en wanneer ze honger heeft, kan ze de kast leeg *frèete*. In de schemering zie je soms een *flemuis* vliegen. Als je niet ver naar school hoeft te lopen, woon je *flakbij*. Wie nu *eênevirtig* is, was *fleej jaor* nog *firtig*; wie *eênevijftig* is, was *fijftig*.

Ekker

Ekkers rond 1950 in Wolluk. De footoo ies genoome vanaf de wöttertoore nòr 't zuie. Hier ziede de Derde Zèen.

Es en as

Het Nederlandse woord *als* is in de Langstraat *es* of *as*. Het woord kan zijn *s* verliezen als er 'k, ge of me (we) op volgt:

È'k oe moet helpe, moete't zegge, war!

Ik heûr 't wel è ge tijd het.

È-me vandaag nou 's lekker gòn fietse?

Het Vlijmens gaat nog een stapje verder: waar Waalwijk *es't* zegt, hoor je in Vlijmen ook *è't*:

È't nie gòi, dan gòg 't nie.

Faant

Peer, eêne bij oons uit de straot, die ies wel zoo lui. Die ruust al uit vur dè-tie muu ies. Es ge't oover eete het, ziede niks mir es 't wit van z'n oôge, mer es ge vraogt: "Zalle we 'n eèndje gòn waandele?" dan ies-ie nie thuis. 't Ies 'nen echte faant.

febrieksmeens	fabrieksarbeider	Vruuger beston de bürgerij in Wolluk bekaant alleên uit fabrikaanten en febrieksmeense.
feduusie	vertrouwen, fiducia	Nou gòg 't al vur de zovulste keêr fout. Nou hè'k 'r gin feduusie mir in.
fesóén	fatsoen	Dè kande meej goei fesóén nie maoke.
fiep	fopspeen	Kijnder kande góéd stil haauwe meej 'n fiep.
	vreemde snuiter	Dè hè'k aaltij zo mer 'nen aorige fiep gevonde, d'n dieje.
	zeurpiet	Op die aauw fiep heb ik 't nie zoo. Die doe niks es zèèke.
fieteldaans	epilepsie, sint-vidusdans	Fieteldaans ies afgelaaid van d'n heilige Vitus, waarvan dè ze zeeje dè-tie meense van epilepsie ha geneeze.
fikke(s)	handen	Blijf verdòmme meej oew fikkes van de koekskes aaf!
flè(è)rmuis	vleermuis	Flermuize kande meej oewe zaddoek vange, zegge ze.
fleej	afgelopen, vorige, verleden	Fleej jaor was-ie 'n stuk dikker es toen'k 'm fleej week zaag.
flèèr	klap	Es ge nou nie ophaauwt, dan krijgde 'n flèèr teegen oew oôre.
	straatmeid	Dè medje wòr laoter 'n echte flèèr. Ze lôpt nou al alle manne aachternao.
foezele	sjoemelen, valsspelen	Nie gòn zitte foezele gij! Boove tòffel meej die kaart van oe!
fòk	neus	Minister Luns hai 'n verrèkkes groôte fòk.
▪ frammes, frommes	vrouw	Hij hai 'n goei frammes òn d'n haok geslaon. Die mòkte ge niks wijs!
▪ fraoterke	kneu	<i>zie het kader op pagina 129</i>
frèète • fraat; gefreete	vreten	Oons jonges fraaten oons vroeger de oôre van de kòp!
▪ frut	fout, knudde	't les moôï frut!
	lapje met kruimels en suiker, soms gedoopt in brandewijn	Omdè moeder de tut nie kon vijne, mòkte ze mer gaauw 'n frutje vur d're klèene klaor.
	hoop	D'r was hòst gin plek. Ze zaate meej z'n allen op 'n frutje.
in de frut	in de war	Hij zaat himmel meej z'n èège in de frut.
frut, fròt	warboel, knoop	D'r haor zaat op 'ne fròt.
frutte, fròtte	knutselen, flansen	We zedde gij in mekaore òn't fròtte?
	frunniken, pulken, prutsen	Wè zitte tòch ammel meej dieje wol te frutte?
	propfen (meestal fròtte)	Hedde die kleêr nou zo mer in oew tas gefròt?
▪ fuik	grote damesonderbroek	Merie hai 'n fuik es 'n circustent. Daor kon ze 't pèèrdespul in kwijt.
futsele	frunniken, frommelen	"Wè zitte gij daor te dóén?" "Ooh, ik zit mer wè te futsele."
▪ futselèèr	werktuig voor kantafwerking	<i>zie het kader op pagina 107</i>

Franse woorden

Talen nemen continu woorden over van talen waarmee ze in contact komen. Zo komen *kelder*, *zolder* en *wijn* uit het Latijn (*cell(er)arium*, *sôlarium* en *vînum*), *snorkel* en *bewust* uit het Duits (*Schnorchel* en *bewusst*), *kalm* en *koest* uit het Frans (*calme* en *couche-toi*) en *tulp* uit het Turks (*tulipan*). Tegenwoordig nemen we veel woorden uit het Engels over, maar in het verleden is vooral het Frans de bron geweest. Hier volgt een kleine selectie van dialectwoorden met een Franse oorsprong.

Frans (of dialect)

assurant
avancer
correct
cuirassier

déjeuner
direct
fourquette
merde
s'accorder

vertaling

verzekarend
voortgaan
correct
kurassier (cavaleriesoldaat)

ontbijten
rechtstreeks
vorkje
stront
het eens zijn, overeenstemmen

Waalwijks

astrant
affeseere
krek
kùrresier, karresier

deezjeneejke
drek
verkèt, ferket
merd (hebbe aon)
akkedeere

vertaling

brutaal, vrijpostig
opschieten
precies, juist
haaibaai, vrouw met de broek aan

ontbijtstel
zo meteen
eetvork
schijt (hebben aon)
overweg kunnen

Fuik

De fuik van z'n vrouw hangt ok te dreûge.

't les **frut** meej d'n bok.
Het is knudde.

Frammes

Z'n dòchter ies al 'n
pront frammes.

G

gaarstig	ranzig geworden, bedervend; gezegd van spek	Dè spek dè luus ik nie, 't ies himmel gèèl en gaarstig.
gaauwighèd	vlugte, gauwigheid	Ik zij de suiker in de gaauwighèd vergeete.
gaauschieterke	snel mannetje	Haauwt 'r reekening meeje: dè gaauschieterke ies iedereèn te vlug aaf.
gadvergimme	vloek (lett. God, vergeef me)	Gadvergimme nog òn toe, nou vergitte't alwir!
galge, gallege	bretels	't les moeilijk om zo'n groôte broek op te haauwe zonder galge.
▪ Galgewiél	Galgenwiel	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
gang, gaank	vaart	Hij kwaam meeje gang d'n dam op gereeje.
gaons	gaans	't les 'n goei halfuur gaons.
	gaande	Heej! Wè ies daor gaons?
meeje gaons	bij het gaan, op de terugweg	Doede gij de bodschappe meeje koomes of meeje gaons?
gaope	suffen	Nie gòn stòn te gaope, gij! Oplette!
▪ gaovel	hooivork	<i>zie het kader op pagina 23</i>
gat • gaote, gòtje	gat	D'n dieje, die's nie góéd wijs. D'r zit 'n gòtje in z'ne kòp.
▪ gat • gaote, gatje	(kont)gat, achterste	Dieje klèène was òn't leère om te staon, mer hij víèl nog dikkels op z'n gatje.
gebont	deurkozijn, gebint	Toen'k thuiskwaam ston oons moeder al in't gebont.
gebroôid zijn	levensonderhoud hebben, voorzien zijn	Toen-tie 'n bòntje bij de geminte kreeg, was-ie wir gebroôid.
	de pineut zijn	Fleeje week klapte alle teegels van de muur. Daor waare wij moôie meeje gebroôid.
gedaon krijge	ontslagen worden	Hij heej gedaon gekreege en zuukt nou 'n aander baon.
▪ gedoentje	kleine boerderij	<i>zie het kader op pagina 23</i>
gedùùrig, verdùùrig	telkens weer, steeds, voortdurend	Daor krijgde gin speld tuuse, hij ies gedùùrig òn't woord.
geëf, gèèf	goed, gaaf, netjes	Pròt ies 'n bietje geëf, gij!
	heel	Dè hedde gij gèèf góéd gedaon!
▪ gèèl	geel	<i>zie het kader op pagina 65</i>
gèèrd	zelfgemaakte hengel	Viese deeje de meense vruuger meeje 'n gèèrd.
▪ gèère	graag	Daor gò'k nog nie nòrttoe al hadde't gèère!
▪ gèèt	geit	<i>zie het kader op pagina 31</i>
▪ gèètemelker	nachtzwaluw	<i>zie het kader op pagina 129</i>
geheng • geheng(e)	scharnier, hengel	Ge moet ies goei geheng òn die deur maoke, hij doe niks as klemme.
gemaakt	mannelijke schaamstreek	Ge maagt iemand nie in z'n gemaakt schuppe.

Galgewiél

D'r zen al veul wíele gedempt, mer de Galgewiél ies-t'r nog.

Hempje ròkt m'n **gatje** nie.
Gezegd bij het zien van een kakmadam.

Dè zal d'r **gatje** vaore.
Dat zal haar tegevallen.

Hij luust 'm **gèère**.
Hij houdt van een borreltje.

Geslachten: oonze Cor, oons vaoder en 'ne gèèt

Van oudsher heeft het Nederlands drie woordgeslachten: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Maar dat systeem is al lange tijd aan het veranderen. Inmiddels zijn er nog maar weinig Nederlandstaligen die aanvoelen dat een *stoel* mannelijk is en een *tafel* vrouwelijk.

Sprekers van bepaalde dialecten voelen dat nog wél aan. Ze drukken het verschil ook uit in de grammatica. In de Langstraat zeggen we bijvoorbeeld *'ne stóél* maar *'n tòffel*. Het lidwoord *'ne* laat zien dat *stóél* mannelijk is; *'n tòffel* is vrouwelijk. Het woordgeslacht blijkt uit allerlei woorden, zoals het bezittelijk voornaamwoord: *mijne stóél* maar *mijn tòffel*. En *oonze Cor* is een man maar *oons Cor* is een vrouw. Zo zeggen we ook *oonzen Harrie*, *oonzen Bert* en *oonze Jan*, maar *oons Marjan*, *oons Irma* en *oons Dorine*.

Mannelijke familieleden

Als *mijne stóél* inderdaad mannelijk is en *mijn tòffel* vrouwelijk, is het vreemd dat we zeggen: *mijn bruur*, *mijn vaoder* en *mijn nèèf*. Zijn die woorden dan ook vrouwelijk? Nee: een aantal woorden voor mannelijke familieleden gedraagt zich anders dan andere mannelijke woorden. Het is dus niet *mijnen bruur* maar *mijn bruur* en het is *oons vaoder* en *oons oopa*, net als *oons moeder* en *oons ooma*.

Mannelijke vrouwtjesdieren

Opmerkelijk zijn ook enkele diernamen. *'n Koei* is zoals verwacht vrouwelijk, maar de vrouwtjesdieren *gèèt*, *merrie* en *zòg* zijn bij ons mannelijk: *'ne gèèt*, *'ne merrie* en *'ne zòg*. Voor Langstraatse boeren is dat de normaalste zaak van de wereld. Als een merrie een veulen heeft gekregen, zeggen ze immers: *Hij heej geveulend*.

De trouwerij in de waai

Bert Leenheers

Ik waar dèènk 'n jaor of vijf, en 't was 'ne moôie lentedag. Zo'nen dag dè meensen 't huis gòn schônmaoke, in d'n hõf gòn werke, of ammoereuze neiginge krijge. Nou, van dè leste hai ik laast. Ik zoow gòn trouwe meej m'n bùrmeske José. 'ne Moôie naam, mer 'n nog môier medje! Aon alle veurwèerde waar duus voldaan. 't Zoow gòn gebeure veur in de waai van 'de goeien boer'. (Daor kom ik in 't vòlgende verhòltje nog wel op truug.)

Ze ston-taor al meej 'n boekètje maddeliefkes in d'r haand – ge kent die witte bloemkes meej 'n roôie vlekske wel ('nen druppel blóéd van Christus, hadde ze oons wijsgemòkt). Ik hoefde alleèn nog mar oover 't hek te klimme vur de voltrekking van oons huuwelijk, mar dè ging góéd fout. Eèn van de getui-ge gaaf me 'n kontje, mar wè'k nie gezién hai: dè-t'r 'ne joekel van 'ne vijfduimer in dè hek zaat. Daor sloeg ik meej m'ne kuit in, wè 'ne behorlijke kreëuw opleeverde.

Toen nòr huis. Ok daor paniek netuurlijk! M'n zuuster moes van oons moeder meej mijn nòr d'n dòkter. Ik stelde veur om te loêpe:

dè ha'k van de waai nòr huis ok gedaon. Mer dè ging nie deur. Aachter op de fiets dan? Ok dè wier aafgeschoot. Ik waar naomelijk bang aauwere jonges teege te koome die me zoowe uitlaache – om 't plan van oons moeder! Intuusen hai oons mam in de bùurt 'n kijnderwaogetje gelind. En daor ging ik dan: in 'n wandelwaogetje dur de straot. Ik schòmde m'n èège kepòt: stelt oew èègen ies veur dè uit zoow koome waar ik bang vur waar!

Bij d'n dòkter aongekoome ging-t'r bijna 'n heël fleske bruine jodium om en in de wond. Toen acht ijzere kramme. Die moes-te inknijpe en lòslaote (zoo es ze nou 'n tòfellaoke vaastklemme). Truug nòr huis meej 't verhaol dè'k zes weeke nie moog loêpe. Dè waar 'n straf! Meej moôie weer wier d'n

dievan op de plòts gezet, zoo dè'k de aander kijnder kon zien speule. 't Hai wel eèn vurdeel: ik hoefde nie mir nòr 't kakscholtje; daor ha'k ok 'ne gruuwelijken heekel aon. Daor moeste matjes vlechte, en omdè'k 'r nie zo hendig in waar, moes ik figùrkes gòn prikke. Dè waar nog erger.

Nao 'n week of zes truug nòr d'n dòkter. Wir in dè vervloekte wandelwaogetje. Bij de controole bleeke alle kramme òn eène kaant te zitten. Die hadde duus niks gedaon. Wel was-t'r 'n dun vlieske oover de wond gegroeid. "Het is in elk geval dicht," zi-tie. Es 'k 'r laast van kreeg, moes 'k mar truugkoome. 'n Soort van geraansie, za'k mar zegge. De trouwpertij ies nooit mir oovergedaon. Laoter hebbe we alle tweej mar 'nen aandere paartner gekooze.

De goeien boer

Bert Leenheers

In 't vurrige verhòltje hai 'k beloofd truug te koome op de waai van de goeien boer. Mer es-t'r 'ne goeien boer ies, moet 'r ok 'ne kwaoie zijn. Jòwèl, die hadde we eêne! Hij kwaam altij meej z'ne zeun melke. Op de fiets, ieder meej 'n melkbuus veur op de stang. We vroege dan of we de koei achter uit de waai mochte haole. Dè líét-ie nooit toe. Es we mer aon 't hek van de waai kwaame, begon-tie al te kwèèke. We hadde ontdekt dè ze d'r melkkrukskes in de slòtskaant verbòrge. 'n Half ùürke vurdè ze kwaame, hòlde we de krukskes dur 'ne verse koeievlaai en linne ze dan wir truug. Booven op d'n dijk vroege we of ze lekker zaacht zaate. Ge begrept dè-tè nooit mir ies góedgeloome.

Mer ik zoow 't oover de goeien boer hebbe. Daor mochte we best veul van. Kievietsaai-er zúúke. En trouwe, witte nog? Ok de koei gòn haole es die gemolke moese wòrre. Die stonne dikkels hillemaol teege d'n Ooverik

aon. Dè waar best 'n èènd! Es dè góéd ging, kreege we wel ies 'ne slok roòme uit d'n deksel van de melkbuus. Dè waar lekker zúút.

Op 'nen aovend mochte we wir meej 'n pòr vriendjes de koei haole. M'ne vriend Pieter líép achter 'n koei die nie vuruit woow. Iedere keêr 'n pòr meeter en dan ston-tie wir stil. "Waacht," dòcht Pieterke, "ik gòì aon z'ne stert hange. Dè zal wel helpe." 't Beêst ging es 'n speer 'ne meeter of twintig. Toen ston-tie stòkstijf stil. Pieterke, die z'ne stert nog vaast hai, gleej sierlijk tuuse z'n achterpoòte. Op dè momènt begon 't beêst te flatse. In 'n mum tijd hai Pieterke 'n grúún kammoeflaogepakske aon. Ge zaag gin verschil tuusen 't gras en hum. Diejen boer laag in 't gras te ròlle van't laache. Mer hij hielp ok meej om 'm wir wè tònbaor te maoke dur z'n kleêr uit te spúúle in de sloòt.

Meej z'n drieje hebbe we oonze vriend nòr huis gebròcht. Ik heúr z'n moeder nog zegge: "Dè ge d'r niks aon kant dóén, dè wit ik.

Mer dè ge meej de pook krijgt, wit ik ok!" We hebbe Pieterkes nog effe heùre jamme-re, mer dè verstomde nòrgelang we verder weg waare. 'n Pòr daoge hebbe we'm nie op d'n dijk gezién. Toen-tie wir mocht koome, hebbe we veul en nog dikkels gelaache om dè avontuur.

Bert Leenheers

Bert Leenheers (1938) publiceert sinds 2018 cursiefjes in weekblad *De Maasroute*. Hij haalt herinneringen op aan zijn jonge jaren en aan het sindsdien sterk veranderde Waalwijk. De verhalen in dit boek zijn een selectie van zijn publicaties in *De Maasroute*.

gemèèn • gemender, gemèèner; gemenst	gemeen algemeen	Die bruur van mijn ies me tòch 'ne ròtzak; die spult aaltij gemèèn. Achter in de kerk stonne de gemèèn baanke vur 't gewoòne vòlk. Daor hoefde ge nie vur te betaole.
▪ gemèènekèès gemèènljik, gemènljik, gemèlljik	komijnekaas gewoonlijk	Leidse kèès noeme we hier in Wolluk ok wel ies gemèènekèès. 's Zondags gòn wij gemèlljik 'n bakske vatte bij oonzen Harrie.
▪ geminte	gemeente	Bij de geminte Wolluk heûren ok Sprang-Capelle en Waspik.
▪ genaoi	opluchting	Toen'k taandpijn hai, vatten ik 'n konjakske en daor ha'k tòch zo'n genaoi van.
geneuk	genot kapsones lastig gedrag, gedoe meute	Ooh, wè'n genaoi, lekker in't zonneke meej 'n pilske. Hij heej 'nen hoòp geneuk om 'm heene hange meej z'n pròtjes. Hedde nou oewe zin, meej al oew geneuk? Hij kwaam meej heèl 't geneuk: hij hai alle jong bij 'm.
geps	gesp	Ze werkte bij de Timtur en zaat de gòdgaanselijken dag gepse op de schóén te stikke.
geraai	(handels)waar	Vroeger hadde winkeltjes waor ze alleên mer alteraand snoepgeraai verkòchte.
d'r vur gestreeje zijn geun, gun geuns	spullen, gerei zich hard maken voor die (daarginds), gene, de andere ginds, daarnaartoe	't les 'n heèl gedoe om al oew viesgeraai bij mekaore te scharrele. D'r waare veul meense vur gestreeje dè-te mert nòr de Mert ging. Òn geune kaant van de kerk hadde ok nog wè hùskes.
▪ geunze	een zacht geluid maken, gezegd van koeien	Binnen 'n ùrke ging-tie herres en geuns. <i>zie het kader op pagina 23</i>
geut	goot(steen)	Zet de panne mer in de geut.
gewòrrig	waakzaam	Meej 'ne gewòrrigen hond op d'n dam zalde nie gaauw inbreekers hebbe.
giebere	giechelen	't Zen aaltij de mèède die zitte te giebere, zegge de jonges.
gier	vaart	Hij kwaam meej 'ne gier d'n bocht om.
gij, ge	jij, je u	Ge zet 'ne lillekerd meej oew streeke, gij! Witte gij meschient wè't kan zijn, meneêr d'n dòkter?
gin	geen	Daor hai ik niks gin erg in.
gineêns	niet eens	Hij hai gineêns de laogere school afgemòkt.
gin man, gin meens	niemand	Daor ies gin flikker te dóén. D'r komt gin man op aaf.
gin niemand	niemand	Ze han veul vòlk verwaacht, mer d'r kwaam gin niemand.
ginnen eêne	geen woord	Hij zi-t'ér ginnen eêne.

Gemènekèès

Daor hebbe ze goeie gemènekèès.

De natte geminte

M'n grùtvaoder en m'n grùtmoeder die waare van de natte geminte. Die han gèere 'n bòrreltje. Dè waar mar van: gò's gaauw efkes 'n half mètje haole of 'n mètje en 'n half pintje.

Bert Stevens, Koffie mee sekraai (1978), p. 18

Hij hi-tr **genaoi** aon.
Hij vindt het fijn.

▪ gladjaones, gladjønnes	gladjanus
god(s)gaanselijk	godgans
▪ góéd • goei-; beeter; best	goed
	kleding
▪ goei botter	roomboter
goei kaomer	voorkamer
goeike	lieverd
gòierspòt	spaarpot
gòlliepaop	sufferd
gòlliepaope, gòllieje	dom kijken
▪ Goudmijn	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)
grommes	standje
groôt gaon	trots zijn
gròts(ig)	trots
	hautain, verwaand
▪ Groôtestraot, de Straot	Grotestraat
grùtmoeder, gròtmoeder, grùtje	grootmoeder
grùtvaoder, gròtvaoder	grootvader
▪ grúún	groen
	knolgroen, veevoer
▪ gruundeling, gruuuzeling, groes(e)ling	groenling
in de grúúne kèès meejdóén	meedoen zonder dat je meegeteld wordt
grúúnstaamp	boerenkoolstampot
▪ Grúúnstigt	Groenstraat
gullie, gùllie (oud)	jullie
gunder(wijd), ginder(wijd)	daarginds
gutgat, geutgat	keukenafvoer

Es 'k hielp, zo'k 'n lekkertje krijge, mer toen'k 't gedaon hai, kree'k niks van dieje gladjønnes.

Ge zit nou al de gòdsgaanselijken dag te braaie. Schaait 'r nou ies uit!

Gij kant góéd werke! Gij zet 'ne goeie vur bij oons op de zaak.

Teege de zin van z'n vrouw líép-tie ok durdeweek in z'n goei góéd.

Ik bak 't liefste meej goei botter.

Bij oons wier de goei kaomer alleênig mer gebrùkt op irste kerstdag en es-t'r hoôg bezoek kwaam, zoo es de pestoôr of d'n dòkter.

Wè zedde tòch 'n goeike, gij, war.

Es ik verjaorde, kreeg ik 'nen appel meej 'n kwartje d'r in.

Dè kwartje moes ik dan meteên in m'ne gòierspòt dóén.

Zit nie zoo te suffice, verrekke gòlliepaop!

Stò nie zoo te gòllieje. Ge wit mer als te góéd wòr 'k 't oover heb.

zie de kaart op pagina 76

Daolijk komt oew vaoder thuis en dan krijde grommes!

Hij gò groôt op z'n klèènkijnder.

Dè hedde gij góéd gedaon. Ik ben gròts op oe, manneke!

Zij was te gròts om meej de buure om te gaon.

zie de kaart op pagina 76

Gòdde meej nòr grùtjes?

M'n grùtvaoder en grùtmoeder hebbe nog 'n tedje bij oons gewònd.

zie het kader op pagina 65

zie het kader op pagina 23

zie het kader op pagina 129

't Brùurke van zes moog in de grúúne kèès meejdóén meej ùtkruiperke.

Grúúnstaamp maoke ze van langbinders.

zie de kaart op pagina 76

Wanneêr vierde gullie wir feêst? 't les aalt zo gezellig bij jullie.

Gunderwijd in Ballekum praote ze heël anders es hier.

Wè'n lòèrie, dieje kòffie! Spuult die mer dur 't gutgat.

Gladjønnes

't Was in d'n oorlòg. Wij kijnder spulde veul in de pòlder. Daor vonde we dikkels alterhaande oorlògstuig. Kiske hai 'nen al afgeschoote lichtkoogel gevonde. Die schoote ze aaf hoôg in de lucht, warschijnlijk om bij te lichte bij 't oorlòg voere. Meej 'n flinke lichtverspraaing dòlde dan dieje koogel òn 'n parresjuutje omlaog. En die ha Kiske eêne gevonde, compleet meej parresjuutje. "Lòt mijn ies kijke," zin-t'r zo'ne gladjønnes. Kiske gaaf-t'm in goei vertrouwe aaf om 'm te laote bekijke, mar hij gaaf-t'm nie mir truug. Kiske zeej: "Truug dè ding!" Mar dè deej-tie nie. Kiske – ok nie mies – vatten 'm bij z'n kladde en douwden 'm meej z'ne kòp in de sloôt. Ja, toen woow-ie dieje koogel wel lòslaote. En jaankend renden-ie nòr huis, de gladjønnes.

Goei botter

Sund?! Goei botter òn oew kont smèere, dè's sund!

Daor ies ginne **goeie** mir van te maoke.
Dat is helemaal verpest.

Goudmijn

Schoenmakers in de Goudmijn, 'nen dam tuuse de Groôtestraat en d'n Dijk. De Goudmijn laag waor nou 't stròtje ies tuuse Groôtestraat 231A en 233-235.

H

haai	heide, heidelandschap	Ik vijn 't zo moôï es de haai in bloei staot.
▪ Haaike	Loonse en Drunense Duinen bijnaam van het Waalwijk ten zuiden van de voormalige spoorlijn	Gôdde meej fietse dur de haai? <i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ haaikneuter	kneu	<i>zie het kader op pagina 129</i>
▪ haaikriek	zwarte veldkrekkel	<i>zie het kader op pagina 31</i>
vur haauwes	om te houden	Ies diejen haandvèèger vur haauwes of moete'm truug?
haauwkijnd	zorgenkind	Oons Jaans was 'n echt haauwkijnd. Daor kwaam ginne vrijer of niks op aaf.
haauwmaauw	windvlaag, windhoos	Es de hoôïoppers op 't veld stonne en de wind sloeg-t'r onder, dan kwaam-tè mistal dur 'nen haauwmaauw.
▪ haffel	handvol	Luuste gij ok 'n haffeltje sjiptes, manneke?
haffele	steeds in de handen nemen	Hij doe niks es gòn zitte haffele meej die katjes.
haffelkatje	stoeipoes	Oonze Piét ies wir meej dè haffelkatje van hierneffe op pad.
hakdòl	haktol	De jonges spulde vruuger veul meej hakdòlle.
haksel	zult	Oons oopa heej niks liever es 'n sneej broôd meej haksel.
halven bak	half werk, halfbakken	Wè ge nou gedaon het, ies halven bak. 't Lijkt nerges op!
▪ hangstèrtje	staartmees	<i>zie het kader op pagina 129</i>
▪ hannek	ekster	<i>zie het kader op pagina 129</i>
hanzjeej	hachee	Bij 't draoikesvleës vur d'n hanzjeej din oons moeder aaltij 'n pòr sneeje peeperkoek.
▪ Haonstròtje	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
haorinder, haoreênder	hetzelfde	Dieje tweejling kande nie uit mekaore haauwe. Ze zen allebaai haorinder.
▪ Haove	Haven	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
harses	hoofd, hersenen	Paas mer op gij, daolijk geef ik oe 'ne pèèr teegen oew harses.
hartelijk	hartig	Ik haauw tòch zoo van kòrtelette. Die zen zo lekker hartelijk.
hartes, harte	harten (kaartspeel)	"Wè's troef?" "Hartes!" "Wie gò-t'r meej?" "Ruiten aos."
▪ hebbe • ha(i); gehad	hebben	Hij heej z'n huis himmel afgebroke gehad. Nou hi-tie 'n nieuw gebouwd.
▪ hebberd	hebber(d)	Wè zedde gij tòch 'nen hebberd. Doet ies moôï deële meej oew kammeròdjes!
heej, hei	hé	Heej daor, gij! Let ies op!

Zoo ge't mòkt, zoo **heddet**.
Het hangt van jezelf af hoe iets uitpakt.

Ge kant van 'nen **hebberd** ginne geeverd maake.
Een egoïst blijft een egoïst.

Hedde gij

"Als de lokale woorden en klanken verdwijnen, sterft daarmee het dialect nog niet uit. Het lijkt niet waarschijnlijk dat bijvoorbeeld een oer-Brabants kenmerk zoals het gebruik van de werkwoordsvorm bij de tweede persoon: *hedde gij, ziede gij, doede gij* binnen afzienbare tijd helemaal gaat verdwijnen," stellen Jos Swanenberg en Har Brok in *Het Brabants beschreven*. Ook in de Langstraat hoor je zulke *gij*-vormen volop, zelfs bij mensen die nauwelijks nog dialect spreken.

Heb je jij

Met vormen als *hedde gij* is iets bijzonders aan de hand. Zeg je *hedde gij*, dan zeg je namelijk eigenlijk *heb je jij*. Dubbelop dus, want *-de* is je en *gij* is *jij*. Hoe zit dat precies? We gaan terug naar de middeleeuwen, toen *gij* nog *ghi* was.

In de middeleeuwen zei men in onze streken *ghi hebt*. Draaide je *hebt* en *ghi* om, dan kreeg je niet *hebt ghi*, want al vóór de

middeleeuwen was dat veranderd in *hebdi*. De twee woorden waren dus versmolten. *Hebdi* is uiteindelijk veranderd in *hedde*. Het stukje *-de* komt dus niet van het middeleeuwse *du* (jij), want de vorm die daarbij hoorde was *hebstu*.

Heb 'k ik

Het woord *hedde* kun je niet gebruiken om *gij* nadruk te geven, als je bijvoorbeeld wilt vragen: "Heb *jij* dat gedaan of *hij*?" Daarom ging men een aantal eeuwen geleden *gij* toevoegen, want dat woord kun je wél beklemtonen: *Hedde gij dè gedaan of hij?* Zo ontstond dus een stapelvorm: *-de* betekende al *je* en daarbovenop kwam nog eens *gij*. Bepaalde Vlaamse dialecten zijn nog wat verder gegaan: *Dad eb 'k ik nie gezien*.

'k Wok 'n raauw aai **hai**.
Klankspelletje: Ik wou dat ik een rauw ei had.

Hedde't of **kreddet**?
Bén je gek of wórd je het nu?

Haffel

Luuste gij ok 'n haffeltje notjes?

Slôikespringe

P.J. Berkelmans (broeder Michaelo)
in *De Waalwijker* (eind jaren 70)

Ik wit 't nog es d'n dag van giestere. Ik wôn-de in de Wollukse Stigt, de teegeswoordige Stasjonsstraot. Aachter oons huis líép 'ne sloôt, waarin de febrieke d'ren afval kwijt konne. Stinke dè dieje sloôt din! Stinke! Daor zen gin woorde vur te vijne. Hij zaat vol bagger!

Nilleke, m'n speulkammeròdje en ikke heb-be d'r ies 'ne keêr 'n hondje út gehòld. Hoe dè beêstje d'r in gekoomen ies, wit ik nie, mer 't zaat tot aon z'ne nek onder d'n bag-ger. 't Waar 'n wit keeshondje, mer alleên z'ne kòp waar nog 'n bietje wit. Vur de rest waar 't zo zwart es d'n duuvel en die moet heêl zwart zijn, teminste vòlges oons moe-der. En die kon 't weete.

En witte wè nou 't gekke waar? Dieje sloôt - de Lunt hietten-ie - oefende op oons jon-ges 'n groôte aantrekkingskracht. Laangs de kaant stonne aon wirskaante boême en hier

en daor wè struike, mer d'r waare ok plek-ke bij waor niks groeide en daor konne we fijn slôikespringe meej 'ne pòlstòk en dè dinne we dan ok volop. Nao 'n bietje oefe-ne waar dè heêlemaal nie laastig, want de Lunt waar mer 'ne meeter of twee breêd. En daorbij kwaam nog dè we 't rijk vur oons èège hadde en dè niemand oons daor laas-tigviél. De Lunt laag 'n heêl èènd van de straot aaf en om op de plek te koome waar wij spulde, moeste irst dur 'nen dam en dan oover 'n smal paoike laangs d'n hòf van Jan de Laaier.

Dè kon Janne niks verschille, es we mer niks in z'nen hòf verrinneweerde, want 't gròtste deêl van 't jaor laag-ie braok. Alleên wan-neêr de sterappeltjes en de krùskes (dè zen 'n soort pruime) rijp wiere, kon Jan de Laaier wel ies laastig worre. Mer dè's te begriipe.

Om 'n lang verhaol kòrt te maoke: op 'ne vekaansiedag in augustus waare we meej 'n man of zeuve, aacht wir bij de Lunt aon 't slôikespringe. We èèntelde aaventoe wel

'n bietje, mer echt ruuzie maoke dinne we nie. We hadde veul leut. Iedereên ha z'nen èège pòlstòk. Dè's mer 't beste. Nou waar d'r eêne jonge bij die 'n bietje bang waar. 't Duurde aaltijd efkes vur-ie z'nen aonloôp naam en es-ie aafzette, trok-ie 'n gezicht of-ie in z'n broek gescheete ha!

Meej Nillekes ha'k dieje middag 'n ondeû-gend planneke gemòkt. Daor wiese de aan-dere jonges niks van aaf. Toen we 'n tedje gespronge hadde en efkes laangs de kaant zaate uit te ruuste, zin ik opeêns teege die-jen bangerik: "Zeg, dùrfde gij meej 'ne klèè-nere pòlstòk oover de Lunt te springe? Dè gò best, hòrre! Kek mer!" En ik naam 'nen aonloôp en sprong meej 't gròtste gemak oover de sloôt en truug. De jonge - laot ik 'm mer Bartje noeme - vuulde daor niks veur en stribbelde 'n bietje teege, mer wij begonne allemaal te roepe: "Bangeschijtert, bangeschijtert, ge dùrft nie!" Ge wit hoe of dè gaot bij kwòjonges van 'n jaor of elf. Bartje wilde z'n èège gròt haauwe en zin: "Dè dùrf ik geruust!"

Nou moete weete dè-tie meej z'nen èège pòlssstòk mer aamper d'n ooverkaant kon haole en op dè feit beruustte 't planneke van Nillekes en mijn. "Nou, vuruit meej de schuit," zin ik. "Laot dan ies zién wè ge kant!" En ik douwden 'm de pòlssstòk in z'n haande. Bartje líép irst nog ies nòr de Lunt om d'n aafstaand te schatte en zin toen: "Ooh, dè haol ik meej gemak!" Dan gongie 'n èènd achteruit vur z'nen aonloôp. Wij stonne allemaol vol spanning te kijke hoe 't aaf zoow loôpe. Bartje begint te loôpe, zet de pòlssstòk in de sloôt, zet z'n èège aaf en springt. Hij hòlt op 't kaantje aaf d'n ooverkaant. We beginne allemaol te klappe en schreëuwe: "Góéd zoo, Bartje. Dè hedde góéd gedaon. Mer nou truug!"

En dè 'truug' ies nou krek de moeilikhèd! De kaant waor wij stòn, lòpt 'n bietje schuins aaf en ies daor erg glad. Es ge teege dieje schuine kaant springt, gòdde onherroepelijk achteroover d'n bagger in. "Mer dan moete gùllie op zij gòn staon, aandere kan ik nie springe," roept Bartje vanuit de waai. Dè doen we netuurlijk gèere. Opnieuw nimt Bartje z'nen aonloôp en preciés wè we gehopt hadde, gebeurde. Hij komt 'n pòr deeci-meeter tekòrt, springt teege de schuinse kaant en mietert achteroover in de moos! Kwèèke, kwèèke dè-tie din... "Help, help, ik verzuip! Help!" En wij mer laache. Meej man en macht trekke we 't slaachtòffer op de kaant. 't Stinkende mòdderwòtter drùpt van

alle kaante uit z'n kleère en hij stinkt 'n uur teege de wind in. Bartje begint te jaanke es 'n klèèn kijnd.

"Kom joh," zin Nilleke meej 'n staole gezicht, "nie jaanke. 't Gift tòch niks en ge lèèft nog!" "Jao, mer," snikt Bartje, "hoe moet ik nou nòr huis? Ik kan tòch zoo nie oover de straot." Nilleke wit raod. "Zeg, Pauw," zeet ie, "lòpte gij ies gaauw nòr Bartjes moeder en vur schòn kleère, kouse en schóén, dan neeme wij ondertuuse Bartjes meej nòr oons moeder. Die wit 'r wel raod op." Pauw rent weg en wij gòn in precessie meej Bartjes tuuse oons in nòr Nillekes moeder. Die wònt flakbij. Ze ies beezig meej de was op te hange en heej oover de heg alles gezien. Ze gift oons 'n staandje, want ze begrept heël góéd hoe de vùrk aon de steel zit. "Nilleke, haol de wastèèl uit 't schùurke," commandeert ze. "En gùllie... Daor stòn 'n pòr emmers... vort... volpompe en in de tèèl gíete. En 'n bietje vlug verrekkelinge die ge zet!"

"Kleejd oe èège mer vaast uit, jongske, dan za'k oe ies gaauw schònmaoke. Nilleke, gò es de wirlicht schòn kleère haole!" "Dè's Pauw al dóén, moeder," zeej Nilleke. We stòn laachend te kijke es Bartje z'n èège uitkleejt. "Opedonderd, gùllie... vort... Ge hoeft nie te blijve staon om dè sukkelèrke in z'n bloôte kont te zién. Smerlappe dè ge zet... vuruit... Zedde nog al nie weg?!" Ies

dè efkes 'ne teegevaller! "Vort... of moet ik oe meej 'ne matteklopper op oe donder geeve?" We kíeze de wijste partij, want 't gezicht van Nillekes moeder vurspelt nie veul góéds. 't Leste wè we van Bartjes zaage, waar 'nen bloôten buik en 'n vuile, natte onderbroek, die-tie meej twee haande omhoôg hield...

P.J. Berkelmans (broeder Michaelo)

In de jaren zeventig publiceerde P.J. Berkelmans (broeder Michaelo) (1914-1999) onder de namen Broeder Berkelmans en Petrus verhalen in *De Waalwijker*. Hij schreef in het dialect over allerlei thema's, waaronder zijn kindertijd in Waalwijk. Ook publiceerde hij artikelen over het dialect in *De Klopkei*, het tijdschrift van heemkundekring De Erstelinghe. In die artikelen presenteerde hij naast een voorstel voor een Waalwijkse dialectspelling een aantal lijvige lijsten met dialectwoorden.

heël, hil	heel	Hij lig hil de tijd te wallege.
heël	gesloten	Van d'n dieje daor witte niks van. Die ies zoo heël.
heene, hinne	heen	Heej, gòdde gij ies heene!
meej, in 't heen(s)gaons	op de heenweg	Meej heensgaons ginge we rèchtdeur, mer meej truugkoomes ginge we efkes aon bij Truuse.
hèèrd	haard (later ook kachel) huiskamer	We zalle d'n hèèrd venaovend wir ies ònmaoke. Vruuger zinne de meense nie 'wónkaomer' mer 'hèèrd', omdè daor ok 't hèèrdvuur was.
▪ hekke • hekkes; hekjetje	hek	't Zoi veul veiliger zijn es ze daor 'n pòr goei hekkes veur han gezet.
▪ hekkendam	oprit naar weiland	<i>zie het kader op pagina 23</i>
hekse	knieholten	Ik kon bekaant nie loôpe van de pijn in m'n hekse.
hendig	gemakkelijk gemakzuchtig	Dè kande gruust zoo dóén, mer ge kan't ok net zo hendig aandere dóén. Gij zet ok 'nen hendige, gij! Gij draait oew èège ooveral tuusen uit.
▪ herketèèk, herreketèèk	bazige vrouw	Hij ha gin barst te vertelle thuis, want hij ha nogal 'n herketèèk getroffe.
▪ herres en geuns van herres nòr geuns	heen en terug, heen en weer alle kanten op, lett. van deze kant naar die kant	In 'n goei uur kande herres en geuns. Dur de wind ging 't bôtje van herres nòr geuns.
herring	haring	Bij èèrme meense dinne ze vroeger 'nen herring slaachte en die wier meej zeuve man gedeêld.
heur	haar	Moete heur ies heûre! Wè'n taol komt daoruit!
heûre • hurde, heûrde; gehurd, geheûrd	haar (bezittelijk) horen	È'k heur haor ha gehad, zo'k 't heël lang laote groeie. "Hurt 'm kwèèke! Hurde dè?" - "Jao, dè hè'k góéd geheûrd."
hi	hè, wat (uitroep)	Ge moet nie "hi" zegge, es ik oe iets vraog, mer pròt fesoenlijk en zeg: "Wè moete nou wir?"
hiete • hiette; gehiete	heten	Hoe hiete gij van aachtere?
hilt, heêlt	heel de tijd	Ge zit hilt te walge, gij! Haawt ies op.
himmel, heêmel, hillemaol, heêlemaol	helemaal	Hedde gij dè himmel vur oew èège gehaauwe?
hits	hitte	Es 't eênmaol geonweerd heej, blijft d'n hits nog lang in d'n huis hange.
hobbeleurig	wispelturig	Dan wir zus, dan wir zoo; 't ies 'n hobbeleurig manneke.
▪ Hoefswíel	Hoefsven	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Hoefstigt, Hoefstiggjeske	Hoefsteeg	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Hoek	Hoekende	<i>zie de kaart op pagina 76</i>

Hypercorrectie: ruwe ham en de zeem van de rok

Tegen veel Brabanders is vroeger verteld dat dialect spreken niet goed was. Het werd ten onrechte plat en achterlijk genoemd. Veel dialectsprekers hebben helaas nog steeds de overtuiging dat dialect fout is. Wanneer ze Nederlands praten, doen ze er dan ook alles aan om zo 'netjes' mogelijk te praten. Ze letten streng op hun taalgebruik, maar schieten daar soms bij door – en dat heet hypercorrectie.

Ruwe ham

Sommigen zijn zich ervan bewust dat de Langstraatse [ou] in het Nederlands vaak [uw] is. *Douwe* is bijvoorbeeld *duwen* en *schouw* is *schuw*. Maar in hun angst voor de 'platte' [ou]-klank vliegen ze uit de bocht: ze vragen de slager om een ons *ruwe ham* in plaats van het correcte *rauwe ham*.

Scheer

Van een Baardwijker is het verhaal bekend dat hij op een dag 'netjes' wilde praten toen hij het over een schaar had. Hij wist dat *lèèr* leer is en een *pèèr* een peer, dus maakte hij van de *schèèr* een *scheer*.

Zeem

Een andere anekdote vertelde ons een Waalwijkse. Haar dochter belde een winkel met een klacht: "Nou heb ik gisteren bij u een nieuwe rok gekocht. Kom ik thuis, hangt heel de zeem los!" Wat ging daar fout? De dochter wilde *zeûm* vermijden maar koos per ongeluk de vertaling 'zeem' in plaats van 'zoom'.

Herres en geuns

"De voerman die lópt rechts van 't pèèrd, war. En es-ie dan zeet 'Herres op!' dan komt dè pèèrd nòr de voerman toe. Zeet-ie 'Geuns!' dan moet-ie geune kaant uit."

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

Herketèèk

Bij oons in de bùùrt wònt 'n gezin mee' 'n vrouw des huizes. Daor wòrt de rest van oons bùùrt gewoôn nie góéd van. Ze mòkt mee' Jan en alleman ruuzie. D'r ies hòst gin meens wòr ze't nie mee' òn de stòk heej gehad. D'n eênigste wòr ze gin ruuzie mee' mòkt, ies d're vent. Mer die hit dan ok niks te vertelle. Die ies slim: z'ne kòp staot lòs van 't jao en neeje knikke zoo es zij 't wil. Ze ies 'n echte herketèèk.

Hekke

Zonder hekkes sjouwe de klèènmanne zoo de vijver in.

hoeke	wat voor, welke	Hoeke èèrpel wilde hebbe? Groôte of klèèn?
hoeneêr	wanneer	Hoeneêr gòdde gullie nou trouwe?
hoe'n	wat voor (een)	Hoe'n kleêr ha-tie aon?
hòf • hoove; hòfke	tuin, hof	Iedere zaoterdag stò-tie te spaoie in z'nen hòf.
hòllewaai	lichtzinnig meisje	Meej dè medje kande keêten en laache. Die hòllewaai flapt 'r alles uit.
hondsgezèèk	haverklap	Meej elk hondsgezèèk moet-ie nòr de pleej.
▪ Hoôgèènd	Hoogeinde	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Hoôisteeg, Roôie Kerkstraot	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ hoow, hou	ho, stop	Hoow ies, dè gò me te ver!
hoos	schoenlepel	Zonder hoos koom ik nie in m'n schóén.
hòrènkele	met de enkels tegen elkaar slaan bij het lopen	Onder 't loôpe stòtten ik m'n enkels kepòt, want ik deej niks es hòrènkele.
▪ hòrketaauw, hòrgetaauw	gereedschap om de zeis mee te slijpen	<i>zie het kader op pagina 23</i>
hòrseloôs, hòrzeloôs	gek (lett. hersenloos)	Daor wòrde tòch hòrseloôs van, van dè gedoe?
hòrtje	poosje	Waacht mer nie op mijn, ik koom 'n hòrtje laoter.
	beetje	Weljat, gij zog 't nog 'n hòrtje erger maoke meej oewe klets!
hòst	haast, bijna	D'r zen di jaor hòst gin mugge.
▪ houdoe	tot ziens, dag	Houdoe en bedaankt war!
houtere	houten, van hout	In Zaondam stòn veul houtere huize.
Huiberbrôike, -bòl	Hubertusbroodje	Vroeger aate ze huiberbrôikes op drie november.
▪ hukke(s), huuke(s)	hurken	Oons ooma kan nie góéd mir op d'r huukes zitte. Dan komt ze nie mir ooverènd.
hullie	zij	Hullie zen daor nog nooit gewiest.
	hun (bezittelijk)	Hedde dè al òn hullie moeder gevraoge?
	hen, hun	Hullie hè'k hier nog nooit gezién.
hum	hem	Dè moete teege hum zegge, nie teege mijn.
	zijn (bezittelijk)	Gòmme meej hummen autoo of meej de jouwe?
hummes	die daar	"Wie hit dè gedaon?" - "Jao, hummes!"
hur, hor	hoor	Es ze nie gaauw komt, beginne we zonder heur, hur!
huuje, hoeie	hoeden	Meej 'n groôt huishaauwe hadde vroeger heêl wè te huuje.
huup en truug	heen en terug	We gòn efkes huup en truug nòr de mert.

Hou ies!

André: “Ik heb ’r nou al zo dikkels om motte schooie. Ik krijg nog steeds ’ne gulde van jou, en NOU ies’t de leste keêr dè’k ’r oe om vraog!”

Bertus: “Gelukkig, dan zij ik duus eindelijk van dèt verveelende gevraog aaf... en dan nog mer wel bedaankt! Houdoe!”

André: “Hei, neeje, hou ies, nou nie gaauw wegloôpe, komd ies herres!”

Bertus: “Irst efkes ’n pakske sjek haole, ik vúúl nog net ’ne gulde in m’ne zak!”

Louis Schuwer, 'Het gesprek van de maand', in

Jimmy Joy Koerier (1959)

Hoefstigt

De Hoefstigt vruuger, toen-t’r nog ’n bôerderij ston: de Hoef.

Hukke(s), huuke(s)

’t Schoolelftal van de St. Josephschool uit Bezoôie in 1969. De jong op de vurste rij zitte op d’r huuke.

Houdoe

In 2005 en 2012 kwam *houdoe* uit de bus als het mooiste Brabantse woord. *Houdoe* wordt in de hele provincie volop gebruikt en is een voorbeeld van springlevend dialect.

How do you do en adieu

Over de herkomst van *houdoe* doen wilde verhalen de ronde. Zo zeggen sommigen dat het tijdens de bevrijding is afgeleid van *how do (you do)*. Dat is onzin: de groet bestond al lang voordat de geallieerden ons bevrijdden. We horen ook weleens dat we *houdoe* aan de Franse tijd te danken hebben. Het zou dan een verbastering zijn van *adieu*. Maar daar is nooit bewijs voor gevonden. De sprong van *adieu* naar *houdoe* is bovendien te groot.

Hou je goed

Frans Debrabandere stelt dat *houdoe* een verkorting is van *God behoude u*. Een andere taalkundige, Jan Stroop, is het daar niet mee eens. *Houdoe* betekent volgens hem *hou je (goed/taai/haaks)*. Zo kent Stroop uit West-Brabant *oudoe mar taai*. De groet ontwikkelde zich van de gebiedende wijs *houwt oe* (vergelijk de *t in kekt ies*) via *houwd-oe* tot *houdoe*.

Houdoe komt dus niet van *hou doe*, waarin *doe* het middeleeuwse *du* (jij) zou zijn. Bedenk ook dat *houdoe mar taai* dan nergens op zou slaan: *hou jij maar taai*. Nauwverwant is het (voornamelijk Belgisch-)Limburgse *haddich* (uit *hald dich*).

I

ietskes	ietsjes, een beetje	Ge moet die plaank ietskes hōgger haauwe.
ifkes	<i>zie efkes</i>	
impesaant, meejpesaant	tegelijktijd, tegelijk, meteen	Es ge nòr bakker de Laaier gòt, brengde dan impesaant nog 'ne mik meej?
impesaant	ondertussen	Hij doe z'n èège moõi veur, mer impesaant!
▪ illestiek	elastiek	Doet 'r mar 'nen illestiek omheene.
inder	<i>zie eēnder</i>	
inhebbe	voeten in de aarde hebben	't Heej nogal wè ingehad vurdè alles klaor waar.
▪ inklap	inktlap, pennenwisser	Toen ik nog op school zaat, dinde oew krōntjespen aaf aon 'nen inklap.
innigste, eēnigste	enige	Dè's was d'n innigste keēr dè'k daor gewiest ben.
▪ inschaore	dieren van verschillende eigenaren in een gemeenschapsweide laten grazen	<i>zie het kader op pagina 23</i>
▪ intreej	entree	Daor gò'k nie heene: dè kòst vuls te veul intreej.
irstalles	op de eerste plaats	Irstalles hi-tie'r gin barst verstaand van.
irstes	als eerste	Ik zij irstes en gij twiddes!
	ten eerste	Irstes wil ik di efkes kwijt.

J

jaankerd	huilebalk	De jongste van Treese ies me tòch 'ne jaankerd: die hoofde mer òn te kijke en-ie begint te blèère.
jeppe	zuipen	Hij ies wir lekker òn't jeppe.
jikkus, jizzus, sjeezus, sjiezus, sjizzus (van) meraante	bastaardvloek	Jikkus van meraante, dè ding ies verrekkenes heêt!
joef	gek	D'n dieje, die ies himmel joef.
▪ jong • jong	kind	Leêrt die jong van jou nou ies meej mes en vùrk eete!
		Ze maoken 'r zo'ne puinhoòp van!
jonge • jonges; jong(e)ske	jongetje	Mijn zuuster heej tweej kiendjes: 'n meske en 'n jongeske.

Inklap

Vruuger schreeve wij nog meej kròntjespenne op de laogere school. Wij zaate in schoolbaanke meej ingebouwde inkpòtte. Op zo'nen inkpòt zaat 'n schùfke. Dè schoofde dan oope en daor konde dan oew pen in sòppe. As ge klaor waart, konde oew pen afdóén aon d'n inklap. Aon de zijkaant van de baank zaat 'n hòkske: daor konde d'n inklap aon hange. Die penne hadde nie 't eêuwige lèève; die moese soms vervange wòrre; die konde uit d'n haauer trekke en 'r wir 'n nieuw in dóén.

Witte wè ge meej die penne ok kon? Schiéte. Dan zette ge zo'n pen tuuse de klep en dan trokte'm meej oewe wijsvinger nòr aachtere; en dan vloog-ie as 'ne pijl weg. Dè deej ik 'ne keêr op de gòdsdienstles. De kaplaon wees meej z'ne stòk op de kaart van Palestina aon waor alles laag. Ik hai de pen tuuse de klep en dòcht: Zoow 't lukke? Ik trek meej m'ne wijsvinger – en jaowel hor: rèècht in Jerusalem! Mar dè wier dur de kaplaon nie gewardeerd. En dè hè'k geweete ok! Ik kreeg echt ginne riksdòlder. Mar ik hai 't penneke wel irst schòngemòkt meej d'n inklap.

D'n **illestiek** ies-tr vort uit.
De rek is eruit.

Intreej

D'n intreej van RKC in 1967.

Tweej aauw kanne beeter vur tién jong
zùrge es tién **jong** vur tweej aauw.
Ouderen zijn beter in zorg dragen dan jongeren.

Soms zouw 'k

Toon Gouda

Dichterlijk door Waalwijk (2003)

Soms zouw 'k wir ne kwoai-jonge wille zijn,
zo'n menneke van 'n joar of tien,
en hil de grooete meensewèrld
wir meej keinderooege wille zien.

'k Zouw op ne vrije woensdagmiddag
wille lummele in de zon,
op zo'ne middag zonder ure
die meej de munnuut opnieuw begon.

'k Zouw noar de wolke wille stoare
languit liggend op d'n dijk
en achter al die luchtkasteele
d'n ingang zien van 't Vrederijk

'k Zouw op de spulploats wille speule,
in mun te lange, korte broek,
ridder, rover, redder, held,
uit m'n stukgeleze jongensboek.

'k Zouw noar 't Hoefsven wille loepe
langs snikheejt koore in ut veld
dè her en der in alle Zèene
goudblond ge"zon"d ston opgesteld.

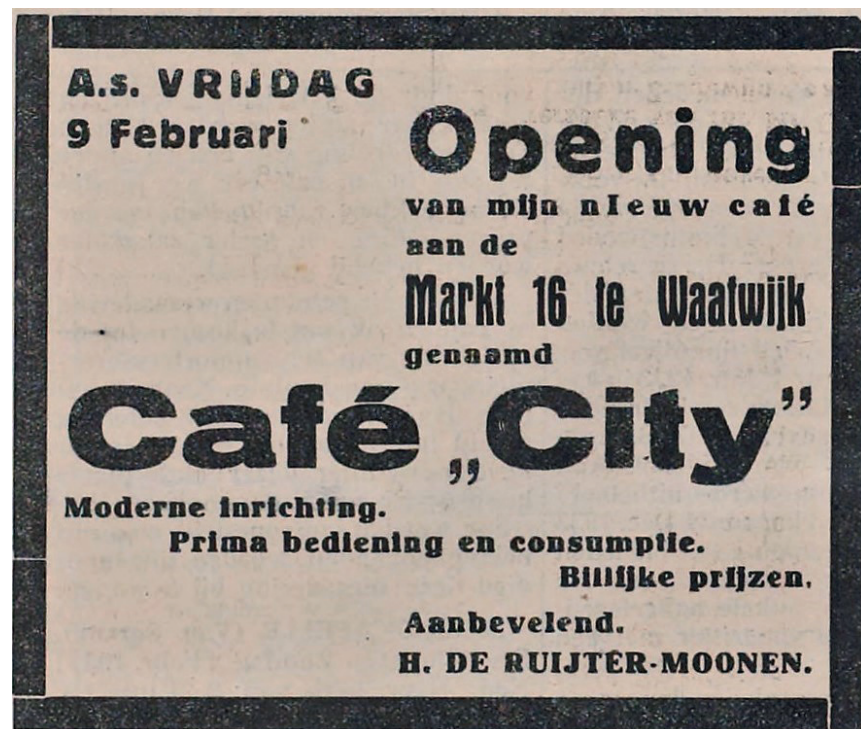
'k Zouw moeder's stem wir wille heure:
"Toon goaj ies gaauw noar Bartje Staal
vur drie oons suiker en wè bötter
en zeg da'k zoaterdag betoal".

'k Zouw dan echt nie mir, as vroeger,
zegge ma 'k heb nou gin tijd,
mer zo as voaker in oew lève:
achteraaf pas kredde spijt!

'k Zouw, 'k zouw, mer ik weet ut kannie,
m'n kwoai-jongensjoare zijn passee,
wè bleef ies de herrinering
en die neem ik tot 't èènd toe meej.

Toon Gouda

Toon Gouda (1937) voetbalde lange tijd bij WSC en leverde een grote bijdrage aan het jubileumboek *WSC 100 jaar* (2005). Het boek *Waalwijk: uit de kunst!* (2011) komt ook van zijn hand en verder is hij bekend van zijn gedichtenbundel *Dichterlijk door Waalwijk* (2003). Uit dat laatste werk komt nevenstaand gedicht. Dat hebben we in de originele spelling opgenomen.

Openingsadvertentie café City uit 1934.

Wollukslied

Familie Van Mierlo (2018)

Wolluk m'n stad, van schóén en van leer
Vroeger was't wè, en vandaog ies't wè meer
Veul ies verdweene, d'r komt ok veul bij
en daarom blijft Wolluk... 't plekske vur mij

Wolluk mijn stad, meeje alles begaon
't Mòkt oons niks uit, waar oe wíég heej gestaon
Wie ge ok ziet, in de kerk of de kroeg,
we doen hier gewoôn... want dè's gek genoeg

We kanne soms klaogen en maauwe
Dè zit in oons Wollukse blóéd
D'r Wor ok gelaache, gewaauweld, gesaauweld
want kwatse, dè kanne we góéd

We kanne soms klaogen en maauwe
Mer òch, we bedoelen 't góéd
't Lèèven ies prachtig, we loøpe de tachtig
en feèste tot 's mèèregesvroeg

refrein

Tuuse d'n dijk en de duine,
Tuusen 't zaand en de klei,
daar graosde de koeien en stròmde de Lunt
langs de lèèrloøierij
De tijd heej 't laandschap veraanderd
We zen hier nie stil blijve staon
Hier ligt m'n hart, hier ben ik thuis
In Wolluk heb ik goeien aord

Wolluk mijn stad, hier ies alles dichtbij
De pòlders, 't wòtter, de bosse, de hei
Van achter nor vurre, de wend in de rug
en oover 't spoor... nòr oons moeder terug

Wolluk mijn stad, waar gaode heen
Zùrge vur mèèrge, 't gòì nie alleen
We doen 't saome, 't ies hier nooit klaor
mer eèn ding stoi vaast... zùrg vur mekaor

We kanne soms klaogen en maauwe
Dè ies oonze Wollukse blues
D'r wor ok gelaache, gewaauweld, gesaauweld
want kwatse, dè kanne we góéd.

We kenne de bùürt en de meense
We deële geluk en verdriet
Al gaode ooit weg ver van hier nòr d'n heemel
Vergeete dè doen we oe nie!

refrein

Tuuse d'n dijk en de duine,
Tuusen 't zaand en de klei,
daar graosde de koeien en stròmde de Lunt
langs de lèèrloøierij
De tijd heej 't laandschap veraanderd
We zen hier nie stil blijve staon
Hier ligt m'n hart, hier ben ik thuis
In Wolluk heb ik goeien aord
Hier ligt m'n hart, hier ben ik thuis
In Wolluk heb ik goeien aord

Dit lied is geschreven als inzending voor de Wollukse Kwis van 2018. Er waren meer dan veertig inzendingen en het 'Wollukslied' van de familie Van Mierlo werd de winnaar.

J

joodevet	borsthoning	In dè winkeltje verkòchte ze joodevet, dròpfeeters, tooverballe en nog veul meêr snoepgòéd.
▪ juin • juin; jùntje	ui	Venaovend eete we slaai meej aai meej juin meej èèrpel.
▪ juine	zotte persoon	Dè ies me tòch 'ne juin. Ge laacht 'r oew èège dikkels kepòt meej.
juutepèèr	stinken	Wè stink 't hier! Zitte gij zoo te juine?
	juttepeer, saprijke zomerpeer	In de boogersd bij de boere honge vroeger alle soorte pèère: suikerpèère, juutepèère en stoôfperkes.

K

kaai	kei	Hij víél meej z'ne kòp op de kaaie.
kaai(e)schijter	erg, heel	Hij ha d'n hillen dag geuuperd. Hij was kaaikepòt.
▪ kaauw	bijnaam van inwoners van Baardwijk	Wollukse meense noemde die uit Bork vruuger kaaischijters omdè ze hullie mer èèrm vonne.
kaauw(e) schottel	kauw	<i>zie het kader op pagina 129</i>
kakschool	kou	Ik verrek hier van de kaauw!
▪ kanne • kon, kos; gekanne	huzarensalade	Komde venaovend bij oons eete? Oons vaoder mòkt kaauw schottel.
kaoiere	<i>zie bewaarschool</i>	Zwemme, dè kos ik es de beste, mer renne hè'k nooit gekanne.
▪ kaoikes	kunnen	Wè doet dè klèèn Kiske tòch lekker kaoiere, war.
▪ karrad • karraoier	tevreden geluid maken (door een baby)	Es de slaachter 'n verke din slaachte, wier 't vet spek uitgebakken en dan hieuwde reuzel en kaoikes oover.
kattiekies(e)mus	kaantjes	't Wiel van 'n kar wier vroeger 'rad' genoemd.
▪ ke(r)daoi	karrenwiel	Bekaant ieder kattieliek kijnd leêrde de kattiekiesmus van buite op 't èènd van de laogere school.
▪ kèès	catechismus	Nao de kermis ginge-me nòr de mert en daor was't aalt volop kedaoi.
▪ kelderzeug, -verke, -zeuj	feest, smulpartij	Luuste 'n stukske aauwe kèès of gemèènekèès?
	kaas	<i>zie het kader op pagina 31</i>
	pissebed	

Kaoikes

D'r wier wir ies 'n verke geslacht bij boer Nout bij oons in de bùurt. Dè slaachte gebeurde gewoôn bij d'n boer op d'n dam. Wij kijnder waaren 'r aaltij es de kiepe bij, want dè woowe we wel meejmaoke.

Van dè verke wier van alles òn vleëswoor gemòkt. 't Vet spek wier uitgebakke tot reuzel. Dieje reuzel wier afgegoote in bakke of komme en wier verder gebrùkt es botter. Wè-t'r overbleef was 't bezinksel: de kaoikes, hardgebakke stukskes spek. Dè vonne de meense meej 'n bietje zout 'n lekkernij op 't broòd.

Hij ies zo gek es 'n **karrad**.
Hij is stapelgek.

Juin en juine

In de tijd van 't nog zelf inmaoke mòkte oons moeder ok aaltij zilverjuntjes in. Ze kòcht bij de gruuntenboer 'n aontal kiloos en dan moese wij meej z'n alle meejhelpe om die juin schôn te maoke. Dè deejje we buite op de plòts. Dan zaate we meej heël de familie meej de traone in de oôge de juntjes schôn te maoke. Dòr wieren 'r in 'ne kòrte tijd veul schôngemòkt en dòr ies heël wè afgejaankt – nie te zuinig.

Ge kont dan gruust 'n scheet laote want dè rook tòch niemand; anders kreegde wir dè geaauwhoer van "Wie zit 'r nou wir te juine?" Want scheete laote noemde ze juine.

's Zondags mòkte oons moeder ok altij heële lekkere bouillonsoep meej heël veul vleës en ballekes, en daor ginge nou die juntjes aon op. We aate irst alleên de soep op, en meej mòsterd en de juntjes aate we dan 't vleës en de ballekes.

Meejdóén in de grúüne kèès.
Als klein kind meedoen met een spelletje
zonder dat je wordt meegeteld.

Ke(r)daoi

Kanne

Zodde gij die kanne
kanne aongeeve?

"As ze't 'r nou 's góéd van naamen erges, hè, en ze ginge nou 's flink òn't eeten en drinke, dan zeeje ze: "t Is-t'r volop kedaoi."
"Kerdaoi. Dè't 'r ontzaaglijk góéd was van eeten en drinke."

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

▪ kemp	hennep (niet hallucinogeen)	<i>zie het kader op pagina 99</i>
▪ Kenaol	Afwateringskanaal	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ kenaariepietje	kanarie	<i>zie het kader op pagina 129</i>
kepòt	doodmoe	Ik hai hard geloôpe en ik was nie muu mer himmel kepòt.
	dood (gezegd van dieren)	Ik hai vier knaories mar daor zen d'r fleep jaor drie van kepòt gegaon.
keps	blut	Nao 'n middagske kermis kwaam-tie himmel keps thuis.
▪ Kerkepad, Kerkpad	Kerkstraat	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ kermis	kermis	Veul stellekes hebbe mekaore leëre kenne op de Wollukse kermis.
keskedieje, kiskedieje	inbrengen, vertellen	Gij het hier niks te keskedieje.
kiém	kleinzerig	Oonzen Dirk ies zo mer 'n kiém manneke. Hij kwekt al es ge'm opvat.
kiep	kip	Oons kiepke heej wir kuikes.
▪ kiepedooke, kuukedooke	pinksterbloem	<i>zie het kader op pagina 99</i>
▪ Kiepestròtje	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
kiet	keet, gebouw (spottend)	Hil de kiet ston in d'n hens.
kietelkaaie, kiezelkaaie	kieselsteentje	Platte kietelkaaikes kande wel tot zeuve keëre oover 't wòtter laote ketse.
kijke • keek; gekeeke	kijken	Kik hier nou tòch! Wè ies dè?
	wachten	Daor zit ik niks op te kijke!
▪ kijnd, keend (Baardwijk) • kijnder, kender (Baardwijk); kiendje	kind	D'r waare 'nen heëlen hoöp kijnder van 'n jaor of twaolf, mer d'r was ok eên klèèn kiendje bij.
kijnskijnder	kleinkinderen	Ik heb tòch zo gèere oons kijnskijnder oover de vloer, war.
klaai	klei	Meej klaai kande alteraande moõi dinge maoke.
Klaai	Land van Heusden en Altena	In't zuie hedde de haai en oover de Maos hedde de Klaai.
klaaiboer	boer uit het Land van Heusden en Altena	Teegesworrig hedde nog aaltij klaaiboere die hier gruunte koome vente.
klaaie	knikker van klei	'n Klaaie ies 'ne klaaie knikker.
▪ klaamper(t), klaampvoogel	roofvogel die de prooi vastgrijpt, zoals sperwer, valk	<i>zie het kader op pagina 129</i>
klapekster	roddelende vrouw	Niks vertelle teege de die, dè's wel zo'n klapekster.
klapzaand	slechte, schrale grond	In mijnen hòf groeit gin klap want 't ies ammel klapzaand.
klazineere	druk praten	M'n bùurvrouw kan zoo klazineere dè'k blij ben è'k de deur uit ben.
kleddeke	restje, beetje	D'r ies nog 'n kleddeke oover. Itte gij 't mer op.

Kleuren in de Langstraat

Wat kleurnamen betreft zijn er in de Langstraat weinig verschillen. Wel is Waalwijk de enige plaats die *bruin* zegt. In Waspik, Raamsdonk en Raamsdonksveer hoor je *bròin*; de rest zegt *brèùn*. Verder klinkt in de oostelijke Langstraat, voorbij de Baardwijkse Overlaat, *blaauw* als *blouw*. Op de Haarsteeg heeft *pèèrs* de typische Haarsteegse *aa: paars*.

De kleur *raos* heeft in de dialecten dezelfde klinker als het Standaardnederlandse *rose*. Omdat de klank /ao/ plat wordt gevonden, zeggen sommige Langstraters weleens per ongeluk *raas* als ze overijverig Standaardnederlands spreken.

Zoo lang dè-tr **kiendjes** wòrre geboore,
gòt de schoenmaakerij nie verloore.
Schoenmakerssprekwoord.

Kermis

'nen Heële kwak kijnder op de mallemeule van Vermolen op de Wollukse kermis in 1962.

Kiepestròtje

't Kiepestròtje,
eên van de mijne
in't aauwe
Wolluk.

't les nie alle daoge kermis.
Het is niet alle dagen feest.

kleed • kleej(e); kleejke	jurk kleed	Dè kleed stoad oe góéd! Daor leej 'n moõi kleejke op tòffel.
klèèn • klender, klenner; klenst	klein	't les klèèn mar fijn.
klèène	baby	De buure hebbe giestere wir 'ne klèène gekreege.
klèènmanne	kinderen (ook meisjes)	De klèènmanne zen lekker in d'n hòf òn't speule.
kleêr(e) • klirkes	kleren	's Zondags dinde oew goei kleêr aon. En de kijnder kreege ok moõi klirkes aon.
klèèvere, kleêvere	klimmen	Om te vurkoome dè-t'r de kwòjong teegenop klèèvere, hebbe ze'r mar piekerdraod op gemòkt.
klèèvere(s), kleêvere(s)	klaveren (kaartspel)	Hij rikt in de kleêveres.
klets	verkoudheid kletspraat kletstante	Ik heb 'ne klets gevat. Wè'ne klets! Daor ies gin barst van waor. Oons Mien ies me tòch 'n klets. Die wit alles van iedereên.
kletserd	kletser	Van al die manne daor op dè bangeske ies Jaonus de gròtste kletserd.
kleûve	dennenstammetjes in vieren gekliefd, aanmaakhout	D'n bakker hi wir 'ne nieuwe vurraad muusterds en kleûve laote koome.
kleûve	klieven	Hout kleûve doede meej 'n bijl of 'n òks.
klippel	knuppel lomperd, pummel	Hij zaat me meej 'ne klippel aachternao. Verdòmme, dieje vriend van oonze Wim ies me tòch 'ne klippel. Ik hoop nie dè-tie meej 'm trouwt.
kloôt	klepel man (met enigszins beladen betekenis) kloot	Hij heej de klòk heûre luie mer hij wit nie waor de klippel hangt. Ge het kloôte in alle soorten en maote: 'ne sloôme kloôt, 'nen aauwe kloôt, 'ne goeie kloôt.
▪ klòpkaai	steen waar het leer op effen wordt geklopt	Paas mer op, gij, daolijk schup ik oe vur oew kloôte. <i>zie het kader op pagina 107</i>
▪ Klôsterstigt	Kloosterweg	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Klôsterwerf	Kloosterwerf	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
klôtje	stakkertje	Ge moet 'm nie plaoge, dè kiendje. 't les zo mer 'n klôtje.
klòttere	Sinterklaas-inkopen doen	't les al bekaant vijf deecember. Gødde strak meej klòttere?
klòtvèèger	kwal	Dieje gòdsgruuwlijke klòtvèèger zuukt niks es ruuzie.
▪ Klùfkeshoek	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ knaogel	sering	<i>zie het kader op pagina 99</i>

Klôsterstigt

De Klôsterstigt meej
't kepelleke in 1957.

Wolluk en de Ketsheuvel

Tot in de twintigste eeuw waren de Langstraat-
plaatsen nog vrij gesloten gemeenschappen. In
die tijd was er tussen Waalwijk en Kaatsheuvel
wat rivaliteit. Die rivaliteit ging gepaard met
de nodige vooroordelen. Zo stonden de stadse
Waalwijkers in Kaatsheuvel bekend als gierig en
arrogant. Hier doen we een greep uit de smalende
uitspraken die ooit over en weer vlogen.

“Die maoger koei mot zeeker nòr Wolluk? Daor
hauwe ze wel van schraolighèd!”

“Ik zie nog liéver 'ne Ketsheuvelsen hond es 'ne
Wollukse meens.”

“De Ketsheuvel? Zelfs de wend die daorvandaon
komt, deûgt nog nie!”

“Wè heûrde es ge 'ne Wollukse meens opbelt?
Púút, púút, púút, púút...”

“Ge wit tòch wel hoe de Drúúnese Duine ontstaon
zen, war? Dur tweê Wollukse meense die nòr 'ne
cent òn't zúúke waare.”

Klôsterwerf

De Klôsterwerf en de vurrige
Sint-Janskerk. 't Leste gedilte van
de Klôsterwerf verdween in 1961,
op de klôsterbènderij nao.

'n Rondje in de Kets

Ik waar in 'n gezellig bruin kefeej in de Kets
en daor zaate vier stamgaaste aon de bar. Ik
vatte de middelste tweej bij de schouwers,
schoof ze opzij en zeej: “Jonges, gò opzij, ik
kom uit Wolluk en gòi 'n rondje geeve.” Nou,
toen waare de raope gaor! “Óé tòch, zod-
de dè wel dóén, jonge? Motte nie irst 'nen
hypetheek aonvraoge?” En wè ze ammel al
nie meêr zeeje! Uiteindelijk zeej ik 'r nog
aachteraon: “Zùp nou mer op, want òch
èèrm, gullie zet tòch al niks gewend.” Nou,
toen was 't hillemaol klaor.

D'n bloedwòrst

Bert Stevens

Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai (1979)

Onder d'n oorlòg was 'r wèèinig te freete ooveral en Kees was jaorig. En toen ha'k bij 'ne slaachter in de straot perkement gehòld waar ze wòrst van mòkte, van dieje kunststòf. Dè moeste dan irst dichtbijnde mee 'n touwke en as ge'm volgestòpt ha, van aachtere wir mee 'n touwke dichtbijnde, war. Nou hedde in de loôierij van die laove, waar wòtter mee extract in mot. Daor komt bezinksel van en dè blijft dan op d'n boiem legge. En nou ha'k daor al wè van booven op de kittel laote legge om te dreûge, dè't nie te papperig waar. Mar 't was wel smeujig en 't zaag zoo wè bruin-roòd, net zo'n kleur van bloedwòrst. Dè spul dinne we dan in dieje perkement en 't wier verdomd 'ne schònne wòrst van zo'n firtig centimeeter lang en flink dik. 't Was net 'nen echten bloedwòrst. Dè allemaol vakkundig schòngemòkt en nog wè op de kittel gelegd, want-ie was nogal wè slap.

Nou ies de groòten dag vandaog en ik heb nog niks geheùrd. Ik zeg: "'t Komt 'r aon,

hor, Kees." En wij 'm diejen bloedwòrst aongebooie. Wè waar dieje meens gelukkig. 't Was in d'n oorlòg. Nou, dè was me spul, dè was me spul... Mee 'n toespròkske wier 'm dè dan aongebooie. Hij ston mar mee dieje wòrst in z'n haand en hij zeej: "Witte wè ik moes hebbe? 'n Plaankske." Dè kreeg-ie en hij daor vurzichtig dieje wòrst op vaastgebonde, en hij nòr huis. Ik ziej 'm nog nòst z'n fiets stappe, hil vurzichtig, want fietse dùrfden-ie nie. Hij hillemaol mee dieje wòrst te vóét nòr huis, in de Klaai.

Nou hè'k daor laoter aonvaankelijk niks mir van geheùrd. Kees was vriendelijk as altijd en hij pròtte nerges oover, en op d'n duur ontgaaf 'k 't m'n èège. Mar nou wier 't kersmies. 'n Pòr daoge nao kersmies zaag ik 'n daor in z'n èège stòn laache en ik zin: "Wè staode tòch in oew èège te laache?" Hij zeej: "Gij zet tòch ok iemand, war. Gij zet in staot om 'n ongelukkig huuwelijk te maake mee oew ròrstreeke." Ik zeg: "Ik weet nerges niks van." Ik ha ok hillemaol nie mir aon dieje wòrst gedòcht. En hij begon al langer hoe harder te laachen en ik dòcht: 't les in ieder geval in

goeie aorde gevalle. Ik zeg: "Wè ies-t'r tòch gebeurd, Kees?" "Mee dieje verrekke wòrst," zeet-ie. Ik zeg: "Hedde'm al op?" Hij zeej: "Ik zal 't oe vertelle. Mien en ik en de kijnder waare nòr de kerk gewiest mee kersmies en toen zeej ze: 'Kees, witte wè we doen? We zalle nou dieje wòrst ies aonsnije. 't les 'r nou wel weer veur en hij leet 'r al lang genoeg.'" Nou was 't zoo – en daor hai 'k tetaol gin erg in, want anders had ik dè nooit gedaon – nou waar dè spul aon 't gieste gegaon. Dieje wòrst wier al langer hoe dikker. Die zette uit dur de werking van die loôextracte. En nou ha die vrouw mee kersmies 'ne moòie nieuwe schòrt aon en Kees z'n zondagse ooverhemd en zoo, en de keuke was pas gewit. Kees stikt mee z'n mes in dè ding om 'r 'n stuk af te snije en mee klapt diejen hille wòrst uit mekaore. "As ge't gezién ha," zeej Kees, "'t was om te jaanke. M'n vrouw en ik en 't plafon en alles zaat onder d'n blubber. En stinke... stinke..." Want dè din dè spul. Nogmaols, as 'k 't ha geweete zoow 'k dè nie gedaon hebbe, mar toen 'k Kees zoo zaag laache, kon 'k m'n èège ok nie mir haauwe, war. We stonne krom van 't laache om dieje kerstwòrst.

Onderwijs en opvoeding bij de broeders

Bert Leenheers

Op de irste plòts moet 'k zegge dè 't onderwijs van de broeders van goeie kwalliteit waar. Behalve vur reekene en taol zùrgde ze ok dè oew algemeêne ontwikkeling wier bijgespikkerd. Die meense han altijd alle tijd want die hoefde nie nòr huis om d'r kijnder op te vange. En studiedaoge bestonne nog nie.

Om zo'n vierhonderd tot vijfhonderd jong onder d'n duim te haauwe waar 'n ijzere discipline noòdig. Dè begon al es de schoolbelging. Elk kijnd ston dan in 'n mum van tijd tweeje òn tweeje in de rij van z'n klas. Meej militèere discipline wier-t'r dan afgemarsjeerd nòr binne. In de klas moeste oppaase om nie teegen 'n straf op te loøpe. Liége waar geleuf ik wel 't ergste wè ge kont dóén. 'ne Jonge die daarop betrapt wier, wier tuusen 't schoolbòrd geklemd - die bòrde konde omhoøg en omblaog schuive. Zoo stin-ie meej z'ne zolder omhoøg om 'n pòr klappe meej de platte meetlat in ontvangst te neeme. Van m'n èège wit ik nog dè'k op 'ne moøie, wèèrme naomiddag dur de blaoyer van de kastanjeboøm nòr de blinkende cijfers van de

Sint-Janstoore zaat te kijke. 't Waar half vier. Dè leste halfuur kroop die klòk vuruit. Dur 't oope raom heürden ik wè kijnder roepe, en 'n vliegtugske dè loøm brommend in de lucht cirkelde. Meej m'n gedaachte zaat ik al in de pòlder, waar ik meej m'n vriende hai afgesprooke - tot ik ineêns in de verte m'ne naam heürde roepe. Meej 'ne schòk waar ik wir truug op èerde. "Bert, ga maar verder met lezen waar we gebleven zijn," zeej d'n broeder. Es-ie gezeed hai dè'k gemiest hai dè de twaolf appòstele dur de lucht vurbij waare gefietst, ha'k 'm direct geleufd. Toen zin-tie langs me heene teege de klas: "Leenheers zit zich lekker te koesteren voor het raam en dat mag hij tot halfvijf blijven doen."

Op zo'n moment heej spijt, woede

en teleurstelling de ooverhaand. Weg waar oewe gezellige middag.

Toen'k thuisgekome waar, vroeg oons moeder: "Waarom zedde gij zo laot?" Vurdè'k de naam van diejen broeder genoemd hai, zeej ze: "Ge zal 't wel verdiend hebbe. Broeders doen dè nie vur niks." Onbegreepe ben ik toen mer nòr buite gegaon, waar m'n vriende al aon 't speule waare.

Zullie begreepe me wel en vonnen 't ok wel stoer. Daor fleurde ge dan wir hillemaol van op.

kneukel	elleboog	Es ge oewe kneukel stôt, krijgde 'ne flinken opsoodemieter.
kneûp	knoop	Kande gij hier 'ne nieuwe kneûp aon zette?
▪ knije • kneej; gekneeje	kneden, prakken	Es 'n kat 't góéd nòr d're zin heej op schôt, doe ze knije.
knijerd	flauwerik, zeurpiet	Wè zedde gij tòch 'ne knijerd meej oew gewaauwel.
▪ knijn • knijn; knentje	konijn	<i>zie het kader op pagina 31</i>
▪ knillesroôs	pioenroos	<i>zie het kader op pagina 99</i>
▪ Knip	westkant van Tweede Zeine	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
knüst	knoest	D'r zit nog 'n knüstje op dieje paol.
	stronk	De knüst zaat nog in de grond.
	knuist	Hij zwaaide meej z'n knüste.
	hoofd	Es ge nie oppaast, kredde 'ne klap teegen oewe knüst!
	koe	<i>zie het kader op pagina 31</i>
▪ koei • koei(e); koeike	op de rug	De klèene wier muu duus ik naam ze mer op m'ne koelemars.
op de koelemars	houtduif	<i>zie het kader op pagina 129</i>
▪ kôlduif	kopje zonder oor	Luuste ok 'n komke theej?
komke, kommeke	kont	Soms hi-tie 'ne schup onder z'n kont noôdig.
▪ kont	voeteind, stronk	't Kóntèènd van d'n boôm stòi nog in de grond.
kóntèènd	komen	Daor koom ik nie aon, dan krij'k op m'n mieter.
koome, komme • kwaam(p);		
gekoome, gekomme	bij het komen, op de heenweg	Doede gij de bodschappe meej koomes of meej gaons?
meej koomes	hoofdeind, kruin	De kuuses liggen òn't kòpèènd van't bed.
kòpèènd	karnen	<i>zie het kader op pagina 23</i>
▪ kòrne		't les vandaag nie lekker buite, mer giestere was't ok mer 'ne
koud • kaauw-; kaauwer;	koud	kaauwen dag.
koudst, kaauwst	snijwond, jaap	Òch gut, dè jong hi me tòch 'ne kreêuw op z'nen èèrm!
kreêuw	precies, juist	Die tweej huize zen krek inder.
krek	kruiwagen	Op d'n bouw zedde nerges zonder kreuge.
kreuge, kruiseage	krentenbrood	Wij kreege 's zondagsmèèrges krintemik meej goei botter.
krintemik	dennenappel	Nao d'n oorlòg ginge de kijnder kroote raopen in d'n duin en die wiere
kroot		dan opgestokt in de kachel.
	rode biet	't Sap van kroote kande gebruike es kleurstòf in't eete.
krulle	er heftig aan toegaan	Es WSC teege RKC moes speule, nou dan krulden 't 'r!
kùrresier, karresier	haaibaai, vrouw met de	Die van oonzen Harrie ies me tòch 'ne kùrresier! Daor gòdde nie meej
	broek aan	kuiere.

De spreekwoordelijke **kont**

Ons dialect kent – net als het Standaardnederlands – veel spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen waar een kont in voorkomt.

De kòp moet de kont verkoôpe.

Die persoon moet het van zijn of haar uiterlijk hebben.

Erges oew kont van aaf draaien.

Ergens onderuit proberen te komen.

Erges oew kont in draaien.

Je ergens in werken.

Beeter aongebakke es oew kont verbrand.

Liever problemen doordat je je mening geeft dan doordat je alles accepteert.

Hij heej 'n gouwe kont.

Hij heeft altijd geluk.

Al ha-tie 'n gouwe kont, dan zo'k 'm nog nie wille.

Ik moet hem niet.

Daor kande meej op oew bloôte kont nòr Keule rije.

Dat mes is heel erg bot.

Iemand 't hemd van de kont vraoge.

Iemand helemaal uithoren.

'n Scheeve kont schet ok.

Ook met minder goed materiaal kun je goede resultaten behalen.

Knije

Hij zit de èèrpel meej z'ne verkèt fijn te knije.

Komd'om d'aaier?

Klankspelletje: Kom je om de eieren?

kúús	jong varken	“Kúús, kuus, kuus, kuus!” zinne ze vroeger es ze’t verke riépe.
kwaaiier	klodder speeksel, fluim	Graodus leej z’ne kwaaiier altij netjes neffe d’n baandkaai.
kwaaiere	spugen	Meej dè-te manne de kerk uit stappe, moet ’r gekwaaierd wòrre.
kwaansele	morsen	Es ge meej ’ne vollen emmer wòtter lopt, moete oppaase dèg ’t ’r nie ooverheene kwaanselt.
kwaans(h)uis	zogenaamd zonder bedoeling	Es oons bùurvrouw ok mer denkt dè-t’r ’n nieuwke te haole valt, komt ze kwaansuis suiker haole.
kwak	hoop	Ze ha me tòch ’ne kwak jong!
	kledder	Hij stòtte z’nen inkpòt om en d’r ging ’ne kwak inkt oover z’n blaoike.
■ kwalster	lijsterbes	<i>zie het kader op pagina 99</i>
kwaod • kwaoi-; kwòier;	kwaad	De mister was giestere kwaod, mer vandaog nog kwòier!
kwòist, kwòdst	slecht	Meej kwaoi weer vat ik d’n autoo.
kwats	onzin	Dè’s kwats, wè gij daor zeg! Daor ies niks van waor.
kwatse	onzin verkopen	Nie gòn zitte kwatse, gij.
kwatserd	kletser	Nie nòr dieje kwatserd lùstere, die wit nerges niks van.
kwatstrôisel	hagelslag	Gif mijn dè buuske kwatstrôisel ies efkes aon.
■ Kweb	de vuilstort, oorspronkelijk een wiel	Ik rij daolijk efkes langs de Kweb meej m’n aauw metrasse.
■ kweb	groen (o.a. alg) in sloten	Toen we klèèn waare dinne we meej ’ne stòk kweb draaie in de sloði.
kwèèk	mond (waar veel geluid uit komt)	Haauwt oewe kwèèk nou ies ’ne keêr!
	roepgrage vrouw	Dè ies me tòch ’n kwèèk! Die zoi op de mert moete staon.
kwèèke	schreeuwen	Heej, nie zoo kwèèke, gij! Ze heûren oe drie straote verderop nog.
kwelijik	misselijk	Hij was ’n bietje kwelijik, mer nog nie zoo dè-tie moes spouwe.
kweps	flauw, onwel	Ik vùúl m’n èège zo kweps, ik dèènk dè’k daolijk van m’n èège gòì.
	beurs	Die pèèr ies hartstikke kweps. Die luus ik nie mir.
kwijtlegger	kleine of onbeduidende man	’n Kwijtleggerke vijnde dikkels achter de gebraaide broek van ’n maansvrouw.
■ kwikke	optillen en gewicht schatten op de hand	Es ge wilt weete of-t’r nog wè in ’n blikske coola zit, moete efkes kwikke.
kwòiiighèd	kwaaigheid	D’r zit gin kwòiiighèd in dieje jonge.
kwòjong	kind (algemeen, niet kwajongen)	Hedde de kwòjong ok bij oe?
	kwajongen	Zen die kwòjong nou alwir òn’t belleke trekke?

Kweb draaie

Waare de sloôte laangs de Kerkpad de aongeweze plek om kikkerdril te scheppe en kikkvørse te vange, wanneêr we op 'sallemanderjaacht' gonge, trokke we saome nòr d'n dijk, de pòlder in.

We vonge de sallemanders nie meej 'n schepnetje en zeeker nie meej 'nen hengel. Neeje, oons 'vanggereêdschap' beston uit 'ne stòk meej aon 't eêne èènd 'ne lange, dikke spijker, die-t'r dwars durheene was geslaoge. Dieje stòk wier tuuse de wòtterplaante gestooke, 'n pòr keêre rondgedraaid en dan vol meej plaante op de kaant getrokke. Hoe de plaante ammel hiette, wieste nie, mer wij noemde ze saome 'kweb'; vandaor dè oonze manier van sallemanders vange 'kweb draaie' hiette. Es we dan zo'nen hoòp kweb op de kaant hadde getrokke, gonge we d'r in vrúute om te kijke of 'r meschien sallemanders tuuse zaate.

P.J. Berkelmans (broeder Michaelo), in De Waalwijker (eind jaren 70)

Kwikke

Zit 'r nog wè
in die gasfles?
Kwikt ies!

Kweb

In sloôte es d'n deeze kande heêrlijk kweb draaie.

De Kweb

Als Waalwijkers zeggen dat ze naar de *Kweb* gaan, bedoelen ze de vuilnisbelt. Oorspronkelijk was de Kweb een wiel in de polder ten noorden van de Winterdijk. Hij werd ook wel de *Vurste Wiél* genoemd. In de twintigste eeuw ging men de Kweb gebruiken als vuilstortplaats. Uiteindelijk is er niets van de wiel overgebleven – behalve de bijnaam voor de vuilnisbelt.

L

laacheswerk	reden tot lachen
laaie	leiden
laankuit	languit
lammighèd	kwajongensstreken
▪ langbinders, langbeënders	boerenkool
▪ Lange Wíél	Lange Wiel
lantèère	lantaarn
▪ Laogèènd	Laageinde
laoi • laoi; laoike, lòike	la(de)
▪ laot • laoter; lötst, lest	laot
leêg • ligger; ligst	laag (verouderd)
leêr	ladder
lèèr	leer
▪ Leêuwekuul	mijn uit het oude Waalwijk (straatje met arbeidershuisjes)
lèèvendig, lèèventig	levend
legge • lin, leej; geleed	leggen
legge, ligge • laag; geleege	liggen
lekke	likken
▪ lekkertje	snoepje
▪ lekpin, lekstòk	zuurstok
lerke	leertje (in de kraan)
leutertuig	rommel
lid • leej(e)	lid
▪ Lieje, Lienje	lichaamsdeel
	oorspronkelijk de spoorlijn tussen Baardwijk en Drunen, later bijnaam voor de Baardwijkse Overlaat.
lije • leej; geleeje	verdragen
	willen
lijkene • leeken; geleeke	lijken

't les gin laacheswerk, duus schaaï nou mer uit meeï dè gegieber.

Ik zal jou wel laaien in d'n donkere.

Es de zon scheen din-tie niks liever es laankuit in't gras gòn ligge.

Wij hebbe vroeger heêl wè lammighèd uitgezet.

zie het kader op pagina 99

zie de kaart op pagina 76

Ge het alteraande lantèères: straotlantèères, stallantèères, zaklantèères.

zie de kaart op pagina 76

Duur spullekes wòrren in de laoi geleed.

Dè's de leste keêr dè'k 't oe zeg! Ge gòt nie mir zo laot nòr bed!

Ze wònde in dè leêg hùske dè nou leegstò.

Vruuger wier-t'r dikkels 'n geslaacht verke t'n onderstenbooven òn de spòrte van 'n leêr gehange.

In de Lunt wier d'n afval van't loôie van't lèèr gemieterd.

zie de kaart op pagina 76

Toen dieje stier op mijn aaf kwaam zette, dòcht 'k dè'k 't 'r nie lèèventig aaf zoow brenge.

De kiepe hebbe wir aaiques geleed.

Hij kan aaltij zoo gòn legge walge!

Aon de ijscoos van de Jamin konde heêl lang lekke.

Toen ik jonk waar, kreeg ik hoêguit eêne keêr in de week 'n lekkertje.

Es we nòr de kermis gòn, krijgt de klèène aaltij 'ne lekpin.

D'r moet 'n nieuw lerke in de kraon!

Wè hedde tòch wir vur leutertuig op de rommelmert gekòcht?!

D'r kwaam bekaant gin eên van de raodsleeje vur d'n dag.

Ze han ammel de griep onder de leej.

zie de kaart op pagina 76

't Kan gin stuite lije.

Ik maag lije dè-tie mèèrge komt! Aanders hi-tie 'n prebleem.

Dè lijkt nerges op!

Lekkertjes

Vruuger, zo'n taggetig jaor geleeje, han ze't nie oover snoepkes mer oover lekkertjes. Teegesworrig wòrre de kijnder d'r zoowè meej doôdgegôid, mer in dieje tijd nie. Es ge't geluk ha dè oew moeder, taante, bùèrvrouw of eèn of aander áánder góedgivevig weeze zo'n lekkertje aonbooi, waarde nie te lui. Dè ging mistal zoo: "Luuste 'n lekkertje, manneke?" En 't manneke luuste dè wel.

Grùtmoeder deej daor ok aon meej. Die hai daor 'n trommel vol van. In de vaaste mooge we firtig daoge nie snoepe. Al wè we kreege, moes dan in 't vaastetrommel-tje en meej Paose mooge we alles opeete. Nie alles ineêns netuurlijk, want dan wierde ziek, wier-t'r oons gezeed.

Op de stóél gòn staon en 'r stiekem eëntje booven uit de kaast pakke was lèèvesgevaorlijk, want dan líépte kaans dè ge nòr de hel gingt. En uit 't trommeltje van oew bruur of zuuster jatte was nog erger. 't Was me tòch wè in dieje tijd! Mer lekkertjes waare wel lekker.

Lekpin

Ge het 'r alteraande lekpinne.

Leêuwekuil

In de Leêuwekuil moeste nòr buite es ge nòr de pleej moest.

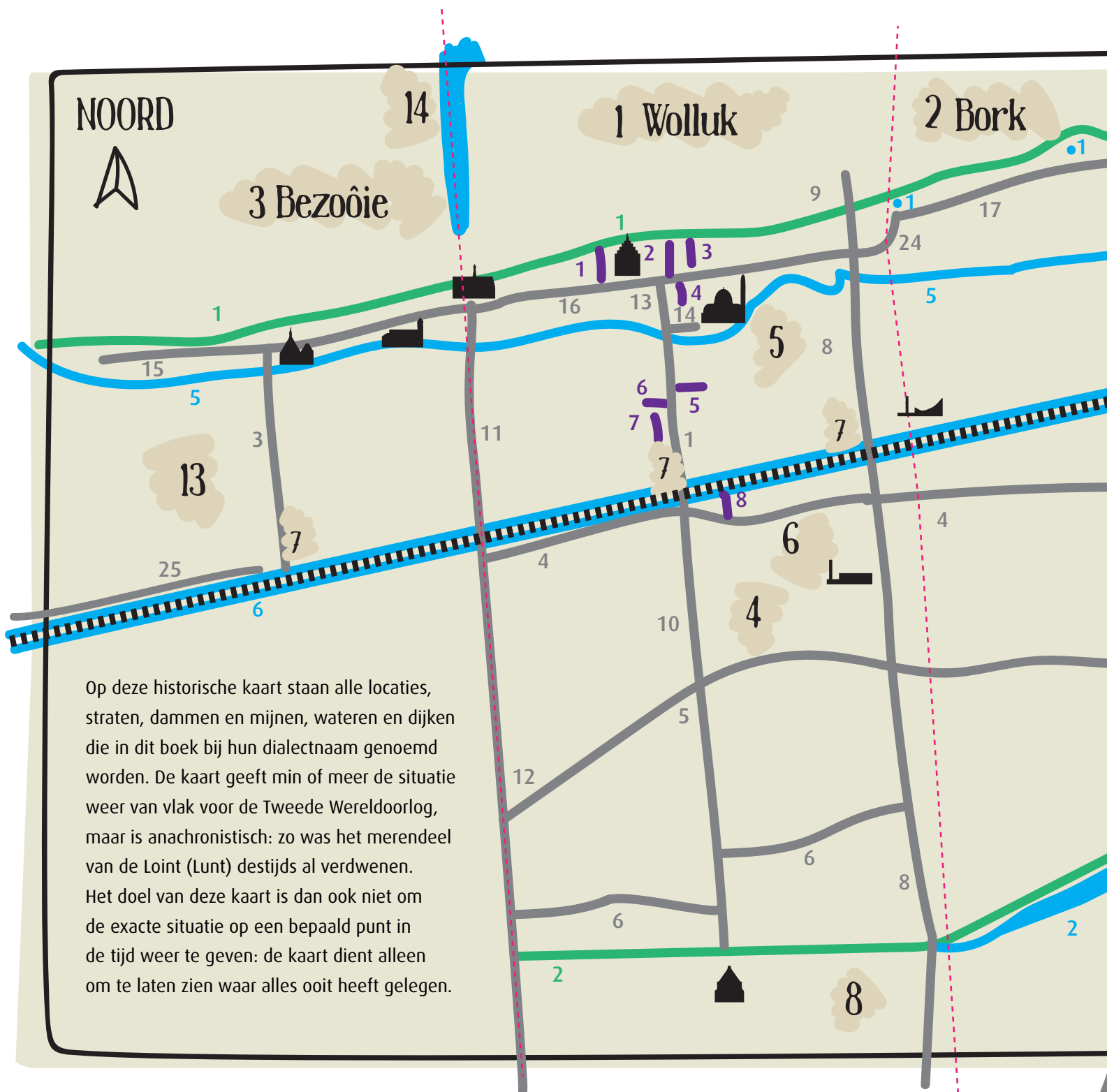
De Leêuwekuil

Wij wònde in de Leêuwekuil. Daor hadde de jonge en d'n auwe Harrie en Fraanske Pullens, Jan Kuik, Lauke van Nunen en Bart Hooft en Kees den Bok. Ze hadde ammel neege of tíen kijnder en die moesen ammel in de bedsteej of onder de panne. Ze laage in mekaor gepaast. We hadde toen ok al 'n sortement flets: as 'r meêr kijnder kwaame, wier de bedsteej uitgebreid meej plaanke. As 'r dan 'ne spijker uit de muur vloog, dan kreedde alles wè-t'r boovenop laag op oew mieter. Ge hat mar wèenig plek. De klenste laag op 'n èège plaank bij moeder. Allin de sterkste hielde dè vol, de rest ging doôd. We hadde 'nen hoêp èermoei. D'r moese d'r ok 'n stel nòr boove onder de panne, waor ge de sterre dur de gaote kon zién en waor ge emmers en tèele moes zette om de rèegen op te vange. As we boove waare, gong 't luik dicht en wier de trap weggezet. As ge 's naachts wakker wier en ge lette nie op, dan waarde zoo beneeje. Onvurstelbaor, zo klèn as die hùskes waare.

Bert Stevens, Koffie mee sekraai (1978), p. 7

"Hoe **laot** iest?" "Kwart oover d'n bult.
't Heej net gespuld."
Dooddoener als antwoord op kinderen die blijven vragen
hoe laat het is.

Historische kaart

Op deze historische kaart staan alle locaties, straten, dammen en mijnen, wateren en dijken die in dit boek bij hun dialectnaam genoemd worden. De kaart geeft min of meer de situatie weer van vlak voor de Tweede Wereldoorlog, maar is anachronistisch: zo was het merendeel van de Loint (Lunt) destijds al verdwenen. Het doel van deze kaart is dan ook niet om de exacte situatie op een bepaald punt in de tijd weer te geven: de kaart dient alleen om te laten zien waar alles ooit heeft gelegen.

Wollukse Praot

legenda

locaties

1. Wolluk
2. Bork
3. Bezoôie
4. 't Haaike
5. Veur
6. Aachter
7. de bôllies
8. 't Lôns Huukske,
't Lôns Hoekske
9. de Veldtent
10. 't Snoekske
11. Plantloôn
12. d'n Ekker
13. Tuindûrp
14. de Haove
15. de Lieje, de Lienje

straten

1. de (Wollukse) Stigt
2. de Borkse Stigt
3. de Bezoôise Stigt
4. de Irste Zèen
5. de Twidde Zèen
6. de Derde Zèen
7. de Hoôge Zèen
8. de Putstigt
9. de Grúunstigt
10. de Klôsterstigt
11. de Kerkepad
12. de Knip
13. de Mert
14. de Klôsterwerf
15. 't Westènd
16. de Groôtestraot
17. 't Laogènd

18. 't Hoôgènd
19. 't Vurènd
20. de Akkersteeg,
d'n Akkerpad
21. de Hoefstigt
22. de Pôstpad
23. de Stoep
24. d'n Hoek
25. de Irste, Twidde en Derde Bel
26. de Veldsteeg

dammen en mijnen

1. de Goudmijn
2. de Hoôisteeg,
de Roôie Kerkstraot
3. de Leêuwekuil
4. 't Damke van Mie Pol
5. 't Haonstrôtje
6. d'n Dam van Bartje Staal
7. 't Kiepestrôtje
8. de Klûfkeshoek

wateren

1. de Blaanke Wiéle
2. de Galgewiél
3. d'n Hoefswiél
4. de Lange Wiél
5. de Lunt
6. de Sporsloôt
7. 't Kenaol

dijken

1. d'n Dijk, de Winterdijk
2. de Merk, de Merdijk
3. de Kenaoldijk

L

lijmpinneke	lijmstokje voor de illegale vogelvangst	Vruuger dinne ze massaol voogeltjes vange meej lijmpinnekes.
likke	lekken druppen	De kraon likt! Hij likt van't zweêt.
liters	een liter inhoudend, van een liter	Hòlde gij nog wè literse flesse melk?
locht	licht lucht	Dè moete lochtjes aonvatte. Hij sprong 'n gat in de locht.
loeter	loeder	Die loeter hòlt 't blóéd onder de naogels van d'r moeder vandaon.
longendròp	laurierdrop	Meej 'n pòr pinne longendròp deejde vroeger schùmketrekke.
▪ Lõns Huukske, Lõns Hoekske	Loons Hoekje	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ loons, lons	soort knikker	Vur oons was 'ne lons vijf tot tién knikkers wèèrd.
loôpes	lopend	Zedde hil dè èènd loôpes gekoome?
luiwijvepap	pap van melk met beschuit	Es-t'r niks in huis was, mòkte 's moeder luiwijvepap meej roôme en beschuit.
▪ Lunt	Loint	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
luur	luier	In mijne jonge tijd han ze alleên nog mer stoffe luure.
▪ luuse • luuste; geluuse	lusten	Luuste 'n bakske kòffie meej 'n koekske d'rbij?

M

maage • moog, mocht; gemaage	mogen	Maade gij dè wel van mammas?
maanskèèrel	man	Heej manneke, gij zet al 'nen echte maanskèèrel gewòrre!
maansvòlk	mannen, manvolk	't Maansvòlk zaat appart van 't vrouwvòlk.
maastenboôm • maaste- boôm(e); maastebômke	dennenboom	Daor koome nieuw maasteboôm.
▪ maastepiéperke	goudhaantje	<i>zie het kader op pagina 129</i>
maauw	vrouwelijke zeurkous	Es ik meej zo'n maauw getrouwd waar, wier ik mèèrge nog gek.

Meervoud: aaier, segaores en beên

Aaier

Het Nederlandse meervoud *eieren* is eigenlijk dubbelop. Oorspronkelijk was het *eier*, met de uitgang *-er*. Maar na verloop van tijd werd *eier* niet langer als meervoud ervaren. Daarom kreeg het er ook nog eens *-en* bij.

In het Waalwijks houden we het bij *-er*: *aaier*. Ook *blaoier oprijve* doen we zonder het overbodige *-en*. En het lijstje is nog langer: *dinge*, *kijnder*, *pòtloôier*. Nauwelijks gebruikt worden *gaoter* en *broôier*. Meestal is het nu *gaote* en *broô*.

Segaores

Een paar woorden hebben niet alleen een *-e* maar kunnen er ook nog een *-s* bij krijgen. Een voorbeeld is *segaores* (sigaren). Tot deze groep behoren ook *fikkés* (fikken) en *huukes/hukkes* (hurken), ook al is daar geen enkelvoud van. Rondom Waalwijk wordt ook *kniejes* gezegd.

Beên

Beên heeft een zogenoemd uitgangeloos meervoud: de uitgang *-e* ontbreekt. Het zinnetje *Hij hai baai z'n beên verbraand* laat dat goed zien.

Er zijn nog heel wat meer van zulke vormen, zoals *schóén* (schoenen), *boôm* (bomen), *juin* (uien), *èèrpel* (aardappelen) en *jong* (kinderen). Of denk aan *baand* (banden) in een zin als *Hij ston meej tweej lekke baand*. Maar er zijn al genoeg Waalwijkers die *schoene*, *boôme* en *baande* zeggen. Door de invloed van het Nederlands verovert de *-e* in rap tempo terrein.

Ten oosten van Waalwijk kennen ze nog veel meer *e*-loze meervoudsvormen. Vlijmen heeft er meer dan vijftig, waaronder *stóél* (stoelen), *hèùs* (huizen), *pèèrd* (paarden) en *vóét* (voeten). Maar net als in Waalwijk wordt de lijst daar steeds korter.

Hij **luust** van heêl 't verke.
Hij lust alles.

Loons en dōlaai

“Steêne knikkers, en die zen zo groôt. Dè's 'nen dōlaai.
Mar as dè zelfde ding van ijzer is, dan is't 'ne loons.”
“Wij hebben 't vroeger zat gedaon, war: loonsen en
dōlaaien en knikkere, dè heûrden allemaol bij mekaore.”
“En we dinne steêntje tikke, en dan linne-me vijf
centen of zes cente linne-me dan zoo op 'ne steên.
En die zette we ammel 'munt'. En dan vatte-me dieje loons
en dan líéte-me die valle op 't raandje van dieje cent,
en dan sloeg dieje cent om en es-ie dan 'kruis' was, dan
mooge-me'm hebbe. Was-ie munt, dan moese-me'r af
blijve, dan wier-tie'r wir op gezet.”

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

Lunt

'n Stukske van de Lunt, die
dur Bezoôie, Wolluk en Bork
strômde en die nou himmel
weg ies.

Meervoud

“nen Boer hi tién koei – gin
koeie: tién koei – en zeuve
schaop. En twaolf knijn.
Mar as ge nou in Waspik
komt, daor wòrren 't knijne
en koeie en schaope.”

Besoijen (1967), opname van het
Meertens Instituut.

maauwe	zeuren	Maauwen ies zeuren op z'n Wolluks.
maauwerd	zeurpiet	'ne Maauwerd hid aaltij wè en ies nooit tevreije.
■ mallemeule	draaimolen, mallemeulen	In mijne jonge tijd kòste 'n rondje meej de mallemeule eêne cent.
manne	kinderen (ook meisjes)	Ooh, lèt die manne mer 'n bietje aoneddele in de zaandbak.
maoi • maoi(e)	made	'n Bakske maoi vur 't viese kòst mer tweej euroo.
■ maole • maolde; gemaole	malen	Gemaolen dròp von ik 't lekkerst van allemaol.
medòllie	<i>zie bedòllie</i>	
mèèd • meske, medje	meisje	Dè meske zit 'nen appel te schelle meej 'n meske.
	dienstmeid	Bij dè medje thuis waare ze zoo rijk dè ze 'n mèèd han.
meej	meteen	Toen ik dè heürde, víét ik meej de tillefoon en belden ik 'm op.
	met, mee	Moete nie meej Marries meej?
	een, enkele	Ze waare meej van de irste die kwaame.
meejdè	meteen toen, op het moment dat	Meejdè-tie thuiskwaam, begon-tie te jaanke.
meejpesaant	<i>zie impesaant</i>	
mèènes, meenes	menens	Ze waaren irst alleên òn't èèntele mer 't wier gaauw mèènes.
	serieus	Lùster, 't ies gin flaauwekul! 't les meenes.
■ meens	man	Mijne meens heeg 't góéd vur mekaore. Hij heeg 't góéd nòr z'ne zin op 't werk.
	vrouw, mens	Dè ies me tòch 'n aokelijk meens, de die! Haauw't r reekening meej.
	mens	Ik kan meej gin dwarse meensen omgaon.
■ mèèrel	merel	<i>zie het kader op pagina 129</i>
mèèrele	tot vervelens toe kletspraat	Lig tòch nie zoo te mèèrele, man.
	verkopen	
mèèrge, mèèrege	morgen	't les ammel op. Kom mèèrge mer truug.
mekaore	elkaar, mekaar	Die tweej die haauwe van mekaore, dè ziede gewoôn.
mensie maoke	opschieten	Zodde nie ies wè mensie maoke? Daolijk komde nog te laot.
merd	schijt	Dè kan me nie schille. Daor hè'k merd aon!
■ Merk, Merdijk	Meerdijk	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
op meroode gaon	op stap gaan, pierewaaien	Hullie waare giesterenaovend op meroode.
mert	markt	De lekkerste vies kande op de mert vijne.
■ Mert	Markt	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
meschien, meschient,	misschien	Dè kande oew èège meschient nie vurstelle, mer tòch waar 't zoo!
meschiens		

Ssst! 'ne **Mèèrel!**
Ssst! Niet voor kinderen bedoeld!

Merdijk

't Hùske van Jut en Jul òn de
Merdijk in 1966.

Mallemeule

Lekker rondjes draaie op de mallemeule.

Zij ies zo fijn es
gemaole poppestront.
Zij is overdreven vroom.

Dur fijn **meense** en fijne rèège wòrde
miste bezekt.

Pas op met overdreven vrome mensen.

mesjèsterse broek	manchesterbroek	De werkmeense droege vroeger dikkels 'n mesjèsterse broek.
mesjíénbotter	in de zuivelfabriek gemaakte botter	Blueband was eên van de bekendste soorte mesjíénbotter.
meukele	aanrommelen, stuntelen	Wè zitte nou ammel te meukele? Schaait 'r ies meej uit!
meule	molen	De meule in Drúúne hebbe ze 'n tedje geleeje himmel opgeknapt.
meulepèèrd	grof gebouwde vrouw paard dat de molen in beweging houdt	Es dè meulepèèrd gò slaon, vallen 'r doði. Werke es 'n meulepèèrd ies heël hard werke.
meute • meutte; gemeut	treuzelen	Lig nie te meute, jonge! Schiet ies wèd op!
meutele	tegenpruttelen, morren	Toen 't gemintebestuur de mert uit 't centrum hi verbanne, begon 't vòlk te meutele.
mie	vrouw (kaartspel)	Zamme 'n pòtje schuppemieje?
miechele	Sinterklaas-inkopen doen	Zoo flak vur de Sintereklaos gòn we wir miechele.
miemaauwe	leuteren	Hij lopt hil d'n dag te miemaauwe. Gek wòrde'r van.
mierezèèker	zaniker	Es dieje mierzèèker van hierneffe ok mer eêne tak oover de heg ziet groeie, gò-tie òn't belle.
miest	mist	'k Zie gin haand vur m'n oôge dur dieje miest.
■ mijn	mest	Teegesworrig gebruike de meense kunstmiest in d'ren hòf.
	groep arbeiderswoningen in het oude Waalwijk	Oover de mijne kande alles leeze in't boek 'Wonen in dammen en mijnen' van Ad van Liempt.
	mij	Hedde't teege mijn?
	mijn (bezittelijk)	Es ge tòch jouwen hond uitlòt, wilde mijnen hond dan ok efkes meejneeme?
misteteds	meestal, meestentijds	Misteteds gò ik vur twaolf ure op huis aon.
■ moederkelíéve	moedertjelief	Daor hielp gin moederkelíéve aon.
móéltrom	mondharp	Spulde nog wel ies op oewe móéltrom, Toon?
moete, motte • moes, mos; gemoete, gemotte	moeten	Moete gij 'n bakske kòffie?
■ moffelbôn • moffelbônne; moffelbòntje	tuinboon	Dieje van oons it nie vul gruunte, mer moffelbônne meej spek hi-tie mer als te gèere.
mondfiat	welbespraakt	Dè menneke ies al vroeg mondfiat.
moo(n)sgat	afvoergat in de keukenmuur	In aauw huize líép 't afvoerwòtter meteên dur 't moosgat op d'n dam.
moo(n)sputje	zinkputje	Es't moosputje stonk, dan hong-t'r 'ne smerrige mooslucht.

Moffelbôn

Moffelbônne hiete zoo omdè ze in 'n mof zitte – 'n mouw.

Moederkelève

“Wij waare ok nogal meej 'n groôt huis-haauwe, en toen zi-tiejen baos van m'n vaoder: “Nou, Lou,” zi-tie, “hedde'r on-deraand nog gin die van school af gaot? Ge brengt 'm meej, hôr!” En dan zonder perdon, dan was dieje jonge, of dè-tie nou wo of nie – of dè-tie nou 'ne vreêselijken heekel had aon de schoenmaakerij, dè pròtten ok nie meej – mer hij ging meej Louwe, mi z'n vaoder ging-tie meej nòr 't febriek. Dòr was niks gin moederkeléven aon te dóén. Want zo-t'm vaoder nie meej-gebròcht hebbe, dan hadde ze vaoders ok bèute geschupt.”

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

“De fijn zen de **mijn**,”
zin d'n duuvel.
Pas op met overdreven vrome mensen.

Mijn

Eên van de mijne in Wolluk.

Valse taand

Bert Leenheers

Vruuger waar 't gin aordighedje es ge nòr de taandarts moes. In de waachtkamer hing mistal 'n aokelig sfeertje. De klaante die-t'r zaate, waare nie bepaold spraokzaam – begriepelijk es ge mee' 'n dikke kaok of mee' dè gevúul van de verdooving zaat te waachte. Soms zaat 'r wel zo'nen etter die vertelde wè vur verschrikkelijke pijnlijke behandelinge hij ha moete durstaon. Es dan dè schòr trilbelleke ging dè oew burt aongaaf, hadde 't gevúul dè ge oew èège zonder eênige bijstaand op 't schevòt moes begeeve.

Meense die in dieje tijd 'n heël gebit moese laote maoke, zaagde ok langzaam vermaogere. Van 'ne rebase hadde ze toen nog nooit geheùrd. 't Gevòlg waar dè 't taandvleës slonk en dan paaste dè gebit nie mir zo lekker. Daor kan'k m'n èège 'n pòr vurbilde van herinnere. D'n irste keêr dè'k zaag hoe ongemakkelijk dè-tè kon zijn, was toen koonigin Wilhelmina troonsafstaand deej vur Julianas. Toen ze riép "Leve de konin-

gin!" laag d'r gebit bekaant tuusen 't vòlk op d'n Dam.

Wè ok nog in m'n geheuge stòi ies dè we mee' oonze spòrtclub 'nen belangrijken uitwedstrijd hadde gewonne. We zaate mee' z'n alle in de buus, die langzaam vertrok, toen eên van oonze suppòrters 'n ròmk oopedraaide en z'ne kòp nòr buite staak om de teegestaanders nog wè te jenne en te treitere. Ineëns viéle z'n taand uit z'ne kwèèk. 'n Gejoel steeg op bij de teegestaanders. 'k Denk dè't in duuzend stukskes ies getrapt.

'n Aander verhaol ies dè we mee' 'n stel jonges en meskes bij mekaore zaate – chille noeme ze dè nou. Eên van oons hai net 'nen bak verteld, zoo dè m'ne maot moes laache en niese tegelijk. Z'n gebit vloog mee' 'nen boog in de schòt van 'n medje teegenooover 'm. Dan hedde 'n prebleem, nie? Ge kan moeilijk op die hògte gòn graaie. Dè zoow ok toen al nie gekanne hebbe. "Maag ik esteblijf m'n taand truug?" ies ok sjenaant. Hoe zodde gij dè oplòsse?

M'n leste verhaol komt nog uit de oorlògsjaore. D'r braandde toen gin straotlantèeres. Dè moog nie. Alles waar pikkedonker. D'r waar ok niks te belèève, duus ginge de meense dikkels bij mekaore kaorte. Eên van de kaortspeulders vuulde z'n èège nao 'n pòr bòrreltjes aokelig. Hij zaat al 'n tedje te hikken en te blaoze. Ineëns naam-tie mee' bòlle wange 'ne raom dur de vurdeur nòr buite, om teege 'nen boòm – die stonnen 'r toen nog in de Stesjonsstraat – te spouwe. Toen-t'r alles uit waar, hi-tie op de grond zitte zúúke nòr z'n gebit. Hij hi toen ok zitte vrúúte in iets wè 'nen hond daor achtergelaote hai; mee' z'ne zaddoek wè afgevèègd en wir in z'ne mond gestooke. Toen-tie wir binnekwaam, zaate de 'sjeklaodevèège' om z'ne mond. Tot groòte hilariteit van de kaartclub netuurlijk. Dè hi diejen èèrme meens nog lang moete heùre. Teegesworrig kande 'n klikgebit krijge. Mer of dè nou alles ies?

De maaimònd

Toon Steenberg

Meej z'n alle op beejvaort nòr de Wonderbaore Moeder van d'n Elshout, dè heb ik es kijnd aaltij es 'n feêst ervaore, vural in de tijd dè zoowè heêl kattelijk Wolluk d'r op uit trok. En wie ging-t'r allemaol? Gimnestiever-eêniginge, tweej hermenieje, voetbalclubs en weet ik veul welke vereêniginge ammel wel nie meejliêpe - allemaol in unifòrm. 't Vòlk van Wolluk, dè liép-t'r allemaol achter. Om achter de meziek te loôpe was op zich al 'n feêst. 't Mannekoôr ging meej, en die zonge dan de mies. 's Mèèrges al heêl vroeg vertrok heêl d'n hoôp. En broôd of braoikes meej. Die aate we nao de mies erges in 'n kefeej of in de zaol neffe de kerk op, meej 'n tas kôffie of iets aandere 'r bij. Zoo ginge ze ok nòr D'n Bosch, mer dan nie meej zo'ne groôten optocht.

In de maaimònd wier 's aoves 't roôzenhoedje gebeeje, ok bij oons thuis. Teegen 't èènd van d'n aovend vatte oons moeder de roôzekraans en dan wiese wij al hoe laot

't was. Daor waare we nie blij meej. Es-t'r iemand gaauw nòr bed woow, zi ze: "Efkes waachte, irst 't roôzenhoedje bidde." Dan wier de roôzekraans afgebeeje. 't Begon bij 't kruis: dè waare zes oonzevaoders en driej-envijftig weesgegroetjes - en daor baad ze nog de littenie van alle heilige aachteraon. Ge kant begriipe dè we daor nie op zaate te waachte. Toen we laoter de vrijers op de vloer kreege, waachtte die 't roôzenhoedje nie aaf en drukte vroegtijdig d're snòr.

Bij 't vernoeme van al die heilige klont 't bid-vur-oons, en dè deej oons moeder wel meej zo'n hoôg tempoo dè we't nie mir bij konne haauwe. Oons vaoder, die 't ok nie zo mir zaag zitte, zeej zoo zachtjes achter de haand:

"Oonze Lieven Heer wil meej vlijt gediend wòrre." Nao iederen heilige "Bid vur oons!", dè was onbegonne werk. D'n eêne deej 't nao tweej heilige, d'n aandere nao vijf. Meej aander woorde: 't wier 'n ratjetoe van bid-vur-oons-gestaomel. Daorbij mòkte ze mekaore iedere keêr wir òn't laache. Op 'ne goeie keêr zeej oons moeder: "Ik stòp d'r meej want zoo hig 't gin zin mir." En dè was 't èènde van 't roôzenhoedje. Es 'k 't 'r meej lèèftijdsgenoote oover heb, dan blijkt 't ooveral zoo te zen geaon.

M

moo(n)s	drek
moonika, monnika	afvoergoot
mui	accordeon, trekharmonica
▪ mùlder	verouderd woord voor tante
	meikever
mùlk	molenaar
mùpke	karnemelk
muu(j) • muujer; muujst	mopje, deuntje
▪ muurzèèker	moe
▪ muus	mier
▪ muusterd	mus
	takkenbos, mutsaard

D'n afvoer van de moos líép dur 'n moosgat de straot of d'n dam op. Es buite dan 'n geut gemòkt wier es afvoer, noemde ze die ok de moos. De Sjang die spulde in heêl de Langstraot op z'ne monnika. Toen'k klèèn waar, gonge we aaltijd nòr Mieke-mui en Peer-oôm. De kiendjes zongte vruuger: "Mùlderke, mùlderke, teld oew geld, en gòt dan nog ies vliége."

De mùlder kruide z'ne meule nòr de wind. Van de mùlk mòkte ze vroeger mùlksepap. Kom, zingt nog ies 'n mùpke!

Es ik teegesworrige in d'n hòf werk, wòr ik veul muujer es vruuger.
zie het kader op pagina 31
zie het kader op pagina 129

In Frankrijk hè'k onderlest nog 'nen bakker gezién die d'n oove aonmòkte mee'ne muusterd.

N

naaie	benadelen
	slaan
d'r (tuusen)uit naaie	smijten, peren, schoppen
▪ naauw	oprotten, 'm peren
naod • naoi; naoike, nòike	precies, nauw
naokend	naad
neeje	naakt
neetoôr	nee
▪ neffe, nèève	vervelende persoon
negoosie	naast
	koopwaar

Daor bende moôie mee'ge naaid!
Hij wier kwaod en naaiden 'r op.
Hij kreeg d'n bal en naaiden 'm zoo in de gool.
Naait 'r ies uit! Ge walgt.
Dè komt nie zo naauw.
Hij naait aaltij z'nen èège naod.
Hij ston naokend buiten in de kaauw.
Neeje! Dè doede nie!
Z'n bakkes stò-t'r naor: 't ies wel zo'ne neetoôr.
Hij wònt neffe d'n bakker.
Vroeger kwaame d'r alteraande meense mee'ge negoosie langs de deur.

Muusterd

Jaore truug laagen 'r tuuse Bork en de Sporsloôt prachtige waailaande meej òn swirskante langs de sloõi elzebòsse. Die wiere in 't naojaor dur de boere reegelmaotig gesnoeid. Eèn gedilte wier gebrùkt om 'r in de moestuin erte teege te laote groeie. Dè noemde ze ertrijs. 't Aander gedilte wier saomegebonde tot muusterd. Muusterd gebrùkte de bakkers om d'n oove meej wèerm te stooke. Es d'n oove wèerm genoeg waar, dan wier de as van de verbraande muusterd 'r uit gevèègd en daornao wier-tie nòg meej 'ne natten dwèèl naogedweld totdè-tie heëlemaol schòn was. Dan konnen 't broôd en de brôikes gebakke wòrre. Vloerbroôd hiet dè teegesworrig. Sommige wèerm bakkers verkoôpen 't nòg, alleên zal d'n oove nie mir wèerm gestokt wòrre meej muusterd.

Mùl-der-ke, mùl-der-ke, teld oew geld en gòt dan nog ies vlié - ge.

Mùlderke, mùlderke

Toen er nog heel wat meer meikevers rondvlogen dan nu, maakten kinderen er een sport van om ze te vangen. Hadden ze er een, dan bonden ze een touwtje om een van z'n pootjes en zongen ze het liedje hierboven.

Hij ies **naauw** te diéne.
Het is niet snel goed voor hem.

Dè zalle we God en de **mùlder**
mer laote schaaie.

Daar kunnen we niet over beslissen.
(Schaaie betekent hier *beslissen*.
Molenaars bepaalden vroeger
de prijs van graan.)

Ze hig t 'r **neffe** gedaan.
Ze heeft het verkeerd gedaan.

N

▪ neuke	uitmaken gooien, smijten
▪ neuswèrmerke	klein stenen pijpje
nipstartje	fel, boos iemand
nòdderaand, naoderaand nondejuuke	naderhand vlinderdasje snorretje
▪ noôï nòst	met tegenzin, niet graag naast naast, dichtstbij
(te) nòstenbaai	ongeveer, ten naaste bij
nòvvenaant, naovenaant nòvvenaant dè, naovenaant dè	naar verhouding ondanks dat in verhouding tot de mate waarin

“Wilde de friet in ‘n bakske of in ‘nen buil?” “Dè nukt nie.”

Nukt die broek mer in de wasmaand!

Neuswèrmerkes zen kòrte klèène steêne pepkes meej de kòp flak bij
oew neus.

Z’n vrouw ies ‘n echt nipstartje. Daor kan-tie nie aaltijd góéd meej
omgaon.

Irst ies ‘t ammel moôï, mer nòdderaand zitte meej de gebakke pèère.

Nondejuu, nou zè’k m’n nondejuuke kwijt!

‘t Was ‘n klèèn menneke meej ‘nen bòlhóéd en ‘n nondejuuke.

Omwaase, dè doe’k tòch zo noôï!

Nòst de Sint Jan hedde nou ‘n stel appartemente.

Hij lig me ‘t nòste òn’t hart.

‘t Ies nòstenbaai twaolf ure.

Hij pròt heël wè, mer hij doe nòvvenaant nie veul.

Naovenaant dè-tie uit D’n Bosch komt, ies ‘t ‘ne goeie meens.

Ge pròt nòvvenaant dè ge verstaand het.

O

òch gòtte, òch m’ne gòd òchèèrm	o god ocharm(e) nauwelijks, slechts
oe wè oe(w), jou(w)	o jee je, jou je (bezittelijk), jouw
omkijkes	omkijken
ommers	immers
omsteburt	om de beurt

Òch gòtte, wè ies-t’r meej jou òn de haand?

Òchèèrm, wè hit dè menneken ‘t koud.

Hij werkten ‘r òchèèrm net tweeje weeke en ‘t bedrijf ging fejiët.

Oe wè, wè hi ze? Ies ze ziek?

Ha’k oew al verteld dè’k ‘n nieuw baon heb?

Ge het oew lèèrze hier laote staon. En oewe jas zedde ok vergeete.

Daor hedde nooit omkijkes naor, die jong zen zo zúút.

Nie jaanke. ‘t Ies ommers niks.

Nie ammel tegelijk van de glijbaon! Omsteburt!

Neuswèèrmerke

Theske d'n oolieboer, ik zie 'm nòg staon vur 't huis: brilleke op de punt van z'n neus, petje op en 'n pepke in z'ne mond. Hij was wir klaor meej z'n werk. Hij ha z'nen daogelijkse tocht dur Wolluk meej z'n ooliekar wir gedaon om oolie te verkoôpe. De meense stokte toen nòg kacheltjes meej bron-oolie. Hij was tevreeye. Zoo ston-tie daor ok tevreeye òn z'n pepke te trekke. Die pepkes konde in elke tabakszaak koôpe. Dè waare kòrte klèene steène pepkes meej de kòp flak bij oew neus. En daarom noemde ze dè neuswèèrmerkes.

Neuke

“Moete grúún of roôï appel?”

“Dè nukt nie, es't mer goei zen.”

Naamvallen: Janne, oopas en Adte

De Brabantse dialecten hebben nog naamvallen – althans, bij bepaalde woorden. Eigennamen en de woorden voor vader, moeder, opa en oma hebben namelijk een speciale naamvalsform. Zie bijvoorbeeld wat er met de naam *Jan* gebeurt:

Jan zaag de sjefeur. Mer de sjefeur zaag Janne nie.

De naam *Jan* verandert in de tweede zin in *Janne*. Dat komt doordat hij daarin niet het onderwerp is. Sommige naamvalsvormen hebben een -e en sommige een -s:

Giestere ben ik meej Pléte, Kiskes, Marieje en Tinies wiese zwemme.

Vanmiddag gòn we op 'n bakske bij Adte zuuster.

Gift oopas mer 'n haandje.

Vroeger hadden zelfs achternamen zo'n vorm:

Zedde nog langs Mommersteeye gekoome?

Dialectsprekers gebruiken zulke naamvallen moeiteloos. Iedereen zegt *Daor komt Ad* en niemand *Daor komt Adte*. Ze weten ook precies wanneer er een -e of -s achter het woord komt. Iedereen zegt *Ik ben nòr Adte gewiest* en niemand *nòr Ads*.

Noôï gedaon ies ok gedaon.
Je moet soms ook iets met tegenzin doen.

omwaas	afwas
▪ omwaase • waaste om; omgewaase	afwassen
▪ onderaand, onderhaand	zoetjes aan, spoedig eindelijk
onderweege(s)	onderweg
▪ ondugd	ondeugd
▪ ongaans ongeziéns	ongans, onpasselijk ongezien
onnut	enorm overdreven, patserig
t'ñ onnutte onrens ont	onbesuisd, grof
▪ onterik onverdoens oodeklonje, onjeklonje ooit, oôt	onnodig vals slim, geslepen slimmerik, valsspeler onnodig, verkwistend eau de cologne soms, weleens ooit
oolienotje in ooverensie opjuine	pinda over opjuten
òrr(e)cht òssem oud • aauw-; aauwer; oudst	<i>zie aonrecht</i> <i>zie aoiem</i> oud

Onder d'ñ omwaas wier-t'ñ aaltij gezonge bij oons thuis.
Gòdde gij onderaand ies omwaase! D'ñ aonrecht stò vol!

Hedde de krokette nou nog nie klaor? Ik heb de friet onderaand op.
Komde nou onderaand ies?

Es we gòn fietse, doeme onderweeges aaltij efkes stòppe om wè te eete.

Klèènen ondugd die ge dòr zet!

Paast 'r op, daolijk it-ie z'ñ èège nog ongaans òn de sjeklaode.

Sommige erbaaiers gaave d'r loônbiltje ongeziéns thuis aaf òn moeder de vrouw.

Hij ies onnut sterk.

Hij kòpt ieder halfjaor 'ne nieuwen autoo en hij moet 'm aaltij koome laote zién, diejen onnutte meens.

Hum moe'k 'r nie bij hebbe es we gòn verhuize. Die is zoo onnut meej alles.

Dè moette nie t'ñ onnutte koôpe. Strak kande't weggoôie!

Gij spult onrens! Ik zieg 't wel!

Dè's ont opgelòst! Gij zet 'nen onte!

Oonzen bùrrjongen ies 'n bietje 'nen onterik. Ik vertrouw 'm nie.

Gin kwattastrôisel oover de sjeklaodepasta, dè's onverdoens!

4711 ies 'n hil bekende onjeklonje.

Dè hedde oôt, war!

Hij hi ooit van z'ñ lèève 'nen beet gekreege.

Wij rijge altijd oolienotjes òn 'n touw vur de voogeltjes.

Nim mer wè beeze meej. Ik heb 'r nog zat in ooverensie.

Ge moet die jong nie zoo gòn zitte opjuine. Daolijk brèèke ze hier de kiet aaf.

"Op 'n aauw fiets moete't leère," wier-t'ñ gezeed es ge es snòtpin meej 'n aauwer medje vreejt.

Bòntje, bontje en bôntje: drie o's

Het Standaardnederlands heeft één korte *o*. De Langstraat-dialecten hebben er drie. De eerste schrijven wij als *ò*. Het is vaak een verkorte *ao*-klank, zoals in *tòffel* (tafel), *pròtje* (praatje) en *ik gòi* (ik ga). Maar hij klinkt ook in woorden als *bròk*, *kòp* en *ik dòcht* (ik dacht).

De tweede *o* is een korte *oo*-klank. Als verkorte *oo* klinkt hij in *hij kòkt* (kookt), *sporlijn* (spoorlijn) en *vort* (voortaan). Maar vooral bij sprekers van voor de oorlog is hij ook te horen

in woorden als *jong*, *pop* en *stom*. In de woorden *schòltje* (schaaltje) en *scholtje* (schooltje) hoor je het verschil met de *ò*.

De derde is het bijzonderst: de *ô*. Oorspronkelijk is het een tweeklank die ongeveer als [wo] of [oë] klinkt, zoals in *klôster* [klwoster] of [kloëster]. Hij is te horen in bijvoorbeeld *wônne* (wonen), *bôn* (boon), *kôl* (kool) en *bômke* (boompje). Maar tegenwoordig klinkt vaak een gewone *o*: *bomke*.

Een woordtrio dat het verschil tussen de drie goed laat horen, is *bòntje* (baantje), *bontje* (stukje bont) en *bôntje* (boontje).

Ongaans, omwaase en onderikke

Oons moeder kon ontegelijk lekker kooke. We zaate toen meej dertien man òn tòffel. Wij aate nie mer fraate aaltijd, meej 't gevòlg dè we maoge kreege es juute zakke. We aate oons èège soms ongaans. Es teegeprestaosie moese we nao 't eete wel meej z'n alle omwaase. Vaotwasmesjienes kende we toen nòg nie. D'r waare aaltij wel van die onderikke bij die prebeerde d'r kont 'r vanaaf te draaie. Es m'n aauwlui dè in de gaote hadde, dan waar 't: "Gin flaauwe kul, omwaase verdòmme!"

D'n **ondugd** komt 'r uit.
Dit wordt gezegd tegen iemand die
puistjes krijgt.

Onderaand
Zedde nou onderaand
klaor? Ik moet ok!

Bork, vroeger in oons kenderjaore

Wout Pullens, fragment uit het manuscript
'Borruk, vroeger in oons kenderjaren' (1995-1999)

Es ge vroeger van Drúúne nòr 't weste ging, dan kwaamde dur de Lieje, oover 't knaol en de trembrug. Dan waarde duus in Bork. Nou ston-taor aon 't begin gin groôt bord meeij Bork 'r op, en zeeker nie Europeese Geminte.

Wij waaren 'n zelfstaandig dùrp meeij alles 'r op en 'r aon. Wij han 'nen èègen burgemister, 'n èège raodhuis, 'nen èège veldwaachter, 'n èège braandsput, 'n èège gevangenis, oons èège Blaanke Wíéle, tweej èège zwembaoi: d'n Bernewiél en 't gòtje van de Heul.

D'n Bernewiél was in d'n Ooverlaot; daor gonge de jonges die al wè gròtter waare nòr toe. Ok de meskes kwaamen 'r wel ies. Kleejhòkskes waaren 'r nie en zwimpakke of zwimbroeke han we ok nie. Zoveer es ik weet, ies 'r tòch noôt iets gebeurde daor wè nie dur d'n beugel kon.

't Gòtje van de Heul was bekaant òn 't knaol in de pòlder; daor han veul Borkse jonges 't zwimme geleêrd. Dè moog eigelijk nie, mer de veldwaachter kon daor eigelijk niks aon dóén want ze zaagen 'm al van veere aankoomme.

Bork hai drie èège stasjons: eên van de trein aon de Borkse Stigt. Dè was nie gròt, mer de trein stopte daor en ge kont 'r duus instappe. Ok de Hoefsteeg hai 'nen bewaakten ooverweg; die wier bediend vanaaf de Borkse Stigt. De trein wier gestokt meeij koole en es-t'r dan veul waoges aon honge, moes-t'r hard gestokt worre. Ok gebeurden 't nogal ies dè-tie nie genug vaort hai om oover de sporbrug van 't knaol te kooome. Dan moes-ie 'n heêl end truug en dan moes-t'r nog harder gestokt worre, want aon zo'-ne goederetrein honge soms wel ies firtig waoges aon.

De trem die reej van d'n Bosch nòr Tilburg en hai 'n aftakking nòr Heusden en hai daor aansluiting meeij d'n boôt op Rotterdam.

Daor wieren ok veul koei meeij vervoerd nòr de mert in Gürkum of Rotterdam. Ok de trem wier gestokt meeij koole. Es ge'm aon zaagt kooome was't 'n heêl lomp geval. Hoe zwaor dèt 't mesién was en de tender - dè ies de koolewaoge - dè weet 'k nie, mer 't was 'n heêl zwaor geval. Bork hai, zoo es ik al zeeij, tweej èège stasjons of tremhaltes en bij ieder stasjon was ok 'n kòffiehuis of 'n herberg.

Es't miestig weer was en 'r ston wèèning wend en hij kwaam dur Bork en de roôk trok nie omhoôg, dan konde gin haand vur de oôge zién van de roôk. En in de zoomer, es 't al lang gedreûgd hai, dan joeg-ie 't stòf en zaand zo hoôg op dè 't bekaant donker wier. Daorbij, es-tie 'nen draai moes maoke, jaankten-ie dèt dur merg en beên ging.

Mistal hongen 'r tweej waoges aon vur de meense, mer vural 's woensdags hongen 'r 'n pòr waoges aon vur de koei, en dan konde'r van op aon dè-tie de stoep vur de brug nòr 't knaol nie kon haole. Dè prebeerden-ie wel,

mer dè gong bekaant noôt. Dan mer wir te-ruug nòr de kerk en wir harder gòn stooke. Es 'r dan genoeg stoôm was, prebeerden-ie 't wir opnieuw. Dan vlooge de vonke bekaant 'ne kerktoore hoôg, en daor waare de miste Borkse meense best wel bang van.

Ik deenk dè-t'r op 't Hoôgènd drie boerderije dur die vonke zen afgebraand: 't huis van Jaantje Hesselberth bij de Hoefstigt, 't huis van Jønnus van Tuil, dè ston teegenooover 't Veurènd en 't huis van de familie Loeff. Dè ston bijna aon 't knaol; dè was eigenlijk zo'n soort heerenhuis. Vølges mijn was dè de môiste boerderij van Bork.

Bork was nie erg groôt. Eigenlijk was 't eên lange straat meej drie zijweggeskes; dè waar de Hoefstigt, de schoolpad en de Borkse Stigt. In de Hoefstigt ston eên boerderij van de familie Van Heesbeen. Op de schoolpad ston vroeger de school en veurin wônde de meêster, mesjeuj Fooij. En aon de Borkse Stigt ston gin eên huis; dè was toen nog heêlemaal onbebouwd. Wel ston-t'r aon de straat de dørpspomp.

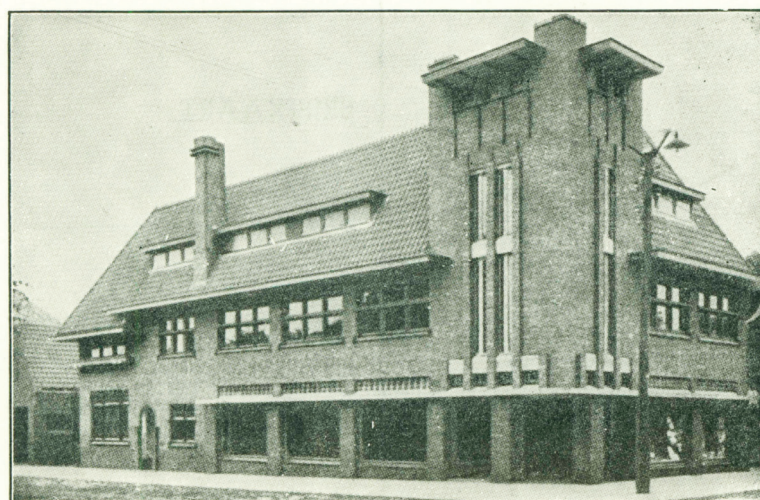
De miste meensen in Bork waare gewoône werkmeense en 'r waare nogal inkele boere. Alles bij mekaor wier-t'r in Bork hard gewerkt en zuinig gelèèfd en ze waare allemaol zoo dè ze bij ziekte, sterfgeval of braand aaltie mekaore zon helpe; dè hoefde ge nie gòn te vraoge!

Ik weet nog góéd dè we in Bork in 1934 'ne groôten braand gehad han. D'r zen toen tweej schoenfebriekskes afgebraand, zes huize en vier schuure, groôt en klèèn. Dè was 'ne raamp en 'n groôte ravaoge. 't les nie te geleûve, mer iedereên kwaam helpe puinruime en steên schônmaoke. Dè was in April. D'n heêle zoomer hebben we toen steên schôn zitte maoke en allemaol vur niks. Tweej keêre p'r dag kreege we dan

van de buuren 'n bakske kôffie en 's aoves 'n klèèn segôrke; die kòste toen vijvendartig cent vur 'n dôske van tien stuks. Honderde kaare meej puin zen 'r toen dur de boere opgerùmd en in 't Hoefstigske gereeje, want dè was vroeger mer 'n karspoor en in de wenter waare de karspoore wel dartig centimeeter díép. Van de straat aaf tot de sporlijn toe ies de Hoefsteeg zeeker dartig centimeeter opgehoôgd. Ok de boeren hebben alle puin graotis opgerùmd.

Wout Pullens

De Baardwijker Wout Pullens (1915-2004) had een grote belangstelling voor het leven in Baardwijk en voor het dialect. Zijn kennis en herinneringen heeft hij nagelaten in 'Borruk, vroeger in oons kenderjaren', een omvangrijk document in het Baardwijkse dialect. Hij vertelt onder andere over zijn jeugd, over het dagelijks leven en over volksgebruiken. Delen van zijn werk zijn eerder gepubliceerd in onder andere *De Klopkei*, het tijdschrift van heemkundekring De Erstelinghe.

De Magneet bestaat dit jaar 100 jaar. Meubel- en textielmagazijn Klerx De Magneet Hoek Baardwijksestraat Waalwijk.

P

▪ paase • paaste, gepaase pad • paai; paoike, pòike, padje	passen, erbij horen pad
pakkendraoger paor paore maoke	bagagedrager paar, tweetal hard werken in de schoenmakerij
passiepaant peej	netjes wortel
peejkoffie	cichoreiwortel
pèèr	peer muilpeer, klap paard
▪ pèèrd ▪ pèèrdespul • pèèrdespeule; pèèrdespulleke ▪ pèère	paardenspel, circus slaan schoppen doorpezen
d'r tuusenuit pèère	’m peren, weggaan
▪ pèèrs ▪ permetaosie persweek	paars familie (in uitgebreidste zin) drukke week voor kermis in de schoenindustrie
▪ pesjonkele	de Portiuncula-aflaat verdienen
▪ petaosie, petòzzie	stamppot
piechem, pichem ▪ piediefke, biediefke piekeldraad, piekendraad, piekerdraod	lange kwibus koolmees prikkelraad
▪ pieker	brandnetel

Bij Paose paase aaier.

Bij de Galgewiél líép ’n smal paoike nòr ’t hutje van Koske en Marietje Pen.

’t Meske zaat bij ’m op de pakkendraoger.

Dè’s ’n moõi paor schóén dè ge daor het!

De schoenmaokers han ’t vroeger nie breêd: ze moese paore maoke.

Kees, ge ziet ’r passiepaant uit in oew nieuwe pak!

Peejstaamp meej spek ies lekker, mar nog liever heb ik grúúnstaamp meej vòrse wòrst.

In d’n oorlòg was-t’r bekaant gin echte kòffie, duus dronke de meense peejkòffie.

Friedje, gòdde meej pèère plukke bij d’n boer?

Jantje blèèrt huizehoøg: hij heej ’n pèèr gehad.

zie het kader op pagina 31

Oons vaoder ging aaltij gèère nòr ’t pèèrdespul kijke.

Toen ze meej voetballe nie konne winne, begonne ze’r op te pèère.

Hij pèèrden ’m zoo in de gool.

Ik gòi ’r vandaag ies flink tegegenaon pèère.

’t Begon-t’r te verveele. Hij ies-t’r tuusenuit gepèèrd.

zie het kader op pagina 65

Píét? Neeje, die zit bij oons nie in de permetaosie.

De week vur de Wollukse kermis was persweek: dan moese de schoenmaokers aonpoôte om alles af te krijge.

Es ge ging pesjonkele gingde bidde vur ’nen aflaat. Dan líépte nòr buite en meej wir nòr binne vur nog ’nen aflaat.

We aate vroeger bij oons thuis petòzzie van spinaozie meej uitgebakke spek.

Vur de hermenie líép ’ne raore piechem meej de Borkse vlag.

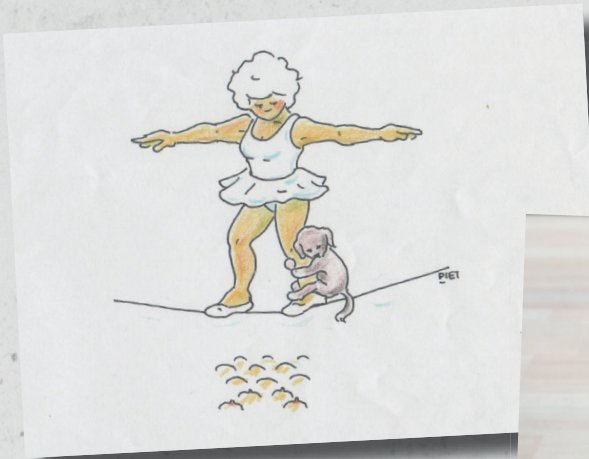
zie het kader op pagina 129

Hij hi z’n broek gescheurd òn de piekeldraad.

zie het kader op pagina 99

Pèèrdespul

“Moeder, d'r komt 'nen hittegòlf!”
“Dè kan wel zijn, es ge mer nie denkt dè we'r nòr toe gòn.
Ge zet pas nòr 't pèèrdespul gewiest!”

Pesjonkele

Pesjonkele was 'n tradisie in de tijd van 't rijke roòmse lèève. De geleûvige ginge de kerk in, baade wè, verliète de kerk, ginge de kerk wir in, baade wir wè – en iedere keêr dè ge dè herhòlde wier-t'r 'ne vollen aflaot verdiend die ge op de ooverleejene in 't vaogevuur toe kon paase om hullie daor sneller te verlòsse. Ge hat dan wel de noòdige aflaote verdiend, mer ge waart veul geld kwijt aon de schoenlapper.

Paast dè pak oe?

Klankspelletje: Past dat pak je?

Pèère

Pèèrt 'm 'r in,
diejen bal!

Petaosie, petòzzie

Venaovend zamme ies
lekker petaosie maake.

Permetaosie

Ik heb nooit aonvechtinge gehad om nòr 't klòster te gaon. Ik heb wel gevreeje meej de dòchter van de kùster van Elshout. Die zaat nog in de permetaosie van de pestoôr. 'ne Kùster ies zelf ok zo'nen halve kappe-laon, war. Ik heb 'n half jaor meej dè medje gevreeje. Ik moes alsmar nòr 't lòf en de klòk luie. En as ge net neegetien jaor zet, dan luide nie zo gèère. Toen hè'k 't mar uitgemoekt.

Bert Stevens, *Koffie mee sekraai* (1978), p. 41, 42

pielieje	kieskeurig eten	Wè zitte tòch wir te pielieje! Hup, dureete!
	prutsen	Hij kon uree gòn zitte pielieje meej stukskes ijzerdraod.
pieliekont	kieskeurige eter	Ge zet 'nen echte pieliekont. D'r ies aaltij wè bij dè gij wir nie luust.
pier, pierwùrm	regenworm	Es ge op pòlling wilt gòn viese, moete irst 'n pòtje pierwùrme steeke.
▪ piese	plassen	Ge moet in de pòt piese, nie 'r neffe.
pietje, pieterke	hoofdluis	Op school kwaam vroeger 'n pietjeszuster om te controleere of we pietjes hadde.
		Die tweej hebbe aaltij ruuzie. Dè ies pik en pook.
pik en pook	haat en nijd	D'r hangt 'n snòtpin aon oew neus!
▪ pin	pin	Wè'ne gièrige pin. Hij lòt aalt 'n aander betaole.
	vrek	<i>zie het kader op pagina 31</i>
▪ pineegel	egel	De klèène it meej oons meej. Hij vat zo mer eèn pinneke.
pinneke (friet), frietpinneke	staafje patates frites	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Plantloôn	gebied ten zuiden van Waalwijk	Es ge vroeger nòr't hùske gingt, dan gingde nòr de pleej.
▪ pleej • pleeje; pleejke	plee	Dieje plekkerd die krijgde nie weg al zodde't wille. Die blijft d'n heèlen
plekke	plakken	aovend plekke.
		De pliesie was nerges te bekenne.
pliesie	politie	Es-t'r 'ne pliesie komt, moete gaauw oewen bal wegdoén!
	politieman	Gò tòch weg, gij! Plùddeke dè ge zet!
plòd • plùddeke	miezerige persoon	We hebbe alle pèère geplòkke.
plukke • plòk; geplòkke	plukken	De klèène zaat in't zonneke lekker in d'r badje te poelieje.
poelieje	met water spelen	Ik heb 'n pòr vraoge vur oe.
pòr	paar, enkele	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ Pòstpad	Postpad	Dè ròtjong din niks liever es iemand pòtje lappe.
pòtje lappe	laten struikelen	Nie dóén! Daor krijgde praot van.
praot • pròtje	geroddel	Wè'ne gezellige praot ammel, war!
	praat	's Zondags dilde de pestoôr 't vanaaf de prikstoel meej.
▪ prikstóél	preekstoel	Venaovend eete we praaiprol en mèèrge appelpròl.
pròl	stamppot	Nou, nou, dieje snòtneus heej pròts vur z'ne lèèftijd.
pròts	praats	Dieje van oons Joo ies tòch zo'ne pròtsmaaker. Daor hebbe ze veul
pròtsmaaker	praatjesmaker	meej te stelle.
		Meej vastenaovend wier-t'r flink geprúúfd. Dan ginge ze blaauw nòr huis.
prúúve	alcohol drinken	Doe irst mer ies prúúve vurdè ge zegt dè ge't nie luust.
	proeven	'ne Prúúverd luust ze mer als te gèère.
prúúverd	drinkebroer	

Piese

In spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen is urineren een veel voorkomend thema.

Dè's nie gepiest en tòch nat.

Toch nog de klos zijn.

Hij piest wijwötter.

Hij is overdreven vroom.

Pies nooit teege 'ne toog want dè dreûgt nie op.

Zorg dat je de geestelijkheid niet tegen je krijgt, want dat zal je nog lang bezuren.

Hedde dørst,

gò dan mer nòr Jan Wørst.

Die heej 'n hondje,

dè piest vur vijf cente in oew mondje.

Gezegd tegen kindjes die steeds om drinken zaniken.

Hij zit op z'ne prikstóél.
Hij praat onophoudelijk.

Erges 'ne pin aon lulle.
Jezelf ergens uit proberen te kletsen.

Zo zat es 'n pinneke zijn.
Ladderzat zijn.

Pleej

'n Pleej zoo es ge ze teegesworrig nie mir ziet.

P

pulling

onderkussen, peluw

't Was dieje naacht bitterkoud. Ik heb mer 'ne pulling op 't vóetenèènd geleed.

- putspreêuw

zwarte stern

zie het kader op pagina 129

- Putstigt

Putstraat, Burgemeester

zie de kaart op pagina 76

Smeelelaan

púút

gierigaard

Verrekte púút dè ge zet! Gift ok ies 'n rondje weg!

R

rad • raoi, raoier; raoike, ròike

wiel

rakke

rondzwerfen

'n Erdkar hai raoier van wel meêr es 'ne meeter hoôg.

De kwòjong van hierteegenover rakke van 's mèèrges tot 's aoves op straat.

op rak

op stap

raoie

raden

We zen d'n heêlen aovend op rak gewiest.

Drie keêr raoie!

aanraden

Dè ies oe mer geraoien ok!

raom • raom(e); ròmkke

raam

Nou ze oud gewòrren ies, zit ze vort aaltijd vur de raom.

raom, raomscheut

aanloop, sprong

Hij naam 'ne raom en sprong zoo oover diejen breeje sloôt.

- raos

roze

zie het kader op pagina 65

raovesbòl, raogesbòl, raobesbòl

ragebol

Vat ies 'ne raovesbòl! D'r hange hier ammel spinnekòppe.

raoze

haasten

's Mèèrges stò-tie te laot op en dan ies-tie òn't raoze om nog op tijd te zijn.

raozerd

haastige persoon

raps

rasp

Hij kan niks op z'n gemak, dieje raozerd.

rèècht

recht

Wilde gerapste kèès oover de makkeroonie?

reêpe

hoepelen

Ik kwaam thuis en ik ging rèècht nòr bed.

rèère

rillen

Reêpen ies iets wè-te kijnder teegesworrig nie mir doen.

reffele

rafelen

Ze rèèrt van de kaauw.

reûke

roken (van vlees)

't Kleêd ies òn't reffele; we moeten 'n nieuw koôpe.

riddere

regelen, redderen

Ik haauw tòch zoo van gerukt spek.

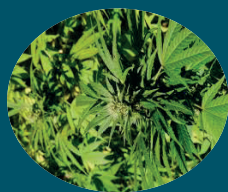
Dè meens heeg 't aaltij druk. Dè lôpt aaltij te riddere.

Planten en vruchten

boeresnöffel
duizendschoon

kemp
hennep (niet
hallucinogeen)

kiepedooke,
kuukedooke
pinksterbloem

aaierbloemke
primula

langbinders,
langbeënders
boerenkool

knaogel
kruidnagel, sering

pieker
brandnetel

knillesroôs
pioenroos

snöffel
anjelier

kwalster
lijsterbes

waaiboôm
populier

zèèkbrem
braambes

Planten en vruchten: variatie

De Langstraat kent aardig wat variatie in namen van planten en vruchten. Zo is boerenkool in Drunen geen *langbinders* maar *krul* en duizendschoon wordt daar geen *boeresnöffel* maar *stèèkerkes* genoemd. Bessen zijn in Drunen *beeze*, in Vlijmen *beezieje* en in Kaatsheuvel en Loon op Zand *bizzeme*.

In sommige gevallen is de variatie enorm. Een mooi voorbeeld is de naam van de kruisbes. Onderstaande kaart van prof. dr. Weijnen laat zien dat de plant in Waalwijk en Baardwijk in 1932 *kruisdoore* werd genoemd, terwijl Besoyen *kruidooore* zei. Niet op de kaart staat het Vlijmense *kriezel* ten oosten van het Drunense *kriekel*.

De kruisbes in de
Langstraat (Weijnen 1966, p. 65; naar Weijnen 1932).

Het is maar goed dat Waalwijkers de kruisbessen niet in andere dorpen gingen halen, want dat had op een spraakverwarring kunnen uitlopen.

Hoe gaot dè es 'nen Broeder nòr de pleej moet?

'n Lèèvesgroôt probleem...

P.J. Berkelmans (broeder Michaelo)
in *De Waalwijker* (eind jaren 70)

Zoo es de miste jonges zaat ik bij de Broeders op de Sint Petruschool. De Sint Petruschool was toendertijd, vur zover ik me teminste kan herinnere, de innigste jongesschool in Wolluk, de oopenbaore van mister Van der Heijden in de Wollukse Stigt uitgezonderd netuurlijk. Zelfs de jonges uit Bork kwaame nòr Wolluk om te prabeere 'n pòr spòrte hoôger te klimme op de zoo moeilijke weeteschappelijke ladder.

Nou was in de tijd waar ik 't oover heb, de verhouding Wolluk-Bork nie bepaold van diejen aord om 'r de vlag vur uit te steeke en ge kan oew èège meschiens wel vurstelle, dè ditte nogal ies veul trubbel en slemeur meejbròcht. Tuuse de Wollukse en Borkse schoolkijnder wier-t'r dan ok meej de reegelmaat van de klòk steevig gevochte en bij zulke geleegenigheede beweeze de klompe goeie dienste. Ik wit 't nog es d'n dag van giestere dè'k ies jaankend meej 'n

blauw oôg thuiskwaam, want de klap die ik gekreege ha was góéd aongekoome en m'n oôg din vergimmes zeêr. Mer dè efkes tuuse hòkskes, want di heej niks meej 't verhaal te maoke.

Nou zen d'r oover de Sint Petruschool verhaole in omloôp, die op z'n zaachts uitgedrukt 'tot 't rijk van de fantasie' beheûre – meej aandere woorde: uit d'n duim gezoogezen. Zoo zen d'r meense die bij hoôg en bij laag volhaauwe, dè-t'r op de spulplòts 'n witte streêp getrokke was, waar de kijnder van d'n A- en d'n B-kaant nie ooverheene mochte koome. Nou, dè ies vòlges mijn de gròtste lulpraot. Zeeker, d'r líép wel 'n streêp, mer die diende es aafscheiding tuuse de lögste en de drie hógste klasse. Warschijnlijk om de klèèn kijnder 'te bescherme' teegen 't raauw speule van de gròttere jonges. Mer ok tuuse de bekende hòkskes!

De Broeders wònde toen nog nie in 't teegewoordige klòster achter op d'n dam. Neeje, ze wònde veur aon de straot in 'n

groôt heêrehuis, waar nou 't kefeej van Brok gevestigd ies, of beeter: was. Oover 't algemeên verliép vur de miste kijnder de schooltijd zonder veul trammelaant, uitzonderlinge daorgelaote netuurlijk. Veul kaans om op school allerhaande spatse uit te haole hadde en kreegde nie. Vrimd, want buite de school waare we nou nie bepaold 'poeskes om zonder haandschóéne aon te pakke', terwijl we op school 'onder 'n hoedje te vange waare', ofschôn... bij d'n eenen Broeder dũrfde we meêr es bij d'n aandere.

Hoe dan ok: ge gong es klein kijnd nòr school, leêrde oew lesse, kreeg vekaansie, gong oover (of bleef zitte) en vur dè ge d'r erg in ha, 'zaate in de hógste klas'. En dan kwaam de vraog aon de òrde: "Wè nou? Wè gòdde dóén es ge van school gaot?" Oons vaoder ha teege mijn gezeed: "Jonge, ge maag worre wè ge wilt, mer in gin geval schoenmaaker!" Durleêre meschiens? 'n Ulo of mulo ha Wolluk toen nog nie. Wel 'n hbs, die ze hier 'de Handelsschool' noemde. Die laag in de Mr. van Coothstraot en was onder-

gebròcht in 't gebouw waar nou de baank van Van Lanschot gevestigd ies.

Nou kon ik behorlijk leêre, al zeg ik 't zelf, mer nòr de hbs... Dè was wel 'n bietje te hoøg gegreepe vur 'ne jonge van wie z'n vaoder mer 'nen doôdgewoône schoenmaaker was. Trouwes, ik ha heël aandere planne! Al heël vroeg – om preciés te zijn: al vanaaf de twidde klas van de laogere school – líép ik meeje de gedaachte rond om 'Broeder' te worre. "Hoe komde daar bij?" zalde meschiens vraoge. Jao... "Hoe komt 'nen hond aon vlooie en 'n jongske aon zo'n ideeje!" Broeder worre! Dè ies me nogal wè. Kek, bakker of slaachter of iets van diejen aord, dè gong nog wel. 't Vrimde van 't geval was, dèk 'r meeje niemaand oover dũrfde praote. Meeje vaoders, meeje moeders

nie, meeje m'nen 'biechtvaoder' nie, zeg mer geruust: meeje niemaand nie.

Vurdèk verder gò: steld oew èège irst nog ies duidelik 'n menneke van 'n jaor of zeuve, aacht veur in de saomelèèving van de twintiger jaore! De gedaachte om 'Broeder te worre' (Ik ha 'r tetaol gin benul van, wè dè zegge woow!) líét me nie meeje ruust en wier hoe langer hoe sterker. Ik ha èèchter eên lèèvesgroôt probleem! En gò nou mer ies rèèchttop zitte! De Broeders líépe toen nog in 'ne lange zwarte toog: 'n 'habijt' hiette zo'ne ròk. Meschiens was dè wel de reeje dèk dieje kaant op wo! Wie zal 't zegge. Nou... dieje toog... daarin zaat nou net de kneep! Ik vroeg m'n èège iedere keër wir aaf: "Hoe gaot dè nou es 'nen Broeder nòr de pleej moet?" Of... hoefde

Broeders, Pestoôrs en Kappelaons nie nòr de pleej? Ik moes dè wel! In normaole gevalle eêne keër per dag 'n 'groôte bodschap' en verschillende keëre "n klèène". Jao, laacht 'r mer geruust om.

Mer op de man aaf: kande oew èège 't probleem van 'n klèèn jongeske vurstelle? In mijn oøge was 'nen Broeder 'ne soort van heilige. Nou weet ik wel beeter! 't Zen ok mer doôdgewoône meense. Hoe dan oøk: "t pleejprobleem' (es ik 't zoo maag noeme) vùrmde vur mijn 'nen onoverkoomeelijke struikelblòk. Totdè... Op zeekeren dag moes ik vur Broeder Inigo (Wè hadde die Broeders tòch gekke naome, war!) onder school efkes nòr 't klòster om bij Broeder kòk 'nen dwèèl te haole, omdè-t'r in de klas 'n klèèn ongelukske gebeurd was. Ik belde aon de keukedeur. (Die deur ies-t'r nog altijd.) Broeder kòk din oope en... wè zaag ik? Hij ha z'n scapulier (Zoo hiette dieje lange, breeje lap die oover z'nen buik en z'ne rug hong) nie aon. Aon de vurkaant zaag ik... 'n rij knupkes.

Ik slòkte 'ne zucht van verlichting! D'r viél 'n pak van m'n hart. Broeder kòk ha (in mijn oøg teminste) ok 'n gùlp! En dè zal bij de aandere Broeders ok wel 't geval zijn. En daormeeje was vur mijn 't probleem van 't 'nòr de pleej gaon' opgelòst. Wè heej d'n Gouden Eèuwsen dichter, Bredero, ok alwir gezeed? "'t Kan verkeère!" geleüf ik.

- rieslijm in de schoenindustrie
gebruikte lijm
- ríétvink kleine karakiet
- rije • reej, gereeje cadeautjes brengen
- 'm rije bang zijn
boos zijn
- rijve • reef, gereeve harken
- riks(dòlder) rijksdaalder
- rimmetiek reumatiek
- ròg rogge
- roôd • roôï-; roôier; rôist rood
- roôf korst
- roôï zaand door ijzererts rood
gekleurd duinzand
- roôme melk
- roôzenhoedje rozenkrans
- rouwlòk, rouwflòk iemand die slordig met
dingen omgaat
- rùgt onkruid
- ruile • rool; geroole ruilen
- ruise wrijven
- rùssele het rooster van de kachel
schudden
- rutjepepeuj volk van laag allooi

zie het kader op pagina 107

zie het kader op pagina 129

Bij oons rijt Sintereklaos ieder jaor op tòffel.

Hij reej-t'm es 'nen aauwen díéf.

Wè zo-tie 'm rije es-ie dè wies!

In mijne jonge tijd dinne we iedere zaoterdag d'n heêlen dam oprijve.

De klèènen Bas kreeg 'ne riksdòlder vur z'n rapport.

Oons ooma hi vort zo'n laast van d're rimmetiek.

zie het kader op pagina 23

zie het kader op pagina 65

Nao 'n pòr daoge kwaam-t'r 'n moôï rôfke op z'nen èèrm.

Vroeger ginge we nòr d'n Duin en dan smèerde we oons èège in meej
roôï zaand.

D'r zen nie veul meensen in Wolluk mir die roôme teege melk zegge.

In de Kets en in Drúúne noeme ze 't roôzenhoedje 't roôzenhuujke.

Lòt dieje rouwlòk mer nie bij oew spulle. Die kekt nie zo naauw.

Wè d'n eêne rùgt noemt, vijnt d'n aandere moôï.

Gradje luusten 'm gèère. Hij hai z'n goei fiets geroole vur 'n pòr flesse
jeneever.

Es ge góéd ruist, gòg 't 'r wel aaf.

Zo gauw de aslaoi van oons kachel bekaant vol waar, rùsselde oons
vaoder de kachel nog 'ne keêr.

Daor in dè stròtje wònde vòlk waor ge gin ruuzie meej moest krijge.

Dè was rutjepepeuj.

Ieder zürgt vur zich en God vur oons alle.
En de gèèt zürgt vur de kòffieroòme.
Boerensprekwoord, opgetekend door Wout Pullens.

Ginne riksdòlder krije.
Het bont gemaakt hebben.

Rijve

Hij hi 'nen heêlen dam te rijve.

't Vet ies van de roòme.

De beste tijd is voorbij;
meer valt er niet te behalen.

Hij reej-t'm es de ziekte.
Hij was erg kwaad.

Roòzenhoedje

In de Mariamònd maai wier-t'r op beejvaort gegaon en nòr D'n Bosch en d'n Elshout geloòpe. Mer behalve dè wier-t'r ok nòg elken aovend 't roòzenhoedje gebeeje. Kòrt vur 't nòr bed gaon vatte oons moeder de roòzekraans. Ze begon bij 't kruis. De groòte kraole waare de oonzevaoders en de klèèn kròltjes de weesgegrootjes. En zo baad ze d'n heêle roòzekraans rond – en es klap op de vùùrpijl de littenie van alle heilige d'r aachteraon.

Geconcentreerd bidde ies vur 'n kijnd best moeilijk, duus dè wier meeje zeuve van die kwòjong dikkels 'nen devosjoneele puinhoòp. Heêl de tijd moes ze d'r biddende kròst terèèchtwijze, aandere líép 't hillemaol uit de haand. Vural toen-t'r vrijers oover de vloer kwaame. Die zaagen 't hillemaol nie mir zitte. Es 't bijna zo ver was, keeke ze op d'r klòkske en drukte gòdsgruuwelijk barmhachtig d're snòr. Dè waar bij oons thuis 't begin van 't èènd van 't roòzenhoedje.

S

's aanderendaogs	de volgende dag	Ik ha vuls te veul gedronke. 's Aanderendaogs hai ik me tòch 'ne zwaore kòp!
saauwel	kletstante	Es jullie Díén komt, dan koom ik nie. Dè ies me tòch 'n saauwel.
saauwele	kletspraot verkopen	Op 't leugebankske wòr-t'r heël wè aafgesaauweld.
saauwelèèr	kletsmajoor	Saauwelèèrs hedde in Wolluk zat. Mer ok in Drúúne en de Kets.
sakkere	vloeken, foeteren	Jan zaat van kwòiiighèd in z'n èège te sakkere.
sallemander	salamanderkachel	Vroeger han veul Wollukse meense 'ne sallemander in de kaomer staon.
sallemandere	donder	Es ge dè doet krijgde op oew sallemander!
's aoves	stoken (onenigheid veroorzaken)	Lig nie te sallemandere!
schaai	's avonds	't les vurjaor. Nou wòr 't 's aoves wir wè laoter donker.
schaaië • schaaide; scheej;	scheiding	Kapsels meej 'n schaaie ziede teegesworrig wir meêr.
geschaaie	scheiden	Koske en Sjaan zen op 't schaaie van de mert nao d'r seuvetigste nog geschaaie.
schaand	ervoor staan	Hoe schaaie 't meej de kijnder, Jan?
schaans(muur)	schande	Schòmt oew èège! 't les schaad vur hil de bùürt!
op (de) schabberde(n)bonk,	scheidingsmuur	Rond de spulplòts van 'n school ston vroeger dikkels 'nen hoòge schaaismuur om de jong binne te haauwe.
schòbberde(n)bonk	op andermans kosten	Hij lòpt aaltij op de schabberdebonk. Ziet dè ge'm niks gift!
schabbernak	oud en versleten ding	Wè hedde nou tòch wir vur 'n aauw schabbernak gekòcht!
■ schaoi	schade	Hij ies dur schaoi en schaad wijs gewòrre.
schaoilijk	overdadig, te royaal,	't Lèèr was duur. Daorum wier-t'r op gelet dè de schóénsnijers secuur en nie schaoilijk werkte.
■ schaop • schaop(e); schòpke	onvoordelig	Hij laachte schaoilijk.
schap	overdreven, uitbundig	<i>zie het kader op pagina 31</i>
schèèl	schaap	Ze hai 'n ooverdreeve laag schap.
schèène	décolleté	Hij kekt zo schèèl es 'nen òtter.
schèèr	scheel	Die plaank ies hartstikke schèèl.
schèère • schoor; geschoore	scheluw, ongelijk gekromd	Hij lopt aaltij ooveral op te schèène.
scheetevanger	schelden	Gif me de schèèr ies aon! Die broek moet wè kòrter.
schèlèrte	schaar	Die schèèr kande ooveral boovenuit heûre.
	vrouw die schel praot	Bij de kapper doen ze nie alleên knippe mer ok schèère.
	scheren	Hij líép d'n heëlen avond es 'ne scheetevanger achter z'n zuuster aon.
	chaperon, begeleider	Mijn zuuster heej liever schèlèrte es moffelbònne.
	peultjes	

Schaop

Drikske Pelders meej z'nen hond en z'n schaop bij 't kenaol.

Sjibbolets: typisch Waalwijkse zinnetje

Inwoners van de buurdorpen typeren Waalwijkers weleens met de volgende zinnetje:

De blaauw buus rijt dur de miest.

De blauwe bus rijdt door de mist/mest.

D'r zaat 'n muske op de miesthoop en ik mikte en't was mies.

Er zat een musje op de mesthoop en ik mikte en het was mis.

Zinnen als deze heten *sjibbolets*. Ze worden gebruikt om het dialect van andere plaatsen te typeren – en te bespotten.

Maar wat is er zo Waalwijks aan deze zinnen? Allereerst de *ie-* en *uu-*klank. Die vinden we in Waalwijk altijd vóór de *s*: *mies* (mis), *fries* (fris), *ies* (is; 'ns), *muuske* (musje), *buus* (bus), *tuuse* (tussen). Maar uitsluitend Waalwijks is dat niet: onder andere Kaatsheuvel doet mee.

Dan is er nog het woord *blaauw*. Zeg dat in Drunen en ze weten meteen dat je daar niet vandaan komt. In de oostelijke Langstraat is het namelijk *blouw*. Maar ook *blaauw* wordt lang niet alleen in Waalwijk gezegd: ga naar het westen en je hoort *blaauw* tot in Roosendaal.

Tallose plaatsen zijn in het gelukkige bezit van een sjibbolet. Zo wordt Schijndel getypeerd met *Skèèndelse skoljong gòn mi skon skoewn nòr skool*, Tilburg met *Gaode meej daanse bij Fraans Jaanse?* en Waspik met *Haol de gaitte van d'n daik, want 'r koome boenke aon de loecht*. Maar de zinnetje zijn aan het verouderen: in Waspik zeggen ze het zo niet meer en ook de Schijndelse schoolkinderen zijn hun *sk-* inmiddels kwijt.

Komt de **schaoi** mer truughaole!

Brabantse uitnodiging na
bij iemand op bezoek te zijn geweest.

schelle	schillen	Doede gij de èèrpel schelle?
schelmeske	aardappelschilmesje	Waar lig 't schelmeske? In de laoi kan'k 't nie vijne.
op scheut	op weg	Hij ies al 'n èènd op scheut.
schevelighèd, sevielighèd	baldadigheid	En gin schevelighèd, war, jonges? Lò me niks heùre!
schiemere	flitsen	't Schiemert vur m'n oòge.
meej 'ne schiem	in een flits	Ik zaag 'm meej 'ne schiem vurbij gaon.
schietgewèèr	geweer	Bij Speet konde 'n schietgewèrke koòpe meej 'n kurkske òn 'n touwke vur tweej kwartjes.
■ schifte	leer afsnijden	<i>zie het kader op pagina 107</i>
schijte • scheet; gescheete	schijten	Hij scheet zeuve kleure stront.
schijtoôg	ontstoken kliertje in het ooglid	Ik heb aaltij zo veul laast van 'n schijtoôg.
schille, schilde • schouw, schol; geschouwe, gescholle	schelen	Dè kan me niks schille!
schoefele	schoffelen	's Zondags doe oons oopa altij d'n hòf schoefele en rijve.
■ schóén • schóén; schoentje	schuifelen, sloffen	Hij zaag 't nie mir zitte en schoefelde moôï ewèg.
■ schoenmaokerskoei	schoen	Ge het schôn schóén!
schoenmaokersspek	geit	'n Koei was duur, duus veul meense han 'n schoenmaokerskoei.
schòfte	goedkoop broodbeleg, zoals jam	Es ge gin vleês of kèès het, ies-t'r aaltij nog schoenmaokersspek.
op 't schòft	schaften	Hij schreef op 'n briefke: "Wij zen schòfte. D'n baos ok."
schôn • schônder; schônst	tijdens schafttijd	Op 't schòft wier-t'r gerikt.
schoor	mooi	Dè ies me tòch 'n schôn poeske!
schôrsteên • schôrsteên(e); schôrstintje	halfopen zolder	't Lig in de schuur op 't schorke.
schotteldoek	schoorsteen	Hij was op de schorsteên geklomme en ston ammel te kwèèke.
schouw	vaatdoek	Meej 'ne schotteldoek dinne de meense vroeger van alles schônmaoke.
schouwe	schuw	De kiepkjes zitte schouw onder de heg.
schrèète	stoere persoon	De medjes vonne Toone 'ne schouwe op z'ne Zündapp.
■ schreëuwe	schel schreeuwen	Bij de achterbuure hebbe ze 'n kijnd dè de gòdsgaanselijken dag òn't schrèète ies.
■ schrijverke	huilen (niet: schreeuwen)	Òch manneke, ge hoeft nie te schreëuwe!
	geelgors	<i>zie het kader op pagina 129</i>

de Schoenmaakerstijd

De stikmasjienes, die kwaame vur d'n dag en toen dòchte die schoenmaakers allemaol dè ze reegelrècht allemaol werkeloôs waare, war? Want dè was netuurlijk 'n heël omwenteling. En vroeger zaate die schoenmaakers dan groepsgewijs op de plòts te werken es 't moði weer is. Meej 'n heël stelleke op de werkstóél, en dan, es't 'r aon zaat, dan hólde ze 's mòndags 'n bòrreltjen 'r bij."

"En meej de vaastenaoved, dan?"

"Vastelaoved, en dan moes de sloôf gehòld wòrre. Dan wierde vur 'n jaor aongenoomme, duus dan kreedde oewe nieuwe sloôf, noemde ze dè. Dè was zo'n schòtsvel, dòr ge dan oew broek nie meej vuil zaat te maake. Mar de lijm smèerde ze tòch ammel òn d'r broek, duus dieje sloôf die din heël wèèinig nut."

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

Schoenmaakers op 't febriek

In de tijd van de schoenmaakerij zaate ze meej z'n alle booven op mekaore.

Schoenmaakerskoei

D'r waaren 'r toen veul die 'ne gèèt han, of 'n schoenmaakerskoei, zoo es dè toen nog wel ies gezeed wier. Zo'n schoenmaakerskoei was veul moderner es de koei van de boere. Ze hai weliswaor mer tweej speene, mer ze gaaf veul dikkere melk es de koei van de boere. Daorbij ha ze 'n wit spatbord en 'n roði aachterlichtje. Wout Pullens, fragment uit het manuscript 'Borruk, vroeger in oons kenderjaren' (1995-1999), p. 13

Schoenmakerstaal

De Langstraat was tot in de twintigste eeuw het centrum van de Nederlandse schoen- en lederindustrie. Bij die industrie hoorde een groot aantal vaktermen. André van Riel heeft in zijn boek *Oê-toch* over het Kaatsheuvelse dialect maar liefst zeven pagina's aan schoenmakersvaktermen op schrift weten te stellen. Hier doen we een kleine greep uit de Waalwijkse schoenmakerstaal.

blòtte	ontvlezen van leer
bòllikker	gereedschap om de zoolrand glanzend te maken
futselèèr	werktuig voor de kantafwerking
klòpkaai	steen waar het leer op effen wordt geklopt
rieslijm	in de schoenindustrie gebruikte lijm
schifte	langs de rand afsnijden van de nerf van het leer, waarna de randjes strak en glad omgeboekt kunnen worden
teks	spijkertje
voetje, lapvoetje	werktuig om de zolen en hakken onder een schoen te slaan

Rooien Bart

J.W. van Heesbeen

Rooien Bart (1963), p. 120-123

“Ge zie wel, Koos, dè’k op m’ne tijd paas,” begon Lombaerts het gesprek. “Meneêr kappelaon kon nie meejkoom, hij wier krek bij ‘ne zieke geroepe. Hij heej de vurrige keer al ‘n opsomming gegeeve van wè wij naostreeve; wij wille eigelijk nog meêr. Zoo wille we ‘n goeie vakopleiding vur oons jonges, ze stòn nog zo vrimd teegenooover al die nieuwe mesiéne. Daor werke de baoze trouwes zelf ok al aon meej. De schoenfabrikaante zijn al lang vereênigd en in 1902 heej De Nederlandse Bond van Schoenfabrikante aon Willem Elbers in Wolluk ‘t irste diploma van vakbekwaomhèd in ‘t petroône maake uitgereikt. Mer die opleiding moet op gröttere en breejere schaal kunne gebeure. Wij wille afschaffing van dè vervloekte draankmiesbruik.”

“As ze meêr cente gòn verdíéne,” viel Koos in de rede, “gòn ze nog meêr drinke!”

“Dè moet ik beslist teegespreeke, Koos. Gò mer ies nao wie ‘r altijd zat zijn. Ge kent

de Borkse meense net zo góéd es ik. ‘t Zijn altijd dezelfde die thuis in d’n èermoei en de zùrg zitte en die probeere ze dan bij d’n bòrrel te vergeete.”

Daar kon Koos weinig tegen inbrengen.

“Wij hebbe al de Maotigheidsbond opgericht, Koos, en iedere week kommen ‘r nieuwe leej bij. Wij wille ziekehuize,” ging Antoon verder, “vural vur terringlijers, zogenòmde Sanatoria.”

“Van de terring ies nog niemand beeter geworre,” viel Koos hem in de rede.

Beth schrok zichtbaar bij deze woorden van haar man, zij dacht aan Marietje, die een paar weken geleden bloedflumpjes had opgegeven.

“Daorin vergieste oew èège, Koos. De les-te tijd zijn ze op di punt al heël wè verder gekomme. Meej ruust, zuivere lucht en goei eete hebbe ze al heël wè terringlijers beeter gemòkt. Mer ok hier gò ‘t jammer genoeg om de cente. En daormeej zijn we gekomme aon ‘t groôte vraagstuk, waarbij we de vurrige keêr zijn blijve steeke: waar haole we de cente vandaon?”

J.W. van Heesbeen

J.W. van Heesbeen (1894-1968) publiceerte in 1963 de roman *Rooien Bart*. Het boek vertelt het verhaal van een Baardwijkse schoenmakersfamilie in de tijd van de opkomende vakbonden. *Rooien Bart* geeft een boeiende inkijk in het harde schoenmakersleven van rond de eeuwwisseling. De dialogen zijn bijzonder: de personages worden opgevoerd in de taal die zij spreken: de kapelaan spreekt Nederlands, de schoenmakers Baardwijks.

In de allerirste plòts zijn wij christene en ‘t twidde gebòd dè, vòlges Jezus zelf, gelijk ies aon ‘t irste, gebiedt oons mekaore lief te hebbe, dè wil zegge, mekaore te helpe. Daorop ies heël de encycliek van Leo XIII opgebouwd, op de christelijke en sosjaole rechtvaardigheid. Ge staot ‘r versteld van es ge leest wè de sosjaliste weete op te brenge om mekaore te steune. Dè moete wij christene tòch zeeker kunne dóén. As

wij, enkele honderdduuzende katholieke erbaaiers, saomewerke, dan kunne we berge verzette.

In de twidde plòts wille wij 'n verstaandige saomewerking meej de baoze. Wij stòn nog wè vrimd teegenooover die gedaachte, in de irste pòts omdè 't oons vrimd vurkomt aon eèn tòffel te zitte meej de baoze om oover elkaors belange te praote en in de derde plòts omdè de sosjaoliste altijd de zogenòmde klassestrijd preeke en duus de gedaachte hebbe gewekt es zoowe wij de baoze es oons vijaande beschouwe. D'n erbaaier ies, vur de preduksie, van effe groôte beteekenis es 't geld van de baozen en daorum moet 'r 'ne weg gevonde worre om saome, op 'n eêrlijke en vrijmoedige menier, oonze gezaomelijke belange te bepraote en zoo oonze doelsteling te bereike. Vur 'n goeie saomewerking zulle ok zij gèère wè ooverhebbe.

En dan t'n vierde: de Staat. Die heet 'r 't gròtste belang bij dè de industriele omwenteling, die beezig ies zich te voltrekke, in 'n goeie hermenie tuuse de pertije verlôpt. En zoo twijfele we'r nie aon, Koos, of we zulle, es we allemaol saomewerke, op d'n duur de middele bij mekaor krijge om al oonze doelstelling te verweezelijke."

Koos was verslagen. Inderdaad, dit alles was mooi. Hij voelde hoe dom en kortzichtig hij was en hoe hij zat vastgeroest in een wereld van denkbeelden die bezig was in een te storten.

Beth had enige hoop gekregen dat Marietje toch nog beter zou kunnen worden.

Bartje genoot van de gedachte dat hij zou mogen meewerken om zoveel moois en zoveel goeds tot stand te brengen.

Ze waren onder de indruk gekomen van de grootse plannen.

"Wij hebbe besloote dè oonzen Bart lid zal worre van de fak," zei Koos

eindelijk. "Bartje ies te jong, Koos," zei Lombaerts. "De leeje moete achttien jaor zijn. Ik ha gedòcht aon de oudste jonges, Kees en Piét. Dè zoow 'n aonwinst van beteekenis zijn vur de vereêniging."

Maar de jongens waren niet thuis en zonder hen wilde Koos geen beslissing nemen. Hij keek Beth aan en zag in de ogen van zijn vrouw hoe haar gehele denken zich concentreerde op Marietje en de mogelijkheid van haar genezing. Voor deze blik bezweek hij. "Dan schrijf mijn mer in," zei hij werktuiglijk.

"Bartje kan aspirantlid worre, Koos. We hebbe 'ne vaondeldraoger noôdig en dè lekt me net iets vur hum."

Koos verzette zich niet.

◀ **Het Huis van Vertrouwen** ▶
JAN VERAA, - WAALWIJK

Bij de opening van het Voorjaarseizoen
bieden wij U aan een prachtsortering
Costuumstoffen voor Maatwerk
Chique pasvorm. - Prima 1ste klasse afwerking
Reeds voor den **f 26,00.** **ONS MAATWERK IS AF**
prijns vanaf

HIER KRIJGEN WIJ DE
AFDEELING CONFECTIE
zoals U ze elders nergens zult vinden.
Pasvorm ongeëvenaard, in de prijzen van:
f 6,00 - 7,00 - 8,00 - 9,00 - 11,00 - 12,00
Eerste klasse Costuums, Kleermakerswerk
f 15,00 - 16,50 - 17,00 - 18,00 Enz.
Beter afwerking en pasvorm op het gebied van confectie
bestaat er niet.

Wij zweepen niet met die zeggen: ons duurste costuum kost zooveel en zooveel en beter bestaat er niet. U begrijpt wel, en dat is voor iedereen duidelijk, wanneer een costuum bijvoorbeeld f 25,00 inkoop kost, kan geen van onze concurrenten zoo'n costuum voor f 18,00 à 19,00 gaan verkoopen. Dus de klanten lekker te gaan maken met te schrijven ons duurste en fijnste costuum kost zooveel en zooveel en beter bestaat er niet is ongehoord. Zulke firma's kunnen beter schrijven: het betere goed laten we de deur uit en bij ons kan U alleen het goedkope genre bekomen.

Veraa Mode opende in 1929. Deze advertentie is uit de beginperiode.

't schùfke krijge	lett. het schuifje krijgen: niet de absolutie krijgen bij het biechten	't Was schaand es ge't schùfke kreeg.
schùlp	schulp	Hij komt nog nie echt uit z'ne schùlp.
■ schùmketrekke	eierschaal	Kijk uit, d'r zit nog 'n stukske aaierschùlp in de pan.
schup	dropwater maken	Schùmketrekke van dròpkjes doen de kijnder teegesworrig nie mir.
	schop (trap)	Gift 'm 'ne schup onder z'n kont.
	schop (spade)	Es ge góéd wilt spitte, moete meej 'n schup tweej spaoie díép steeke.
schuppe	schoppen	Hij schupten 'm half schèèl.
schuppes, schuppe	schoppen (kaartspel)	In 't kaartspel hedde hartes, ruites, klèèveres en schuppes.
sebbele	sabbelen	Hij laag te sebbele op z'nen duim
sebiet	gauw	Ik gòi sebiet nòr de winkel, hor!
seel	meute	D'r líép 'nen heële seel miesdienèèrs aachter de pestoôr aon.
	litanie	Hij begon me tòch 'ne seel aaf te steeke!
segaor • segaores; segòrke	sigaar	Oons oopa ròkte segaores in d'n autoo meej de raome dicht. Ge ging kepòt.
sekraai	cichorei, surrogaatkoffie	Nou doen de meense gin sekraai mir in de kòffie.
secùrighèd	zekerheid	Ik zij vur de secùrighèd tòch nòg mer ies gòn kijke.
sesie, sesies	cervelaatworst	Hòlde gij ies effe drie kòrtelette en 'n oons sesie.
sewijle	soms	Luuste sewijle 'n glòske wijn?
sipsòp	zeepsop	Om belle te blaoze hedde goei sipsòp noòdig.
op sjaanternèl gaon	op een vriend/vriendin uitgaan	Oons kat gò 's naachts dikkels op sjaanternèl.
Sjaksjoer	naam van een van de vroegere zwarte pieten	Trappedoelie en Sjaksjoer waare vruuger tweej zwarte piéte.
sjap, sjappie	louche of slecht geklede figuur	Hij líép-t'r bij es 'ne sjappie.
■ sjeklaode • sjeklòtje	chocolaatje	We zalle ok nog 'n dóske sjeklòtjes vur d'r meejbrenge. Dè vijnt ze wel lekker.
sjeklaodenbòl	Bossche bol	Brengt ok nog mer 'n doòs sjeklaodebòlle meej es ge tòch nòr D'n Bosch gaot.
sjeloers	jaloers	Ik waar me tòch sjeloers op dieje moòie waoge!
sjeloersighèd	jaloerie	Ze kekt schèèl van de sjeloersighèd.
■ sjiepsjapkes	zacht, gesuikerd snoep	Bij Jaanske Mònne in de Nieuwstraat en bij Jaanske Kastelijns konde sjiepsjapkes krijge.
sjuust	zojuist	Dè hè'k sjuust nog gedaon.
	juist	Nou komt-ie sjuust vandaag!

Sjeklaode

Wilde gij ok 'n sjeklòtje, manneke?

Sjepsjapkes

'n Lekker dôske sjepsjapkes.

Schiumketrekke

Veul aauwere weeten 't nòg wel: 'n fleske meej wòtter meej stukskes longendròp d'r in. Dè moeste dan in 'n donker hoekske zetten en es 't lang genoeg hai gestaon, konde't gebruike. Nao flink schudden om 't te laote schuime was 't zuigklaor. En dan mer zuige. Veul smaok was-t'r nie aon, mer we hadde nie veul anders. En dan ies 'n kijnd al gaauw blij.

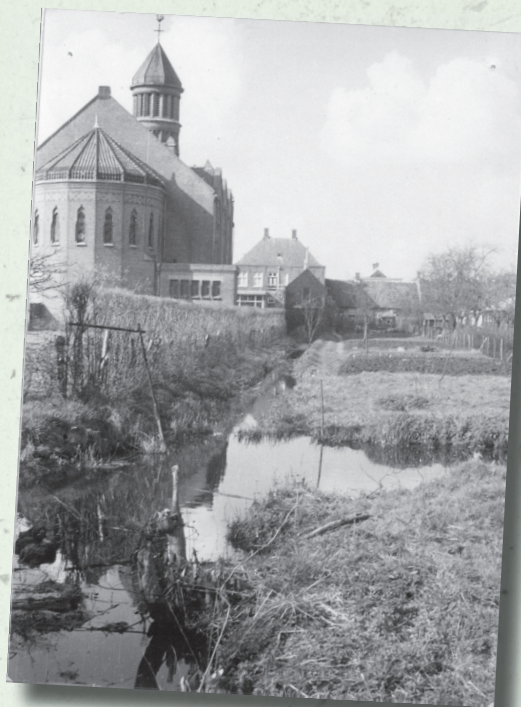

sjuustement	juist	Sjuustement, zoo ies't!
slaoi	sla	De knentjes eete gèère slaoi.
slaoibeên	lange, slungelige benen	't les 'ne moôie meens, mer hij moes nie van die slaoibeên hebbe.
slaoike	slaatje	Bij d'n dikke Van Delft vuraon in de Kerkstraat konde goei slaoikes krijge.
slaoimiep	lijzige vrouw	Ge kant 'r niks verkeêrds oover zegge, mer 'n slaoimiep ies 't wel.
sleeje	sleeën	Es 't hi gesneêuwd gò'k aaltij zo gèère sleeje.
	aan de haal gaan	Meej heur gòdde nie zo mer sleeje!
bij slichtendonkere	bij de schemering, tussen licht en donker	Bij slichtendonkere kwaamp-ie thuis.
sliesere	ketzen	Sliesere doede dur meej 'n stintje oover 't wòtter te ketse.
sliffere	op het ijs schuifelen	Es ge gin schòtse het, kande ok sliffere.
slim	erg	Dè ies tòch nie zo slim?
	scheef	Dè schilderij hangt slim. Hang 't ies efkes rèècht.
slingerdeslanger	slingerend	È'k te veul gezoope heb, loôp ik slingerdeslanger nòr huis.
sloor	slons	Ge wòrt nie gèère vur 'n sloor uitgemòkt.
▪ sloôt • sloôi, sloôte; slôike	sloot	Vroeger dinne we gèère slôikespringe.
slòtskaant	slootkant	Òn de slòtskaant kande moôie nòr de dikkòpkes kijke.
sluitesuur	uur waarop het café sluit	Es ge nao sluitesuur nog in de kroeg waart, konde 'n bon krijge.
slùrve	lopen zonder de voeten op de tillen	Lòpt nie zoo te slùrve, man! Tilt oew vóéten ies op!
's mèèrges, 's mèèreges	's morgens	's Mèèrges zè'k nie op m'n best.
smerlap	vijg	Vroeger wieren 'r smerlappe op de mert verkòcht. Dè zen vijge.
	smeerlap, gemenerik	Smerlap dè ge zet! Mòkt dè ge wekomt!
op de smuik	stiekem	D'r wier op de smuik 'n vrijpartijke van gemòkt.
snapperd	verstand (misprijzend)	Jouwe snapperd die werkt nie!
snebbel	praatzieke vrouw	Es die snebbel òn't praote gòi, gòi ik loôpe.
	mond (misprijzend)	Zij zit aaltij ooveral meej d're snebbel tuuse.
sneevil	jenever	Hij zaag blaauw van de sneevil die-tie d'n aovend tevurre gezoope hai.
▪ 't Snoekske	café in de polder	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
▪ snòffel	anjelier	<i>zie het kader op pagina 99</i>
snuk	ruk	Gift ies 'n snukske òn dè touw.
snutte	snuiten	Ge het 'ne gruuwlijke snòtpin. Snut dan tòch!
	beetnemen	Hebbe ze oe gesnut, jonge?
sommigte	sommige	Sommigte appel waare bùkzúút.

Slôikespringe

Es we van Bork aaf nòr Wolluk nòr school moese, dan ginge wij vural in de zoomer mistal dur de pòlder nòr school; en dan meej 'n man of vier, vijf slôike springe. 't Gevòlg was dè we 'nen heêle pad han dur de waaie en netuurlijk ok dur 't hoôigras. En daor waare de boere kwaod om, en duus ginge ze nòr de veldwaachter. D'n Borkse veldwaachter was toen Jansen; die wônde aachter 't raodhuis. Hij was nie groôt mer nogal dik. Zodoende zaat-ie oons nogal ies aachternao, mer hij kon oons tòch nie krijge, want wij spronge mekkelijk oover 'nen breeje sloôt, mer Jansen sprong 'r midden in. En wij han leut!

Wout Pullens, fragment uit het manuscript 'Borruk, vroeger in oons kenderjaren' (1995-1999), p. 5

Slôike- springe

D'r zen heêl wè
kijnder oover de
Lunt gespronge
toen-tie'r nog
was.

Grommes, loôpes en omkijkes

In het Nederlands zet je soms een -s achter het hele werkwoord: *heel wat hoofdbrekens hebben, het is menens, een uur gaans, stervensdruk, tot ziens, tot bloedens toe.*

Die s-vormen zijn een overblijfsel van het zogenoemde gerundium: een werkwoordsvorm met een naamvalsuitgang. Onze dialecten hebben heel wat meer van zulke s-vormen behouden.

In't heensgaons ha-tie wind teege.

Op de heenweg had ie wind tegen.

Meej truugkoomes moete we efkes langs Nelle.

Op de terugweg moeten we even langs Nel.

Ge moet dè boek nog truuggeeve. Dè was nie vur haauwes.

Je moet dat boek nog teruggeven. Dat was niet om te houden.

't Was op vèèchtes aaf ruuzie.

Er werd bijna gevochten in de ruzie.

Dè was zo mer zegges!

Dat was niet gemeend!

Ik kreeg grommes 's aanderendaogs.

Ik kreeg commentaar (gegrom) de volgende dag.

Daor hedde niks gin omkijkes naor.

Daar heb je geen omkijken naar.

Van die jong hè'k nooit gin verveeles.

Van die kinderen heb ik nooit last.

Ik zit hier góéd te wônne. Ik heb gin klaoges.

Ik woon hier goed. Ik heb niets te klagen.

Ik zij loôpes.

Ik ben te voet.

Dè ies onverdoens!

Dat is verkwisting!

spaoi	spade, schop	Hij stòì misteteds meej de spaoi in z'n haand uit te ruuste.
▪ spaoie	spaden, spitten schrokken	Op z'n neegetigste spaoiden-ie nog z'nen hòf om. Es oonze Kees van z'n werk komt, hi-tie zo'n honger; dan gò-tie me tòch zitte spaoie!
spatse	keet, streken	Wij dinne heël wè spatse uithaole toen wij jong waare.
spèèk, spijk	rechtop	Hij zit aalt spèèk op z'n fiets: neus omhoôg, rug rèècht.
spèèt	scheut spetter	Gôit 'r nog mer 'ne spèèt kòffie bij! D'r zit 'ne spèèt in z'n onderbroek.
spettel	spetter beetje drinken, slokje	D'r legge hier ammel spettels oolie. Wè hedde gij gedaan? Gif me nog mar 'ne spettel.
spettele	spetteren	Es ge de botter te wèerm mòkt, gòg 't spettele.
spie	driehoekig stuk	Snij mer 'n klèèn spieke uit dieje taort.
spikkelaosiemanneke, speklaosiemanneke	speculaasje	Ik vat iederen dag 'nen botram meej 'n speklaosiemanneke.
spinnekòp	spinrag	Oons moeder hòlt eêns p'r mònd de spinnekòppe uit alle hoeke.
▪ spouwe	overgeven	Es-ie'r te veul op heej, moet-ie aaltij spouwe.
▪ Sporsloôt	spugen	Hij spouwden 'm in z'n bakkes.
spraak	Spoorsloot sprei	<i>zie de kaart op pagina 76</i> 's Winters legge we dikkels 'ne wèermes spraai op 't bed.
	kledder (fluim, overgeefsel, koeienvlaai, vogelpoep)	Hij sprietste 'n spraai oover straot toen-tie òn't pruime was.
spul • speule; spulleke	spel, circus	Toen begon 't spul pas!
spul • spulle; spulleke	waar, goed (positief) volk (negatief)	'ne Splinternieuwen Honda, dè ies pas spulleke! Dè ies me tòch spulleke! Zùrgt dè ge daor nooit wè meej te maoke krijgt.
staaiere	met grote passen lopen, benen	Toen oonzen Harrie op school op z'n mieter ha gehad, staaierden-ie nòr huis.
steeg	dwars	Ge moet dè pèèrd nie steeg maoke! Dan kande'r niks mir meej aonvange.
	beu	Iederen dag bônne... Ik zij 't himmel steeg!
▪ steekelverke	verlegen, schuw	Hoe 't komt wit ik nie, mer hullie kijnder zen ammel 'n bietje steeg.
stèèl	egel	<i>zie het kader op pagina 31</i>
op, meej 'n stèèl startje	stug	Hij bleef stèèl durgaon.
steuk	op hoge poten vrouw die stookt	Ze ging op 'n stèèl startje d'r verhaol haole. Zij ies me tòch 'n steuk! Die heej al zat kepòtgemòkt.

Superdialect: clubske, mamske en fiske

Te veul van 't goeie – zo zou je woorden als *clubske* (clubje), *mamske* (mama) en *fiske* (feestje) kunnen noemen. Ze doen heel Brabants aan, maar ze zijn niet authentiek. Het typisch Brabantse achtervoegsel *-ske* wordt hier namelijk op een manier gebruikt die van oudsher niet mogelijk is. Zulk taalgebruik heet *superdialect* of *hyperdialect*. *Super-* en *hyper-* betekenen *te veel*.

Superdialectvormen als *fiske* en *clubske* komen niet uit de

mond van mensen die het dialect als moedertaal spreken. Die zouden namelijk *feêstje* en *clubke* zeggen. Je hoort superdialect vooral bij jongere generaties Brabanders. Zij zijn niet opgegroeid met het dialect als eerste taal. Daardoor hebben ze de grammatica niet goed verworven. Maar soms willen ze toch een woordje dialect meepraten. Dat doen ze onder meer om hun Brabantse identiteit te benadrukken. Daarbij hebben ze weleens de neiging om dat dialect te sterk aan te zetten – en dan wordt het dus *te veul van 't goeie*.

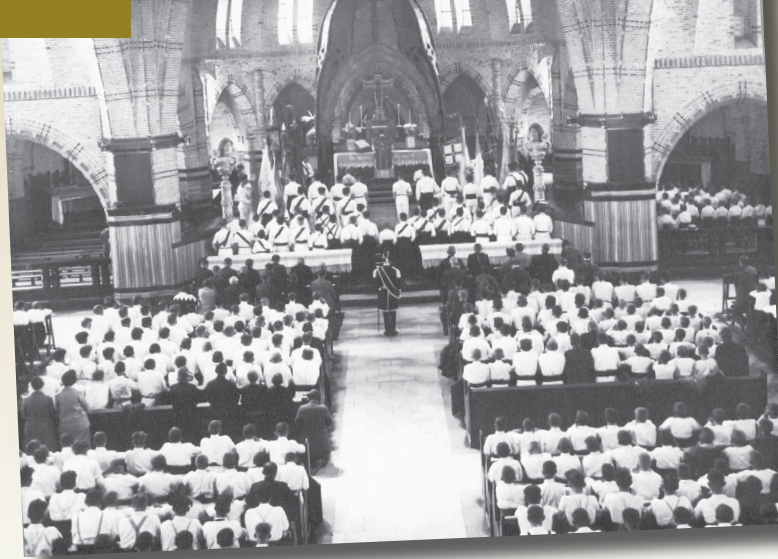
Hij kan eete es 'ne **spaoier**.
Hij kan blijven eten.

Hij **spouwt** 'r ok nie in.
Hij lust graag een borreltje.

Sporsloôt

De Sporsloôt bij Bork es ge nòr 't ôste keekt.

Rondom de kerk

P.J. Berkelmans (broeder Michaelo)
in *De Waalwijker* (eind jaren 70)

Ik zoow nie gèere hebbe dè ge uit 't stukske dè nou vòlgt verkeêrde concluuzies trekt en daarom 'n enkele opmerking vuraaf.

't Ies hillemaol mijn bedoeling nie om te gòn spòtte of 'deenigreerend' over vroeger te gòn praote. Ik wil alleên aon de haand wè'k vroeger es kijnd heb meejgemòkt. Iets oover diejen aauwe tijd vertelle, zoo dè ge de teegeswoordige tijd kan vergelijke meej toen. Ik zij nou 'n èèndje in de sestig en tuuse 'vroeger en nu' lig meêr dan 'n halve eêuw en dè's gin klèè'nighèd!

D'r ies in die feftig jaor wel 't eên en aander veraanderd, nie alleên in 't maatschappelijk lèève (denk mer ies aon de verbeeterde sosjaole vurzieninge), mer ok wè de opvattin-ge oover 't geloof betreft en de kerk en alles wè daormeej te maoke heej.

Ge maag geruust zegge dè-t'r nogal wè

'ooverboord gegôid' ies en es ge oew oôr te lùstere legt, heûrde aauw meense wel ies klaoge: "En wè ies-t'r vur in de plòts gekoome?" Nim nou de verhouding tuuse de gistelikhèd en 'de gewoôn meense'. Vroeger kikte meej groôten eerbied teege de pestoôr, de kappelaon, de zuusters en de broeders op en es ge 'ne gistelijke op straot tegekwaam, zinden 'm netjes goeiendag. Aafgezién van 't feit dè ge teegeswoordig 'ne gistelijke nie meêr van 'ne gewoône meens kan onderschaaie, ies-ie vur iedereên 'ok mer 'ne meens'.

In mijn jeugd ha de pestoôr in 'n plòtske es Wolluk toen waar, ontzaglijk veul te vertelle. Dè ies me laoter duidelijk gewòrre. En ge moest 'r vur oppaase 'de pestoôr nie teege oe te krijge!' In Wolluk zinne ze wel ies: "Pies nooit teege 'ne toog want dè dreûgt nooit op!"

Ik heb laoter ies heûre vertelle, dè de pestoôr van de Sint Janskerk (van Riel) 's aoves wel ies 'de rondte din' en jonges en meskes die op 'nen dam lekker meej mekaore stonne

te vrije, nòr huis joeg. Dè zoow 'ne pestoôr teegeswoordig ies moete probeere! Ik denk de-tie te heûre zoow krijge: "Meens, waor bemoeide oew èège meej? Dè gaot oe tòch gin mieter aon?" En meschien zinne ze d'r nog wel meêr dinge bij.

Ok hè'k heûre vertelle dè de pestoôr van de Ketsheuvel d'r vur gezùrgd heet dè-t'r gin bioscoop in 't dùrp kwaam en dè-tie op 'ne zondagmèèrge 'nen donderpreek heej gehaauwe omdè 'nen hoôp jong vòlk in Wolluk waar wieste danse en nòr de bioscoop waar gewiest. Of dè allemaol waor ies, dùrf ik nie meej zeekerhèd te zegge, mer ik heb 't wel geheûrd es groôte meense bij mekaore zaate te bùrte.

Vur alles wè meej de kerk te maoke ha moeste groôten eerbied hebbe. Dè wier oe op school ingeprent en dè kreegde thuis te heûre. Ik wil 'die eerbied' vur de kerk meej 'n vurbildje illustreere. 't Líép teege Paose en dan moese 'de beminde gelovigen' gòn biechte, want vòlges 'de Vijf Geboden van de H. Kerk'

waar iedereên die de lèèftijd van zeuve jaor bereikt ha, verplicht meej Paose 'op waardige wijze de H. Communie te ontvangen, liefst in eigen parochie'. Zo ston 't in de kattediesemus en daor hadde oew èège aon te haauwe.

Nou liépe de meense d'n biechtstóél nie plat, mer teege Paose ha de gistelikhèd erg veul klandizie. Oons vaoder en moeder liépe d'n biechtstóél ok nie plat, mer teege Paose gong ze altijd biechte. Om nie al te veul tijd te verléze moes ik dan "n stoeltje gòn bewaore", zoodè ze gaauw aon de burt waare. Ik din nie gèere 'stoeltje bewaore', want dè duurde mistal lang en ik gong veul liever speule, mer omdè'k van vaoders en moeders ieder 'ne cent kreeg, din ik 't tòch mer, want twee cente waar toen 'n heël kappitaol. Daorvur konde bij Mie Pol 'nen hoôp tooverballe koôpe.

Dè 'stoeltje bewaore' gong es vòlgt: veur d'n biechtstóél gongde op 'n stoeltje zitte, mer irst hadde thuis moete vraoge bij wie vaoder of moeder wilde gòn biechte. Nou, iedere keêr es-t'r iemand uit d'n biechtstóél kwaam, schoofde 'n stoeltje wijer, tot dè-de op 't lest heëlemaol vuraon zaat en dan moeste mer waachte of oew vaoder of moeder kwaam. En dè kon soms lang duure.

Op 'ne keêr zaat ik wir op oons moeder te waachte. Meschien witte't nog: op zo'n ongemakkelijk stoeltje meej 'nen hoôge leuning en 'n bíéze zitting. En toen oons moeder ein-

delijk kwaam aonzette hòlden ik de kerk uit. In m'nen hòst vergaat ik m'n pet en dè mòrk ik pas toen ik thuiskwaam. "Truug," zin ons vaoder, "oew pet haole. 't Geld gruijt nie op m'ne rug."

Ik truug nòr de kerk en wè'k verwaacht ha, kwaam uit: m'n pet laag-t'r nie mir. Wè nou? Zonder pet kon ik slèècht thuiskoomme. Ik ston daor zo'n bietje te staon toen de kùster d'r aonkwaam. "Ies-t'r wè, menneke? Zedde iets kwijt?" Ik zin: "Jao kùster, ik heb m'n pet laote ligge. Hedde gij ze meschien gezién?" "Hoe zie ze d'r uit, jonge?" "t Ies 'n bruine pet meej gèèl streepe en boovenop 'n knùpke." "Kom mer efkes meej nòr de sacristie. Ik geleûf dè'k ze daor heb ligge." Ik aachter de kùster aon en - laach nou mer geruust - meej 'n bonzend hartje. Steld oew èège ies veur: ik moet de treeje van 't altaor op, oover 't priesterkoor en heëlemaol flak laangs Oonze Lieven Heer! 't Waar d'n irste keêr van m'n lèève dè'k zo dicht bij 't altaor kwaam en dè ies wè vur 'n kijnd van 'n jaor of neege! Ik wit nog góéd dè'k heël eerbiedig geknièd heb en 'n kruisteeke gemòkt, veul eerbiediger es aanders. Diejen 'eerbied' wier-t'r bij oons ingestaamt.

Aachter 't gouwe durke wònde Oonze Lieven Heer en "Die weet en ziet alles, ook onze geheimste gedachten, want Hij is alwetend." En dè kreege we te heûre van meseur Constantia op de bewaorschool, van d'n broeder op de laogere school en van de kappelaon op de

kattediesmusles. En wè die zinne waar 'heilig! 'Eerbied voor Gods Huis!'

Nou denk ik ineêns aon iets aanders. 's Zondags liép 'r altijd 'ne 'zwies' in de kerk. In mijn kijnderjaore waar dè (es ik me nie vergies) meneêr Van der Aa. Hij droeg 'n soort unifòrm en ha 'ne steek op z'ne kòp. Ook ha-tie 'ne sjerp om en daorop ston 'Eerbied'. Onder de mies liép-ie rond meej in z'n rechterhaand 'ne staf meej 'ne ronde, zilvere knòp d'r aon.

Ik waar bang van dieje 'zwies', want oons moeder ha me gezeed dè es ge oe nie fesoenlijk in de kerk gedroeg (en dè din ik nie altijd!), de zwies oe dan meej z'ne staf 'nen 'doef' in oew ribbe gaaf. Teege de consecraosie gong de zwies altijd midde vur 't altaor staon en es dan de Heilige Hostie en de Kelk omhoôg geheeve wiere, gong-ie stram in houding staon en 'sloeg aon', zoo es wij 'salueere' noemde.

Dè dieje zwies wel meej 'nen hóéd in de kerk mocht rondloôpe en 't aander maansvòlk nie, hè'k es kijnd mer vrimd gevonde. Witte wè'k nog meêr nie begreep? Es-t'r 'n mies meej drie heêre waar en de preek begon, dan wier-t'r altijd 'n vòntje vur 't Allerheiligste gezet. Ik heb ies aon ons moeder gevraagd, waarom ze dè dinne. "Dan kan Oonze Lieven Heer nie zién dè de meense onder de preek zitte te slaope," zin ze, mer dè hè'k nooit geleûfd, want Oonze Lieven Heer ziet alles...

steuke	stoken (onenigheid veroorzaken)	Hij doe niks es steuke in heur familie. Alles zet-ie op stelle.
steukerd	man die stookt	Gij zet ok 'ne steukerd, gij! Meej oewe praot over alleman.
▪ stigt • steege; stiggeske, stigske	steeg, weg	Vroeger hiette de Klôsterweg de Klôsterstigt.
stippele	druppelen (van regen)	“Kanne we nòr buite?” “Nog nie. 't Stippelt nog 'n bietje.”
stooke	stoken (doen branden)	Alle meensen han vroeger 'n kachel die op koole gestokt wier.
stoôp	metalen, geëmailleerde drinkkan	Om twaolf ure klepten 't Angelusklòkske. Dan schonk de boerin de theej uit de stoôp en wier-t'r geschòft.
stoôt	hoop	D' r stonne me tòch 'ne stoôt jong op de spulplòts.
straf	krachtig erg	D' r stò 'ne straffe wend. Òch manneke, dè's nie zo straf!
streûp	hoop	In de vekaansie gòmme meej d'n heële streûp kijnder nòr de kermis.
streûpe	stropen stropen (zonder verlof jagen)	Strupt oew kousen ies op! Streûpen ies verbooe.
streûpnaogel, strupnaogel	nij(d)nagel, dwangnagel, stroopnagel	'ne Streûpnaogel doe verrèkkes zeër es ge' r òn trekt.
strije • streej; gestreeje	ruziën	Nooit strije meej 'nen Borkse!
▪ strontpikker	kuifleeuwerik	<i>zie het kader op pagina 129</i>
strop	deugniet	Dieje strop hòlt gèère kattedwaod uit.
teege de strop in	tegen de stroom in	Ge moet nie teege de strop in gaon.
▪ stuite	roemen, opscheppen	Ik kan 'r nie oover stuite.
stukke	pech (met een voertuig) gebakken peren	Ge moet 't nie treffe dè ge in Frankrijk meej stukke staot. Hullie doen mer wè ze wille en wij zitte meej de stukke.
stùlpe(re)	struikelen	Hij stùlperde oover d'n dùlper.
▪ sund, zund maoke van	zuinig zijn op je schuldig voelen over	Ge moet gin sund maoke van die broek. We koøpe gewoøn 'n nieuw. Geniet 'r nou mer van! Ge moet 'r gin zund van maoke.
▪ sund, zund	jammer, zonde	Sund dè ge' r nie waart!
's werkendags, -daogs	doordeweeks	's Werkendags moogde vruuger nie in oew goei kleër rondloøpe.
▪ swies, zwies	voormalig ordebewaker in de kerk	In de Sint Jan zùrgde de swies vur de òrde in de kerk. Hij wier ok wel d'n eerbied genoemd.
swijls	sinds	Swijls fleej week ies-t' r nog niks veraanderd hier.
swijls (dè)	terwijl	Swijls dè hij bij d'n bakker ston, wier z'n fiets gestoole.
swirskaante, òn wirskaante	aan weerskanten	Swirskaante van de straot hadde ze versieringe opgehangen.

t les **sund dèk t zeg.**
Het spijt me het te moeten zeggen.

t Draait altijd op stront uit!

Schijten en stront zijn een dankbaar thema voor spreekwoorden, gezegdes en zegswijzen.

Hij laacht nog nie al krùpt r 'ne stront teege de muur omhoôg.
Hij lacht nooit.

't Lijkt op gin stront of luure.
Het lijkt nergens op.

Hij ies in z'ne nek gescheete.
Hij is bedrogen.

Van goei broôd kwaioe stront maoke.
Iets om zeep helpen.

Schet mer!
Dat doe ik niet!

Stront meej stripkes!
Dooddoener als antwoord
op de vraag wat de pot schaft.

Ze freete d'ren èège stront nog op.
Ze zijn erg gierig.

Schet tòch gaauw, gij!
Wel ja, dat zal wel!

Erges van gòn loôpe es 'nen boer van z'ne stront.
Zonder verklaring je activiteit in de steek laten.

Swies

Th. Lommers,
de leste swies in de
Sint Jan.

Hij ies dik van t **sund!**

Hij eet te veel onder het mom dat het zonde
is om eten weg te gooien.

Stigt

De Wollukse Stigt,
nou de Stesjons-
straot, toen-t'r nog
boôm òn baai de
kaante stonne.

t Kan gin **stuite lije.**
Het is niet prijzenswaard.

T

taachtermiddag	vanmiddag	Taachtermiddag gòmme nòr taante Mie.
taas	stapel	We hebbe de taas uit; 't graon ies gedòrse.
tadderak	prul, onding	Ik hai giestere bij 't rikke tadderakke van kaart.
■ tas	kop	Moete 'n tas kòffie?
teegesworrìg, tìggesworrìg	tegenwoordìg	Teegesworrìg ies't gewoòn om 's zondags te werke.
tèèk	feeks	Hij heej 'n tèèk van 'n vrouw, mer zij heeg 't meej hum ok nie getroffe.
■ tèèraovend	feestavond waarop potverteerd wordt	Ze hebbe góéd díép in't glòske gekeeke op de tèèraovend.
tèère	potverteren, feesten	Eèns in't jaor wier-t'r van de kermispòt flink getèèrd.
■ teks • teks(e); tekske	spijkertje	<i>zie het kader op pagina 107</i>
temtaosie	kwellìng	's Zondagsmèèrges nòr de kerk waar vur oons kijnder 'n temtaosie.
tenìrsette • zette teneêr;	opschudding, ophef	't Was 'n heêl temtaosie toen RKC verlore ha.
tenìrgezet	neerzetten	Zet dè tòffeltje daor mer in d'n hoek teneêr.
terèèchte	terecht	Hij sloeg oover de kòp en kwaam meej fiets en al in de struìke terèèchte.
■ terf	tarwe	<i>zie het kader op pagina 23</i>
terouwste	ruwweg	Dan bende terouwste 'n uur onderweeges.
test, tiest	kop	D'r wier 'ne kaai teege z'ne test gegòid.
tetse, titse	stuiteren, tikken	Hij vloog van z'nen brommert en tetste meej z'ne kòp teege de kaaie.
teule • teulde; geteuld	telen	In d'n oorlòg begonne de boere bij oons pas temaote te teule.
teut	neus van de schoen	Hij schupte d'n bal meej z'ne teut in de gool.
teutere	tuit	Wij han bij oons thuis 'ne theejpòt waarvan de teut aaltij drùppelde.
tietaai, tietòl	een bal met de neus van de schoen trappen	Ge moet góéd kanne teutere om rèècht te schuppe.
tiklesje, tikkelesje	kwiebus	Wè ies dè vur 'ne raore tietaai?
■ tjan, tjannek	tikkertje	Tikkelesje ies 'n spelleke dè meschient wel nooit zal verdwijne.
■ toemet, toemaot	tamme kauw	<i>zie het kader op pagina 129</i>
toemetkatje	extra grasoogst	<i>zie het kader op pagina 23</i>
toennèt	najaarskatje	Oons kat heej laot gejongd. Nou hi ze 'n stel toemetkatjes.
toerlezjoer	zojuist	Ies't nou al op?! Ik heb toennèt nog bodschappe gedaon!
toerlezjoere	elke dag	Hij hai firtig jaor lang toerlezjoer gewerkt.
toestruk(s)	uitgaan	Nao de vergaodering ginge ze meej d'r baaiques tot díép in de naacht toerlezjoere.
	daarstraks	Dè hè'k oe toestruk al gezeed.

Tellen op z'n Waalwijks

Vraag een echte Wollukse om tot vijftien te tellen en ze zal zeggen:

eên, tweej, drie, vier, vijf, zes, zeuve, acht, neege, tíén, elf, twaolf, dertien, virtien, vijftien.

Honderd jaar geleden was die vraag anders beantwoord. Een paar telwoorden die nu sterk op het Nederlands lijken, klonken toen namelijk anders. *Tweej* was bijvoorbeeld nog *tweê* - een woord dat bijna rijmt op *d'n dieje*. En *dertien* had toen nog een *a*: *dartien* - net zoals *d'n darde* en *dartig*. *Virtien* had nog een franje die het woord nu kwijt is: het was *vîrtien*, dat ongeveer klonk als [viërtien] of [vjirtien]. Deze vormen horen we in Waalwijk nog zelden, maar in Langstraatdorpen als Kaatsheuvel en Vlijmen klinken ze nog steeds. Het Waalwijkse stadsdialect is de afgelopen eeuw dan ook sterker vernederlandst dan zijn buurdialecten.

In twee gevallen is het Waalwijks juist meegegaan met zijn burens. Oorspronkelijk zeggen Waalwijkers namelijk *vijftien* en *fijftig*, maar de jongere generaties zeggen nu vaak *veftien* en *feftig*, net zoals Kaatsheuvel en Drunen.

Tèèraovend

Ik waar 'n jaor of zestien en ik zaat in 'n bendje es zanger. Nou mochte we speule op de tèèraovend van de voetbalclub. Gebraoie haone zoowe d'r gegeete wòrre. "Moete gij nie eete?" vroeg oons moeder. "Neej, we eete daor vanaovend gebraoie haone," zeej ik heël triomfantelijk, want ik zaag 't heëlemaol zitte. "Bofkont," wier-t'r gezeed. Mar hoe ver d'n aovend ok vòrderde, gin gebraoie haone. Ik zaag ze, ik rook ze en tot slòt kwaame ze nie. Meej 'n leege maog en barstende honger ben ik tot slòt nòr huis gefietst. "Mèr dè zeg 'k thuis nie," dòcht 'k bij m'n èège, "want dan moet 'k 't vur aaltijd kenne." "En?" vroege ze. "Hoe waare de haone?" "Heerlijk," zeej ik meej 'n uitgestreeke bakkes. Waor 'k nie op ge-reekend hai: op 't werk bij m'n oudste bruur werkte d'r eène van de voetbalclub. M'n bruur stelde dezelfde vraag. "Haone," zi-tie, "hebbe we heëlemaol nie op. 't Waar ginne tèèraovend mer 'n ge-woône vergaodering." Es 'k nou erges nòrtoe gò, moe'k 't nog aaltij heûre: "Meschien hebbe ze'r wel gebraoie haone!"

Tas

'n Lekkere tas
kòffe gaot 'r wel in!

T

(eên) toetmem	(één en) hetzelfde
▪ töffel	tafel
traktement	zakgeld
Trappedoelie	naam van een van de vroegere zwarte pieten
trekke	lijken
troeleke, trulleke	lief meisje
trubbel en slemeur	gedoe
truttenbòl	flauwerik
meej truugkoomes	op de terugweg
truuguit	achteruit
tuffe	spugen
▪ Tuindürp	wijk in Besoyen-West
tut	fopspeen
tuttere	zuigen op de vingers
tuusenbaaie	ondertussen
tweejteraande, twidderaande	twee verschillende
▪ twiddes	als tweede ten tweede

Dè's ammel toetmem!
 's Aoves kwaam de pan op töffel en dan aate we daor meej z'n alle uit.
 Krijge de klèèmanne bij jullie al 'n kwartje traktement?
 Trappedoelie en Sjaksjoer waare vruuger tweeje zwarte piéte.

't Trekt nerges op!
 Wè ies dè tòch 'n líéf troeleke.
 Dè bròcht nogal ies trubbel en slemeur meej.
 Dieje truttenbòl heej alles verpest meej z'ne klets.
 Meej truugkoomes gòmme nog ifkes bij oòme Jan aon.
 Hij reej truuguit d'n dam aaf.
 Wè'n lekker bòrreltje! Daor tuf ik nie in.
zie de kaart op pagina 76
 Waor hedde de tut gelaote? De klèène lig te schreëuwe.
 Dè manneke lig tòch zo zúút op z'n vingers te tuttere.
 Kande tuusenbaaie efkes vur mijn belle?
 Ge het tweejteraande sòkke aon.
 Hij kwaam twiddes en baole dè-tie deej!
 Twiddes wil 'k 't nog efkes oover 't vòlgende hebbe.

U

uitkruiperke	verstoppertje
uitkulle	uitkramen
d'r (meej) uitschaaie	stoppen
ùrgel	orgel
	kont
uup en truug	<i>zie huup en truug</i>
uupere	helpen bij het metselen, opperen

Es ge uitkruiperke wilt speule, moete wel tot tién kanne telle.
 Wè zitte nou ammel wir vur onzin uit te kulle?
 Ik schaaie 'r uit, 't ies genoeg gewiest vur vandaog.
 In mijne jonge tijd ston-t'r op de kermis 'nen daansùrgel.
 Daolijk krijde 'ne schup teegen oewen ùrgel!
 Es ge in d'n bouw ongeschoold bent, moete irst beginne meej uupere.

Stigt

“De Langstraot, hier Bezoôie, hier Wolluk, dè was in mijne jonge tijd de Groôtestraot, de Bezoôise Stigt hier, en de Wollukse Stigt. Dè was heël Bezoôie, meej de Tooniusstraot, war.”

“De dwarsweege die uitkwaamen op de Langstraot, hè, dè waare dè steege, mar dè noemde ze stigt hier, hè. Oovertal 'n t bij goôien, hè. Dè doen ze op meêr plekken in Neederland, hôr. Dè doen ze nie alleên hier. Ze spreek hier ok van 'ne schelft in plòts van 'ne schelft.”

“nen Hoôischelft.”

“En es ge nou heël aauw meensen het, die zegge 'ne wegt: ‘Dòr leej nog 'ne zaandwegt.’ Oovertal 'n d en 'n t tuuse goôie.”

Besoijen (1967), opname van het Meertens Instituut.

Van 'n schôn **töffel**
kande nie eete.
Aan uiterlijk alleen heb je niets.

De t van stigt

Sommige woorden hebben er in de loop der tijd zomaar een *t* bij gekregen. We zien deze zogenaemde paragogische *t* in allerlei woorden, zoals *meschient* (misschien), *geno(e)gt* (genoeg), *dubbelt* (dubbel), *enkelte* (enkele), *sommigte* (sommige), *stigt* (steeg, zoals in *Hoefstigt*), *brommert* (brommer) en vroeger ook in *wegt* (weg). In verkleinwoorden valt hij weer weg: *stiggeske*, *brommerke* en *weggeske*.

Twiddes

Twiddes moe'k oew ok nog efkes ditte zegge.

Bij d'n dierenarts

Toon Steenbergen

Vruuger kende we alleên de veejarts. Die-reartse bestonnen 'r toen nog nie. Nou zitte de waachtkaozers vol meej dierevriende en kende'r meej alle soorte diere terèèchte. Wij koome d'r al jaore en ge kent 'r ok laache.

Op 'ne keêr zaat 'k 'r wir, komt 'r 'n groôte, struise vrouw binne, meej 'n kollesaole riète wasmaand vur d'ren buik, zoo eên es ze vroeger bij de wasserij gebrûkte. Meej heël veul moeite vrong ze d'r èège nòr binne. "Hè hè," zuchtte ze terwijl ze wijdbeêns vur de maand ging zitte. "Dè ies sjouwe!" 't Zweêt gutste van d'r roôï, opgeblaoze gezicht. "Beêste haauwe ies wel moôï, mer d'r moet niks aon koome," wies ze te vertelle. We waare meej z'n alle tòch wel benieuwd wè vur 'n monster dè-t'r in die maand zoow zitte. Of ze 't vuulde: ze ston op, deej de klep oope... mer we zaage niks. Ik dôcht: verrek, ze ies 't beêst vergeete! Mer toen we díeper in de maand keeke, zaage we

heël eênzaam en beneepen 'n klèen pinserke in d'n hoek van de maand zitte te bibbere. We schoote meej z'n alle in de laach. "Kon't nie grôtter?" wier-t'r gezeed. "Jao, 'k heb nie anders," kreege we es antwoord.

En dan dieje keêr, dè was moôï: ging de bel, d'n dierenarts deej oope, ston-t'r, ge geleûf 't nie, 'n boerin buite vur de deur meej 'n koei aon de lijn. "Ik heb 'm mer meejgebròcht," zeej ze, "want es 'k op jou moet waachte!"

't Ies nie aaltij laacheswerk. 'ne Jongeman kwaam binne meej 'nen Duitsen herder. Hij was aon de burt en verdween achter de deur meej z'nen hond aon de riém. Toen kwaam-tie truug meej alleên de riém. "Woor ies oewen hond?" vroege ze. Hij kon niks mir zegge en huilend ging-tie de deur uit.

Ik heb 'n knijn gehad: 'nen heële groôte, moôïe, spierwitte Nieuw-Zeejlaander. Gerrit han we'm genoemd, 'n ontzettend grappig

beêst. 's Naachts zaat-ie in z'n koôï mer ooverdag líete we'm lòs in de tuin. Mer wè gebeurden 'r? Gerrit ha z'ne poôt gebrooke, duus nòr d'n dierenarts. In de waachtkaozer vraagt 'r 'n vrouw: "Wè zit 'r in oew maand?" "'n Knijn," zeg ik. "Wè mekeert-ie?" Ik zeg: "Hij heej 'ne gebrooke poôt." 't Líép teege kersmis, duus ik zeej: "En vijnde gij dè nou iets meej kersmis, 'n knijn in de pan meej 'ne gebrooke poôt?" Nou, d'ren bek viél oope. Ze keek me aon zoo van: Dieje vent ies hartstikke gek! Es ze 'n gewèèr ha gehad, ha ze me doôdgeschoote. De rest van de aonweezige zaate meej roôï kòppe van't ingehaauwe laache. Ze hai schijnbaor d'n huumor nie uitgevonde.

Bert Leenheers

De Winterdijk ies veraanderd – en daormeej bedoel ik de flora en fauna. Vruuger waar 't 'ne moôie, ruustige wandelpad, meej d'oraachter 'nen uitgestrekte polder tot aon de Zoomerdijk. Vural die waailaande zûrgde vur 'n moôï, netuurlijk laandschap. De veraanderinge van de seizóéne waare heël moôï. In de vroege lente verscheene de maddieliefbloemkes en 'n tedje laoter zaag alles, zo ver es ge kijke kon, gèèl van de botterblomme, die daornao wir afgewieseld wiere dur de teere raoze kleur van de pinksterblomme.

D'r renden ok nog haoze dur de polder. Ge kon meej oew vriende kievetsaaijer zúúke

De Winterdijk

en in de heldere sloôte steekelbòrskes en sallemanders vange. Eên van oons lukten 't zelfs om 'ne snoek te strikke meej 'nen

ijzerdraod. Dan mòkten-ie 'ne

luus van d'n draod. Die schoof-tie dan oover de kòp van de snoek om dan meej 'ne ruk 't beêst achter z'n kieuwe op de kaant te tille. Die hebbe we toen gebakke. D'n eêne hòlde thuis botter en 'nen aandere 'n koekepan. 'n Vùürke achter in d'n hòf en mer frèète, jonges. Lekkerder konde thuis nie eete.

Juuli waar de hoòimònd. Dan reeje de volgelaoie hoòikarre meej zo'n sterk Zeêuws trekpèèrd 'r veur oover d'n dijk. Ok in juuli hadde de zaolige geur van de lindeboòme die de Wollukse kermis aonkondigde; de ondergaonde zon, die ge toen es 'ne groòte roòie vuurbal vanaaf d'n dijk achter de hoorizon zaag zakke; de duuzende sterre en 'n gedilte van de Melkweg die ge op winteraovende aon 't firmament kon zién. Dè

alles ies meej d'n aonleg van de Maosroute helaos verdweene. Netuurlijk waar die hard noòdig. Stelt oew èège veur dè-tè allemaol nog dur de Groòtestraot zoow raoze.

Tot vur 'n pòr jaor líép ik meej m'ne vriend Pieter om de pòr mònde oover d'n dijk vanaaf de Gruunstraot nòr Bezoòie. Onderweeges bij iedere tuin èentele, wie waar wònde en waar de lekkerste vruchte groeide, en dan bij m'n nichtje in Café Centraal 'n pilske vatte en wir truug. We zaage hoe slèècht d'n dijk 'r nou bij ligt: gedilte-lijk beroerd bestraot, veul kuile en stukke volgestòrt meej puin. De moôie kestanje- en beukeboôm achter de tuin van de Verzekeringsmaatschappij Noord-Brabant zen vervange dur 'n kantoòr, dè nou ies verbouwd tot appartemente. Swirskaante van de pad zieg 't 'r nie uit. Zo'n aauw stuk cultureel erfgóéd verdient tòch op z'n minst 'ne moôï aongeleede wandelpad. Meschien iets vur de geminte om daar ies aondacht aon te besteeje. D'r ies al zo veul erfgóéd verdweene uit oons stadje.

V

vaastighèd	vastigheid, zekerheid
▪ vals	kwaad, nijdig
vandòrstrak, vand'rstrak	daarstraks
vanèèges	vanzelf
vaore	niet meevallen
vaort	heimwee
▪ vatte • víét, vatte; gevat	pakken
vèège	vegen
vèèr	veer
▪ Veldsteeg	pont
verbellemonte	steeg in Baardwijk
vergimd, vergimde,	verwaarlozen, verknoeien
vergimmes	verdomd
verhapsnappe	meepikken
verke, verreke	varken
▪ verkèt, ferkèt	deugniet
verlootere	eetvork
verneuke	verloten
verrekte, verrekkes,	voor de gek houden
verrekkenes	verdomd
verrinnewaosie	vernieling
verrinneweere, verrindeweere	vernielen
verschaaiene	verschillende
▪ verschaore	vee verplaatsen
▪ verschiéte • verschoot;	schrikken
verschoote	
verschille	bleek worden
	schelen
verspeule	verliezen, verlies lijden
vervatte	nog eens op bezoek komen

'n Bòntje bij de geminte gif 't miste vaastighèd.
 Hij gaaf-t'r 'nen douw en ze wier me tòch vals!
 Vand'rstrak zaat-ie nog hier en nou ies-ie'r nie mir!
 Daor hoefde niks vur te dóén. Dè gò bekaant van èèges.
 't Zal oe vaore, menneke, es ge nie mir thuis wònt!
 Hij hi-t'r vaort van dè-tie weg ies. Hij belt nog dikkels.
 Hij víét 't snoepke mer wè gèèren aon.
 Vroeger moese de meense d'r kont meej kraantepepier afvèège.
 Hij kan-t'r nie teege es ge'm meej 'n verke kietelt.
 Es 'ne Wollukse nòr 't vèèr gòi, dan bedoelt-ie dikkels Ròmsdonksvèèr.
zie de kaart op pagina 76
 Sommige meense zegge dè oons dialect verbellemont wòr.
 Die somme zen vergimd moeilijk.

Hij kwaam ies kijke ofdè-t'r vur hum nie iets te verhapsnappe waar.
 Hoe vul verkes hit diejen boer?
 Wè zedde tòch 'n verke gij, meej oew streeke!
 Oons ooma hi nog zilvere verkètte in de laoi.
 Hedde dè snoepke verlooterd?
 Gij vernukt mijn nie, jonge!
 Dè's verrekte veul werk, mer 't betòlt verrekkenes góéd.
 Daor hedde duus verrekkes veul geluk meej gehad.
 't Lig himmell in de verrinnewaosie. D'r ies niks van oover.
 Dè ròtjong heej heël m'nen hòf verrinneweerd.
 Hij heej verschaaiene goei eigeschatte mer hij ies wel verrekkes
 èègegeraid.

zie het kader op pagina 23

Zamme hum ies laote verschiéte? Ik tel tot drie en dan
 beginde gij te kwèèke.
 Hij verraoidde z'n èège: ge zaagt 'm verschiéte.
 't Kan mijn niks verschille, dè gij dè vijnt! Ik doei 'r gin meens kwaad
 meej.

Sinds ik 'm de leste keër zaag, hè'k veul òn 'm verspuld.
 't Was gezellig! Ge vervat 't nog mer ies.

Alles went, behalve soep eete meej 'ne verkèt.
Niet alles went.

Verschiète

In m'ne laogereschooltijd deeje we pepièrkes schiète nòr mekaore. We vùrmdede dan meej duim en wijsvinger 'ne mik zoo es bij 'ne katteput, en meej 'n illestiekske – floep! – vloog 't pepièrke zoo dur de klas. Stiekem, es de mister efkes nie keek, dan deeje we dè. Ge kon daor best ver meej schiète. Dè waar Jantjes aorig goéd gelukt: hij schoot 't rèecht bij de mister op de lessenèer. Hij zaat hillemaol aachter in de klas meej z'n verschoote truiken aon. De mister zeej: "Wie heeft dat gedaan?" Nou, dè waar nie zo moeilijk. Hij verraoide z'n èège: ge zaagt 'm verschiète.

Zo vals es 'ne riek zijn.
Erg kwaad zijn.

Verkèt

Die klèene kan nog nie meej 'ne verkèt eete, dè ziede well!

Dè kande meej baai oew haande vatte.
Dat is zo klaar als een klontje.

Van verkèt tot vùrk

Tot niet zo heel lang geleden aten we in de Lage Landen met een mes, een lepel en de handen. In de middeleeuwen werd de eetvork nog verketterd als duivels instrument, en ondanks dat hij in de zeventiende eeuw in de mode kwam bij de hogere sociale klassen, duurde het nog een hele tijd voor de vork in alle keukens te vinden was.

Met de komst van het nieuwe eetgerei kregen we er een woord bij: *verkèt* of *ferkèt*. Dat komt van *fourquette*, een Frans dialectwoord. Het getande werktuig waarmee hooi en mest werd opgestoken, heette *vùrk*.

Afgelopen eeuw kwam daar verandering in. Omdat het Standaardnederlands *vork* tegen het eetgerei zegt, zijn we in ons dialect *verkèt* in gaan ruilen tegen *vùrk*. *Verkèt* raakt nu langzamerhand in de vergetelheid. Voor velen is het woord niet eens meer eigen. Spraken we namelijk een Baardwijker, dan wist die ons te vertellen dat Waalwijk *verkèt* zegt – maar Baardwijk gewoon *vùrk*. En troffen we een Waalwijker, dan zei die met overtuiging het tegenovergestelde: "Wolluk zegt gewoòn *vùrk*, mar daor in Bork hebbe ze't oover 'ne *verkèt*!"

veul • meêr; mi(r)st	veel	Hij spòrt veul meêr es de mirste meense.
▪ Veur	bijnaam van het Waalwijk ten noorden van de voormalige spoorlijn	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
vies	vis	Vies moete irst schônmaoke, aandere ies-ie viés.
viés	vies	Dè hoef ik nie. Dè's viés.
	erg, helemaal	Es ge nao 'ne miesdaod gevat wòrt, dan zedde'r viés bij.
viés bij	bij de pinken	D'n dieje die spult nie vur suf. Hij ies viés bij!
viesgeraai	vismateriaal	Ge hoeft niet te vraoge wè-tie gò dóén. Hij hi z'n viesgeraai bij 'm.
vijn(d)e • von; gevonde	vinden	Witte wè'k zo vrimd vijn?
vlakaaf, flakaaf	ronduit	Ik zal 't oe mar vlakaaf zegge: ik moet jou nie!
vleej	<i>zie fleej</i>	
vliegmesjién • vliegmesjién(e); vliegmesjientje	vliegtuig	Lindbergh vloog es irste meej z'n vliegmesjién van New York nòr Parijs.
voeiere	voeren, voederen	Hedde alles òn de knijn opgevoeierd?!
	plagen	Gin wonder dè-tie kwaod wier: ze zaaten 'm ammel te voeiere.
▪ voetje, lapvoetje	werktuig om de zolen en hakken onder een schoen te slaan	<i>zie het kader op pagina 107</i>
vòrs	vers, nieuw	Kom 't nie uit? Dan vatte we daor 'ne vòrsen dag veur.
vort	voortaan	Dè doe'k vort aandere.
	al	't Zen vort meense van 'nen dag en 'ne vurmiddag.
	tegenwoordig	Teegesworrig noemde de mister gewôn bij z'ne vurnaom. Dè's vort heël normaal.
	inmiddels	Nao drie uur dur d'n duin kuere waar ik vort zo muu!
vortdóén	voortmaken, opschieten	Doe ies wè vort, gij!
vreêt, freêt	stoer, ruig	Dieje vreête vent moet aaltij laote zién dè-tie alles dùrft.
vreûke	wrikken	Es ge'r mer lang genoeg òn vrukt, komt dieje kaai wel lès.
vrijer	vriend(je)	Oons Merie heej 'ne nieuwe vrijer.
vrimd	vreemd	Dè's vrimd, dè de kerklòk om twee ure drie keêr slaot.
vrommes, vrammes	<i>zie frommes, frammes</i>	
vrúút	snuif, snufferd	Hij heej 'n vrúút es 'n verke.
vrúúte	wroeten	Zit tòch nie hil de tijd in de grond vrúúte, gij!
vùllak, vuilak	vuilak	Ge ziet 'r smerrig uit, ge zet 'ne vùllak.
vùlleke, vuileke	knoeien, vies doen	Waarom zitte meej oew eete te vùlleke? Luuste't nie?

Vogelnamen

Sommige Waalwijkse vogelnamen zijn een bijzondere vermelding waard.

bremschijter
grasmus, braamsluiper

blauwpiéper
heggenmus

grondeling,
gruuzeling, groes(e)ling
groenling

gèètemelker
nachtzwaluw

kaauw
kauw

piediefke,
biediefke
koolmees

tjan, tjannek
tamme kauw

kôlduif
houtduif

maastepiéperke
goudhaantje

hangstèrtje
staartmees

schrijverke
geelgors

wiewaauw
wielewaal

muus
huismus

mèèrel
merel

klaamper(t),
klaampvoogel
roofvogel die de prooi vastgrijpt,
zoals sperwer, valk

putspreêuw
zwarte stern

wötterkiepke
waterhoen

broekhannek
gaaï

(haai)kneuter,
fraoterke
kneu

kenaorie-
pietje
kanarie

hannek
ekster

V

vuls te, vus te vur de verder rest	veel te verder, voor de rest
■ Vurèènd vur effe veul	Vooreinde nuttelos
vùrk	uitgeteld vroeger hooi- of mestvork, nu ook eetvork
vúúge	passen, betamen

Die trui ies tòch vus te groôt vur jou, medje? Daor verzùpte in.
Vur de verder rest hè'k niks mir te vertelle.

zie de kaart op pagina 76

Hij heej de heële vergaodering niks gezeejd. Hij hi-t'r vur effe veul bij
gezeete.

Hij hi 'ne klap gehad en hij leej nou vur effe veul langs de kaant.

Teegesworrig eete de meense in Wolluk meej 'ne vùrk, vroeger meej
'ne verkèt.

Manne meej 'nen hóéd of pet op òn tòffel, dè vúúgt nie!

W

waachte, wòchte waai	wachten wei(de)
■ waaiboôm • -boôm(e); -bômke waaiboômehout	populier slecht hout
waauwel	populierenhout kletstante
■ waauwele waauwelèèr	wauwelen, kletsen kletsmaajor
walge, wallege walgèènd, wallegèènd, walgènd, wallegènd	vervelen, klieren klier
■ war, warre waspinneke	hè, nietwaar wasnijper

Ik heb 'n uur op de buus stòn waachte.

D'r spult teegesworrig gin hond mir in de waai.

zie het kader op pagina 99

De schuur ies in mekaore gedonderd. Hij was van waaiboômehout
gemòkt.

Klompe wòrre van waaiboômehout gemòkt.

Es die waauwel immel òn de gang gòi, dan kreddè'r gin speld mir
tuuse.

D'r wòr heël wè afgewaauweld in Wolluk.

Ge het meense die gezellig waauwele mer ok die ge't liefst achter 't
behang zot plekke.

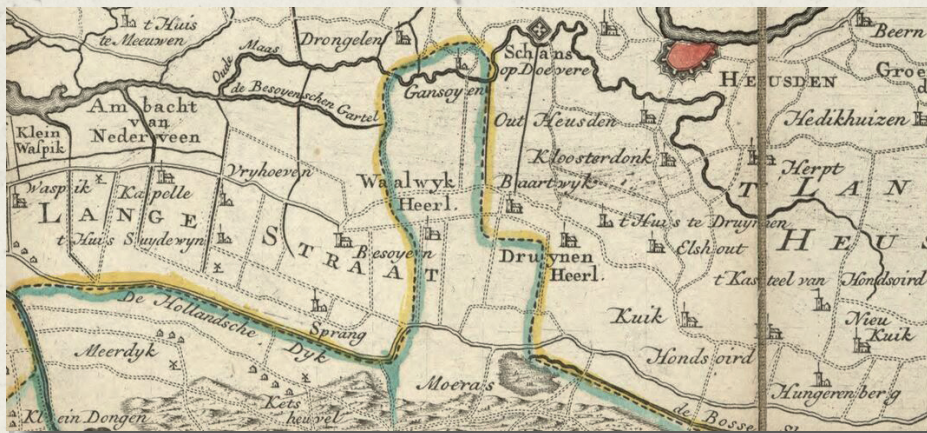
Schaai uit, lig nie ammel te walge!

Plaogt oew zuuster nie altijd, wallegèènd dè ge'r zet!

Zeg, houdoe, war!

De waspinnekes liggen in de maand.

Es **waauwele** wòrst waar, dan hadde gij 'n heël èènd.
Jij kunt enorm kletsen.

Waaiboôm

De wend waait dur de waaiboôm.

Waalwyk, Baartwyk, Besoyen

Waalwijk en omstreken in 1748 op een kaart van Johannes Condet.

Walewyc, Barduvich en Bizoyen

De naam van Waalwijk duikt in dertiende-eeuwse geschriften op als *Walwic*. Later zien we ook schrijfwijzen als *Walewich*, *Walewyc* en *Waelwijc*. Het is een samenstelling van *waal* (diepe plas; een nevensvorm is *wiel*) en *wijk* (nederzetting). Waalwijk was dus een nederzetting bij een wiel.

De uitspraak van de genoemde vormen was [waal(e)wiék], dus met de lange *ie* van *hier*. In de zestiende eeuw werd dat [waalwijk]. In de standaardtaal is die uitspraak sindsdien bijna niet veranderd. In het dialect wel: daar is het [wòllek]. Dat schrijven wij als *Wolluk*, omdat die schrijfwijze ingeburgerd is.

Een vergelijkbare ontwikkeling zien we bij Baardwijk. In de twaalfde en dertiende eeuw is de naam onder andere aangetroffen als *Barduvich*, *Bardewyc* en *Barduic*. De naam komt van *barda* (uiteinde) en *wijk*. De uitspraak is veranderd van [bard(e)wiék] tot [baartwijk] tot [bòrrek]. Wij hanteren de ingeburgerde schrijfwijze *Bork*.

Besoyen is moeilijker te verklaren. De eerst gevonden naam is *Bizoyen*. Mogelijk is het een samenstelling van het middel-eeuwse *bise* (boordseel of de plant bies) en *oye* (land aan een waterloop). De dialectuitspraak is *Bezoëie*.

Wèn weer wir, **war**?

Klankspelletje: Wat een weer weer, hè?

Dè ge bedaankt zet, dè witte, **war**!

Hartelijk bedankt, hè!

Gelukkig

Bert Stevens

Koffie mee sekraai (1978)

We waare ammel effe èèrm. En dan ston de pestoôr vroeger op de prikstóél te preeke. Mistal waar dè 'ne preek oover de liefdao-digheid. D'r moes geld komme, war. Daor kwaam dan ok nie zo veul van terèchte. En dan ha-tie't 'r oover dè de èèrmste meense de gelukkigste meense waare. En dan hadde daor vroeger - ik kan gruust naome noeme, want de meense zen tòch doôd en we zegge d'r gin kwaod van - daor hadde Nort de Knoers. De pestoôr ha wir ies 'ne keêr geprikt, dè de èèrmste meense de gelukkigste waare en daor konne we't dan wir 'n hil week meej dóén. En nou kwaam de pestoôr dur de week Norte teegen en-ie vroeg: "Hoe gòg 't, Nort?" "Òch, meneêr pestoôr," zeej Nort, "ik wòr meej d'n dag gelukkiger."

Onthouding

Bert Stevens

Koffie mee sekraai (1978)

Op vrijdag moode as kattelijk gin spek eete, war, mar as prottestaant hadde daor niks meej te maoke. Wij hadden 't thuis nie slecht, want we kosse ieder jaor 'n verke slaachten en duus ston iedere mèèrge de koekepan op tòffel meej uitgebakke spek, en vur we nòr school ginge, waar 't altijd sòppe. En op 'ne keêr, daor komt Lewieke mijn roepe, 'ne kammeraod die op de kattelijke school ging, en dè waar altijd: "It mar gaauw 'nen botteram meej, manneke." En nou waar 't vrijdag en Lewieke dòrs gin neeje te zegge, en bij oons thuis hadde ze daor ok gin erg in dè Lewieke as kattelijk feitelijk op vrijdag nie mocht sòppe. En dan gòn we nòr school toe en toen zeej Lewieke teege mijn - en dè za'k nooit vergeete: "Motte ies heûre," zi-tie, "nou krèèg ik tòch 'ne stèèrt." Ik zeg: "Wè, gij 'ne stèèrt?" "Jao," zi-tie, "nou hè'k tòch spek op en dè maag ik nie hebbe op vrijdag."

Op reekening

Bert Stevens

Koffie mee sekraai (1978)

In kefeej Thalia waar 'ne nieuwen eigenèèr gekommen en die waar d'r nog mar pas de irste aacht daoge. En nou sterft 'r bij oons Woutje, 'n lid van de teneelclub. En alleman van die teneelclub komme daor bij mekaor en ze zeeje: "We motte d'r eène gòn begraove, mar 't ies nog 'n bietje te vroeg." Ik zeej: "We hebbe d'r nog inne te góéd van Woutjes." "Woutje?" zi-tie, "Wie ies dè?" Ik zeej: "Dè's d'r ok eène van de club, mar die kan nou nie komme. Hij heet gezeed: 'Vat 'r mar intje van mijn bij Thalia, dè reeken ik laoter wel aaf.'" En meej alleman pakte we d'r intje, 'n man of twaolf. En aacht daoge naoderhaand zeej dieje kefeejbaos: "Gullie kunt 'r ok wè van, zeg. Gullie ging Woutjes zelf begraove." "Jao," zeej ik, "ik moes van Woutjes zeggen as dè-tie't nou zelf nie mir kos betaole."

Gezond oud zijn – zo gek nog nie!

Toon Steenberg

Ge denkt meschien wel: Òchhèerm daor, diejen aauwe meens. Es ge krakkemikkerig oud zet en verder nog reedelijk gezond, ies-t' r niks te òchhèerne. 't Doe zoo links en rechts wel wè zeêr, mer dè heûrt 'r bij. "We zen gin achtien mir," zegge de aauwkes dan.

Oud zijn heej ok z'n vurdeêle. Om te beginne: ge hoeft nie mir te werke. Ge zet de wekker zo vroeg of zo laot es ge zelf wilt. Ik zeg wel ies teege m'n vrouw, haandevrijvend, zittend op de raand van oons bed: "Wè za'k vandaog nou ies gòn dóén? Witte wè, ik neem 'ne snipperdag." Dan geniét ik van m'n vrijheid.

Wel blijve beweege, mer dè moete we allemaol, en ok actief blijve. En 't hoef vandaog nie klaor, duus gin stress. Ik wit nog góéd, d'n irsten dag van m'n pesjóén líép 'k 's mèèrges al vroeg d'n hond uit te laote. Druk dèg 't 'r was meeje autoos en fietsers, en

hòst dè ze hadde om op tijd op d'r werk te zijn! Ik dòcht bij m'n èège: sukkelèèrs, daor heûr ik nie mir bij.

Aauwkes zen ok gaauw tevreeje. Moete mer ies heûre, alleên al es ze gòn zitte: "Hè, hè, sjongejonge, 'k ben blij dè'k zit." 't Genòt drùpt 'r van aaf. Es ge jong zet, gòdde gewoôn zitte. Daor ies tòch gin bal aon?

In de buus of de trein hedde aaltij plòts, zo aordig zen de jong meense wel. Meej 'ne rollaoter wòrde meeje respect behandeld, zoo es ik onderlest al zeeje. Oonzen dòkter wil z'n pesjente van boove de zeuветig ieder jaor zién. "Vur de groôte burt," noeme ze dè. Dan moete oew plasje inleevere. Zedde dè vergeete? Gin prebleem, want ze hebbe daor 'n fleske. Piese kande aaltij.

Es ge wè vergit, wòrt oe dè nie kwaolijk genoome. Dan zegge ze: "Ach, daor kantie niks aon dóén: hij ies nie zo jong mir." Tekòrt òn gesprekstòf hedde nie, want ge

moet dikkels alles tweeje of drie keêre teege mekaore zegge. 'ne Mòp kanne ze oe nao 'n uur wir vertelle, en dan kande wir laache.

D'n beste wille zijn? Gin laast mir van. Uitdaoginge? Wè zen dè ok wir? 't les wel zoo: zie'k 'n moôie meske gaon, dan dènk ik wel ies: daor zo'k best iets meeje wille. Mer dè ies gaauw oover. Ik wòr d'r al muu van es 'k 'r aon dènk.

Ge zalt nou meschien wel dèenke: ik woow dè'k ok oud waar. Niks d'r van! Ge moet mer geduld hebbe.

▪ wè(d)	wat
	wat, iets
▪ wè	(dat) wat
▪ weete • wies; geweete	weten
▪ weg(t) • weege; weggeske, wegske	weg
weffer	wat voor
weljat, weljöt	welja
welk?	wat zeg je?
welluu?	wat zegt u?
welnènt	welnee
wè'n	wat een
werkendag	werkdag
▪ Westèènd	Westeinde
wíel	wiel, kolkgat
▪ wiemel	ongedierte in het meel
wiemele	wemelen
	wiebelen
▪ wiewaauw	wielewaal
wijd • wijer; wijdst, wedst	ver
wijf	vrouw (vroeger niet negatief)
wijn(d)e • wond; gewonde	draaien, woelen
	wenden
wille • woow, wo; gewille, gewild	willen
winterdág	winter
wir	weer
wirskaante	<i>zie swirskaante</i>
wit	koek en ei
▪ Wolluk	Waalwijk
▪ Wollukse Stigt	Stationsstraat
wòrre • wier; gewòrre	worden

Wèd ies't, manneke?

“'t les wè!” “Jao, mer es't niks was, dan was't ok wè!”

Wè ge nie het, kande ok nie uitgeeve.

Hij wit aaltij alles beeter es zij. Dè dèènt-ie teminste!

Gò uit de weeg, gij!

Weffer schóén hedde gekòcht?

Weljat! Gij maak 't ok moõi, gij!

“Welk? Melk ies góéd vur elk!” Dè zinne ze om aon te geeve dè welk onbeleefd was.

In gegoede kringe zinne ze wel ies welluu in plek van welk.

Ach, welnènt, daar ies niks van waor.

Wè'n geaauwehoer ies dè.

Op 'ne werkendag hè'k mirstal gin tijd.

zie de kaart op pagina 76

De Galgewíel ies ontstaon dur ooverstroòminge, net es alle aander wíele in de Langstraat.

zie het kader op pagina 23

't Wiemelt hier van't ongedièrte.

Oons tòffel wiemelt es ge d'r op gò hange.

zie het kader op pagina 129

Geffe? Dè's 'ne kijk wijd. Mer oonzen Harrie wònt nog wijer weg.

Hij heej 'n schòn wefke opgedaon op de kermis.

Hij ha vannaacht korts en hij laag zoo te wijne.

Hoe ge't ok wijnt of keêrt, ge heg 't nie góéd gedaon.

'k Wo'k 'n raauw aai hai!

In de winterdág zè'k aaltij zo blij es 't zonneke schijnt.

Doede dè nou wir?

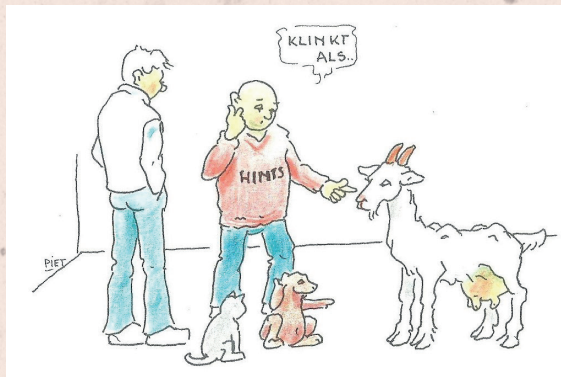
Wè ies't wit tuuse jullie baaie!

zie de kaart op pagina 76

zie de kaart op pagina 76

Toen ze taggetig wier, hebbe ze meej z'n alle góéd gefist.

Witte **wè** ge kant?
Niks kande! Dè kande!
Weet je wat je kunt?
Niets kun je! Dat kun je!

Witte gij't?

't Ies wit en 't stòi in de waai. Witte gij't?

Góéd uit de **weeg** kanne.
Goed in de slappe was zitten.

Wè? Wè 'nen boer schet, fret dè!
Dooddoener als antwoord op iemand die 'wè' zegt.

Wíél

Eên van de Blaanke Wíéle in Bork bij 't Laogèend.

Witte gij

'nen Aauwe meens uit 't dùrp, Tinus hietten-ie, kwaam 'n jongeske teege. Hij zeej: "Hei menneke, witte gij van wie dè gij d'r eène zet?"
– "Van m'n moeder," zeej dè menneke.
"Ooh. En witte gij eigelijk hoe dè ge hiet?"
– "Net es m'n vaoder."
"Witte gij dè ge 'ne waauwelèèr zet?"
– "Oons moeder zeej dè gij dè zet," kreeg Tinus es antwoord.
"En witte gij dè ge aauw meense nie vur de gek maagt haauwe?"
Hij liép verder en zeej teege z'n èège: "Tinus, witte gij wè't meej die jeugd van teegesworrig moet wòrre? Ik wit 't nie!"

W

wòrschouwe

waarschuwen

Ik zal oe nog eêne keêr wòrschouwe, jonge, mer de vòlgende keêr bel ik oe moeder!

wòssem

wasem

De wòssem stòi op 't raom.

▪ wòtter

water

Bij 't stòmgemaol stròmt 't wòtter vanuit 't Afwaoteringskenaol via 't Stukske de Bergse Maos in.

▪ wòtterkiepke

waterhoentje

zie het kader op pagina 129

wuujerd

heethoofd

Es hij immel kwaod wòr, dan gò-tie me tòch òn't kwèèke, dieje wuujerd.

wúúle

woelen

Lig ies stil, Jan! Doe ies nie ammel zoo wúúle.

Z

't zaank hebbe op

zijn zinnen gezet hebben op

Hij hi-t'r 't zaank op om dieje nieuwen autoo te koôpe.

▪ zaasie

zeis

zie het kader op pagina 23

zaddoek

zakdoek

Ik zij snòtverkaaue. Ik moet hilt m'ne zaddoek vatte.

zalle • zoo(w), zo

zullen

Zog 't zoo blijve, denkte? Of zal't wel wir aandere wòrre?

▪ zaod • zaoike, zòike

zaad

Ik heb kwaoi zaod gekòcht: d'r wil niks groeie.

zaog • zaoge; zòggeske

zaag

Hedde ok 'n klèèn zòggeske? Meej dees groôte zaog kan'k nie uit de weeg.

zaol • zaole; zòltje

zadel

Gij het 'n kwaoi zaol op oew fiets. Daar kande tòch nie op fietse?

▪ zaon

room van de melk

Ze speule 'n vrijdag in 'n heël klèèn zòltje.

zat

genoeg

zie het kader op pagina 23

We hebbe vur de wenter meêr es zat èèrpel in huis.

zatsel

dronken

Hij was giestere góéd zat!

hoeveelheid drank om dronken van te worden

Ge het aorig wè draank in die koelkaast. D'r zit wel 'n zatsel in.

dronkenschap

Meej 't stappe hi-tie 'n zatsel opgedaon.

zeêf

zeef

Toen-t'r nog gin bùltjes waare, ging de theej nao 't trekke irst dur 't theejzifke.

Zit oewen hòf al int **zaod**?

Is je vrouw al in verwachting?

Wòtter

Bij de wòttersnoôdraamp van 1953 ston 't wòtter tot aon de Winterdijk toe.

Zeispreuken

Ze komen in alle Brabantse dialecten voor – evenals in het Nederlands en zelfs in talen over heel de wereld: zeispreuken. Meestal beginnen ze met een uitdrukking, gezegde of andersoortige spreuk, dan wordt de spreker opgevoerd met 'zei' (bijv. 'zei de boer') en tot slot volgt een ironische toevoeging. Vaak drijft een zeispreuk de spot met een levenswijsheid. Hier volgt een aantal zeispreuken die in Waalwijk bekend zijn.

"Ieder z'ne meug," zin d'n boer en hij fraat vijge meej de riek.
of: ... en hij nukte z'n verke.

"'t les wè," zeej doôve Jaop. "Vruuger kraaide de haone en nou gaope ze alleên mer."

"Went 'r mer aon, poeske," zin d'n bakker en hij vèegde meej de kat d'n oove uit.

"Zindelijkhèd ies de hoôfzaak," zeej d'n boer en hij vèegde meej d'n bessem de töffel aaf.

"'n Grap ies 'n grap," zeej Jaonus en kietelde z'n vrouw meej d'n hoôivùrk.

"Ik zal maoke dè'k weggoom," zeej Jan en hij hing z'n èègen op.

"Ge zal vannaacht nie thuiskoome," zeej de vrouw toen d're vent òn de galg hing.

"Alles meej maote," zin de kleërmaaker en hij sloeg z'n vrouw meej de el.

"D'n aonhaauer wint," zeej Doorus en hij ging nòr bed meej z'n kleër aon.

"Dè maag ik lije," zeej de mèèd, "dè ge me kuust waar ik bij ben."

zèèk	flauwe vrouw onzin urine	Wè'n zèèk zedde gij! Dè ies zèèk op 'ne riek. Dè hi niks te beteekene. Ik trek 'r m'n èège niks van aon. Gij mòkt mijne zèèk nie laauw! <i>zie het kader op pagina 99</i>
▪ zèèkbrem	braambes	't Zekt al hil d'n dag.
▪ zèèke • zeek, zekte; gezeeke, gezeekt	hard regenen zeuren plassen	Lig nie te zèèke, gij! Hij moes ontieligelijk zèèke en ies te lange leste mer teege 'nen boôm gòn staon.
zèèkerd	flauwerik	Wè'ne zèèkerd ies dè. Kanne we die nie thuislaote?
zèèkmie	zeur	Die zèèkmie heej aaltij wel wè te maauwe.
▪ Zèèn (Irste, Twidde, Derde)	Zeine (Eerste, Tweede, Derde)	<i>zie de kaart op pagina 76</i>
zeêverèèr	kletsmajoor	Gijs blijft mar waauwele. Wè'ne zeêverèèr!
zeêuwere, zeêvere	kwijlen	Es d'n hond zie dè-t'r gegeete wòr, dan begint-ie meteên te zeêuwere.
zegge • zin, zeej, zi; gezeed	zeggen	Ik zin: "Wè zeejde gij?" zi'k. "Ik heb niks gezeed," zi-tie.
zeksel	hoeveelheid urine	Sjaan kòcht 'ne piespòt en toen vroege ze: "Hoe groôt moet-ie zijn?" "Doet 'r mer eêne van 'n zeksel of aacht."
zeûm	zoom zeem	De zeûm van oewe ròk ies uitgereffeld. Ik moet m'ne waoge waase. Waor hedde gij de zeûm gelaote?
zeun • zeune, zeuns; zeuntje	zoon	Ik heb 'ne zeun en drie dòchters.
zevaast, zovaast	alvast	Wilde gij zevaast de èèrpel gòn schelle?
zijn • waar, was; gewiest	zijn	Van wie zedde gij 'r eêne?
▪ zòg	zeug	<i>zie het kader op pagina 31</i>
zòft	zacht	Diejen bal ies vus te zòft.
zonk	deuk, kuil	D'r zit 'nen díepe zonk in d'n boiem.
▪ zoo(w), zoô, zo	zo	Zodde gij zo'ne meens ok zo mer zo vul geld zoo in de haand geeve?
zoôï	stel rommel	Heël de zoôï laag nog te sloope. 't les hier 'n zoôï! Wie hit dè gedaon?
zoôï, zeuj • zôike, zeujke	zode	Hij lig al 'n tedje onder de zoôï.
zoomerdág	zooi, hoeveelheid	Hij heej 'n zeujke vies gevange.
zuie	zomer	In de zoomerdág gòmme dikkels zwemme.
zuk, suk (bij nadruk)	zuiden	't les zuiewind.
zullie	zulk	Zukke schóén hè'k ok gehad.
	zij (minder nabij of bekend dan hullie)	Wie zen zullie daor?

Ge wòrt **zo** mer nie gek. Daor moete aonleg vur hebbe.
Je kunt veel meemaken, maar je gaat er niet zomaar aan onderdoor.

Zoo, zoô en zo

Het Nederlands heeft één woordje *zo*. De Langstraat-dialecten hebben drie vormen: twee lange en een korte. De lange vorm luidt *zoo* of *zoô*. *Zoô* rijmt bijna op *oewe* en is al bijna uitgestorven. *Zoo* rijmt op *show*. Deze vormen hebben veel betekenissen:

Zoo moete dè nie dóén! (op die manier)

Ik koom zoo! (meteen)

Zoô, nou irst efkes wè eete. (gebruikt als tussenwerpsel)

De korte vorm schrijven wij als *zo*. Hij heeft de *o* van *jong*. Je gebruikt hem met bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden: *zo groôt*, *zo dik*, *zo hard*, *zo mer*. Ook klinkt hij in het woord *zo'n(en)*:

Zo'nen dikken boôm hê'k nog nooit gezién.

Zalle

Zoo en *zo* zijn ook vormen van het werkwoord *zalle*:

Zoo zo'k dè nie dóén. (Zo zou ik dat niet doen.)

Zoo ze zo zat zijn? (Zou ze zo zat zijn?)

Het lijkt erop dat *ik zoo* (meervoud *we zoowe*) meer in Waalwijk gebruikt wordt en *ik zo* (meervoud *we zon*) meer in Baardwijk.

Zèèn

De Twidde Zèèn líép in de jaore fiftig nog 'n heêl stuk deur.
Hier ziede 't stuk dè nou de Groenewoudlaon ies.

Zèèke

't Zekt meej blòskes.

zund	<i>zie sund</i>	
zùrg	leunstoel	Hij zaat dubbel in de zùrg van vaoders.
▪ zúúkerd	zorg	Mòkt oew èège mer gin zùrge.
	iemand die overal iets achter	Wè'ne zúúkerd. Es-t'r gin prebleeme zen, zal hij ze wel zúúke.
	zoekt	
zúúke • zòcht; gezòcht	zoeken	Ik haauw aalt thuis vekaansie. Ik zúúk 't nie zo wijd.
zuur	kruis van de broek	Hij heej 'n laog zuur in z'n broek.
zùrkòlstaamp	hutspot met zuurkool	Oons kijnder luuse de zùrkòlstaamp alleên meej suiker.
zúút	zoet	Ik haauw nie van zúút. Gif mijn mer hartelijke dinger.
	lief, braaf	"Zalde zúút zijn?" zi ze.
zúúten oolie	raapolie	Es ge oew oôre uit wilt laote spuite, moete'r van tevurre zúúten oolie in dóén.
zwies	<i>zie swies</i>	
zwiet	opschepperij	Òch, daor hedde hum wir, meej z'ne zwiet. Hij wit 't altijd beeter.
zwietmaaker	opschepper	Bij dieje zwietmaaker ies't aaltij meêr es bij 'n aander.
▪ zwiktang	zwiktang	Meej de zwiktang deej de schoenmaaker 't boovelèèr om de list spijkere.
zwòrd	zwoerd	Ik heb m'n speklappe 't liefst meej 't zwòrdje.

Zúkerd

Ge het van die meense die te lui zijn om te werke. Dan zegge ze: "Hij zuukt 't gewoôn nie!" Ge kant ok iets kwijt zijn en dan zuukte oew èège te barste. Hedde 'n kreging van 'n vrouw en die ies gòn loôpe, dan gòdde die echt nie zúúke. Ge het 'r ok die ooveral iets achter zúúke en die zen strontverveelend. Die noeme ze 'ne zèèkerd – en vural: 'ne zúúkerd!

Zwiktang

Meej de zwiktang spijkerde d'n haandschoenmaaker 't boovelèèr om de list. Dan gòiden-ie 'n haandvol tekskes in z'ne mond en heël trefzeeker vatten-ie die meej de tang uit z'ne mond, drukte ze in't lèèr en meej tweej klappe sloeg-ie ze d'r in.

"Maar meneer," vroeg-t'r ies iemand, "waar haal jij toch al die spijkertjes vandaan?"

"Ooh, meneêr," zeej de schoenmaaker, "die boer 'k gewoôn op." En hij líét 'nen boer, spouwde ze in z'n haand en zeej: "Kek mer, hier heb 'k 'r wir 'n stel!"

De Langstraatdialekten door de eeuwen heen

Taal en dialect

Het Waalwijkse dialect is de taal van Waalwijk. In eerste instantie kan dat vreemd klinken, want voor veel mensen zijn een taal en een dialect heel verschillend. Maar dat we het Nederlands een taal noemen en het Waalwijks een dialect, is een kwestie van status. Het Nederlands is de taal van een natie en het Waalwijks is een taal die zo'n status niet heeft. Max Weinreich heeft in 1945 een mooie karakterisering van dat verschil opgetekend: "Een taal is een dialect met een leger en een vloot." Siemon Reker heeft het als volgt geformuleerd: "Een dialect is een taal met pech." Hugo Brandt Corstius voegde daar in 2002 in de *NRC* trefend aan toe: "Zo kan je onkruid ook definiëren als 'Een plant met pech.'" Om op hem door te borduren: het Fries is een voorbeeld van een gekoesterde plant. Die taal heeft namelijk een officiële status gekregen. Een dialect als het Waalwijks is men daarentegen in de afgelopen eeuw bewust en onbewust aan het wegschoffelen geweest.

Dat we het Nederlands een taal noemen en het Waalwijks een dialect, is een kwestie van status.

Een volwaardige grammatica

Taalkundig is er geen verschil tussen talen en dialecten. In beide gevallen gaat het namelijk om een volwaardig communicatiesysteem met diepe wortels in de cultuur. Zowel een taal als een dialect heeft een volwaardige grammatica. Jonge kinderen pikken die grammatica op uit de taal die ze om zich heen horen, of we die taal nu 'taal' of 'dialect' noemen. Dat oppikken – of beter gezegd: verwerven – doen ze in hun jonge jaren en dat gaat onbewust. We vertellen kinderen niet dat het lijdend voorwerp vóór het hoofdwerkwoord komt, en toch zeggen ze allemaal:

Ik ga een appeltje eten.

Geen kind dat het Nederlands of ons dialect als eerste taal verwerft, hoor je zeggen:

Ik ga eten een appeltje.

Al in hun jongste jaren laten ze zien dat ze de woordvolgorde hebben opgepikt: *Mama, appeltje eten!* Deze taalverwerving gaat zo snel dat we ons het grootste deel van de grammatica eigen hebben gemaakt voordat we op school komen.

Enmaal volwassen hebben we een schat aan onbewuste kennis van onze eigen taal. Om alleen al de zinsbouw van het Nederlands te beschrijven zijn er bijna vijfduizend

pagina's nodig geweest, laat de reeks *Syntax of Dutch* zien. Dat is kennis die we van onze taal hebben zonder er ooit uitleg over te hebben gekregen – kennis die van generatie op generatie mondeling wordt overgedragen. Voor welk dialect dan ook zou je een vergelijkbaar aantal pagina's nodig hebben. In de informatiekaders van dit boek en in de hoofdstukken die volgen, bespreken we een aantal bijzondere aspecten van de grammatica van de Langstraatdialekten.

Zowel een taal als een dialect heeft een volwaardige grammatica.

Een kunstmatige standaardtaal

Een dialect heeft dus net als de Nederlandse standaardtaal een grammatica. Maar op dat gebied is er toch een klein verschil. Een standaardtaal is namelijk gestandaardiseerd, zoals de naam al zegt. Er is afgesproken wat wel en wat niet tot de standaard gerekend wordt. Het Standaardnederlands (voorheen Algemeen Beschaafd Nederlands genoemd) is een paar eeuwen geleden ontstaan als een kunstmatige schrijftaal bij de geletterde elite: schrijvers, geleerden, dichters en journalisten. Het was een potpourri van vooral Hollandse dialecten. De standaardtaal in wording werd 'gereinigd' van alles wat

schrijvers plat vonden, zoals de *ao*-uitspraak van *schaap*. Men dacht dus in termen van 'goed' en 'fout'. Het Nederlands moest het prestige krijgen van het Latijn en kreeg zelfs regels die niet van ouder op kind overgedragen waren maar werden verzonnen achter de schrijftafel. Het Standaardnederlands had succes, want er was behoefte aan een schrijftaal die door het hele land bruikbaar was. Als spreektaal is het Standaardnederlands pas echt in gebruik genomen in de negentiende eeuw.

Taalverloedering

Inmiddels is het Standaardnederlands de officiële taal van het Koninkrijk der Nederlanden, Vlaanderen en Brussel. Bij die officiële status is een trots komen kijken die zich weleens uit in angst voor verloedering. Sommige sprekers van het Nederlands hebben bijvoorbeeld een hekel aan zinnen als de volgende:

Hun zijn aardig.

Ze vinden dat *hun* geen onderwerp van de zin mag zijn: alleen het woord *zij* mag dat en dat mag niet veranderen, want dan zou de taal verloederen en dan is het eind zoek. Wat ze echter niet weten, is dat het huidige Nederlands het product is van eeuwenlange verandering. Ooit was bijvoorbeeld ook *u bent* 'fout'. 'Correct' was de vorm *u is*, want hij was afkomstig van *uwe edelheid is*. *Bent* was

toen de vorm die bij *jij* hoorde, niet bij *u*. En ooit zal men zich misschien ook opgewonden hebben over *jullie hebben*, want 'correct' was *jelieden hebt* (net zoals *je hebt*). Nu kraait er geen haan meer naar. In de geschreven standaardtaal worden veranderingen eerst een tijdje gemeden. Schrijf je een formele tekst, dan wil je immers een taal schrijven waar niemand aanstoot aan neemt, want je weet dat *hun zijn* op gemopper kan rekenen.

Talen en dialecten veranderen al zo lang ze gesproken worden.

De gesproken taal trekt zich niets aan van wat mensen vinden. Talen veranderen al zo lang ze gesproken worden. Alles wat nu tot de standaard behoort is ooit anders geweest en zal ooit weer anders worden. Objectief gezien is er niets goed of fout aan die taalevolutie. Zorgen over verloedering zijn van alle tijden, maar er is geen taal die ooit daadwerkelijk verloederd is. De Romeinen klaagden al over de verloedering van het Latijn, maar we zouden er ver naast zitten als we het geëvolueerde Latijn – de Romaanse talen zoals het Frans, het Spaans en het Italiaans – verloederd zouden noemen.

Sterker nog: we hebben het aan taalveran-

dering te danken dat ons taalgebied een enorme verscheidenheid aan dialecten rijk is. Wat ooit begon als één taal is na vele vertakkingen een familie van honderden verwante talen geworden – elk met unieke kenmerken. In iedere plaats is een taal ontstaan die afwijkt van die van de buurplaatsen. Om de dialecten bij ons in de Langstraat beter te leren kennen, moeten we een aantal eeuwen terug: naar het Germaans.

Van Germaans tot Langstraats

De Nederlandse dialecten zijn niet ontstaan uit het Standaardnederlands. Ze hebben zich uit het Germaans ontwikkeld, dat op zijn beurt weer afstamt van het Proto-Indo-Europees. Het Germaans is de moderne naam van de talen van bevolkingsgroepen die zich in de eerste vijf eeuwen na Christus in ons deel van Europa vestigden, met invloeden van de vermoedelijk Keltische talen die voorheen in ons gebied werden gesproken. Net als de Vlaamse, de Hollandse, de Limburgse en een aantal Duitse dialecten hebben de Brabantse dialecten zich ontwikkeld uit de Nederfrankische tak van het West-Germaans. Daarnaast zijn er de Friese tak, waaruit het Fries is ontstaan, en de Saksische tak, waarvan de dochtertalen nu in Groningen, Drenthe, Overijssel, delen van Gelderland en het noordelijke deel van Duitsland worden gesproken.

De Langstraaldialecten door de eeuwen heen

Het Germaans

Hoe het Germaans precies geklonken heeft, zullen we nooit weten. Maar we kunnen er wel een reconstructie van maken. Als je zo'n vijftien eeuwen terug in de tijd zou gaan en aan de praat zou raken met een Germaanse die drie broers en één zus heeft, zou ze het volgende kunnen zeggen:

Habjō thrinz brō thrunz andi ainō swesteru.
Ik heb drie broers en één zus.

De overeenkomsten met het Nederlands en de dialecten zijn met wat goede wil te zien, maar de verschillen zijn groot. Dat is het gevolg van eeuwenlange geleidelijke taalverandering. De Germaanse talen die over Europa uitwaaierden, zijn in de loop der tijd steeds meer van elkaar gaan verschillen. Zo werd *ainō* in het Engels uiteindelijk *one*, in het Duits *ein* en in het Nederlands *een*.

Zouden we alle nazaten van het woord *ainō* in alle dochtertalen en -dialecten van het West-Germaans opschrijven, dan zouden we een lijst van vele honderden vormen krijgen. Hoe minder contact er tussen de bevolking van twee plaatsen was, hoe verder hun talen uit elkaar groeiden. Door de eeuwen heen gingen ze steeds meer van elkaar verschillen. Daardoor lijkt het Waalwijks sterk op het Kaatsheuvels maar heel wat minder op het Engels. Contact werd onder meer verhinderd door moerassen zoals

de Peel en door waterscheidingen. Neem de beek de Donge ten westen van Waspik. Tot niet zo lang geleden hadden mensen nauwelijks contact met de overkant. Er waren maar een paar bruggen en je ging eerder naar de markt in een dorp aan jouw kant dan dat je kilometers liep voor een brug naar een plaats aan de overkant.

**De Nederlandse dialecten
zijn niet ontstaan uit het
Standaardnederlands.**

Het Oudnederlands

De vroegmiddeleeuwse fase van de Germaanse dochtertalen in Nederland wordt Oudnederlands genoemd. Bedenk dat het Oudnederlands een verzamelnaam is voor het geheel van talen in Nederland en Vlaanderen: er was nog lang geen gemeenschappelijk Nederlands. Een van de oudste aangetroffen Oudnederlandse zinnen komt uit de zesde eeuw en staat in de Salische wet, een van de eerste wetboeken:

Maltho, thi afrio, lito.

Ik meld dat ik je vrijlaat, horige.

Uit de achtste eeuw komt de Utrechtse doopgeloofte, met zinnen als deze:

Ec gelobo in got alamehtigan fadaer.
Ik geloof in God, de almachtige vader.

De beroemdste Oudnederlandse zin – maar dus lang niet de oudste – is van circa 1100:

*Hebban olla vogala nestas bigunnan hinase
(h)ic enda thu uuat unbidan uue nu.*
Alle vogels zijn nesten begonnen behalve ik en jij; waar wachten we nu op?

Het Middelnederlands

De fase van circa 1200 tot 1500 noemen we Middelnederlands. Er is een origineel Middelnederlands document uit 1295 uit ons eigen Waalwijk overgeleverd. Het geeft een inkijk in de taal die toen in Waalwijk werd gesproken. Hier volgen enkele van de eerste regels:

Hic niclaus de roede make cont alle degenen die desen bref sele sien ende hoeren dat hic ende min wif ermtrut hebben gegeuen vore onse sielen ende om goede in de kerke van walwic des helechs gees tafel een half tuelften deel lants (...).

Dat betekent – zo letterlijk mogelijk vertaald: Ik, Niclaus de Rode, maak kond aan al degenen die deze brief zullen zien en horen, dat ik en mijn vrouw Ermtrut – voor onze zielen en voor God in de kerk van Waalwijk – een half twaalfde deel land aan de Tafel van de Heilige Geest hebben gegeven.

Er is een origineel
Middelnederlands document
uit ons eigen Waalwijk
overgeleverd.

Niclaus en Ermtrut hebben dus land geschonken aan de *Tafel*, de armenzorg van toen. Wie Waalwijks spreekt, zal veel van deze tekst niet meer als Waalwijks herkennen. *Sele* horen we bij de oudste sprekers nog weleens terug als *zelle* (in plaats van *zalle*).

Het Nieuwnederlands

In de zestiende eeuw werd de geschreven taal steeds uniformer: de standaardisering van het Nederlands was begonnen. Dat was het begin van de periode van het Nieuwnederlands. De dialecten bleven daarentegen uit elkaar groeien tot in de negentiende eeuw. Er zijn nauwelijks geschreven bronnen overgeleverd die een goed beeld geven van de dialecten in de periode van het Nieuwnederlands, omdat de schrijftaal dus steeds meer afstand nam van de dialecten. Maar soms schemert er nog wat dialect door in een tekst. Zo staan er in zestiende- en zeventiende-eeuwse Waalwijkse teksten woorden als *kiest* (kist), *schottels* (schotels), *creuge* (kruiwagen) en *verckens-back* (varkensbak).

De dialectologie

De dialectologie is de studie van dialecten. Het eerste in druk verschenen werk over Noord-Brabantse dialecten komt uit 1799: *Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jare 1798* van S. Hanewinkel, met een vervolg in 1800. In die boeken staan lijstjes met woorden uit de Meierij, zoals *geeten* (gegeten), *wijer* (vijver) en *his* (heet). Het eerste werk van formaat is van de hand van J. H. Hoeufft: *Proeve van Bredaasch taal-eigen* uit 1836. Daarin vinden we onder andere *bestuiten* (prijzen), *ont* (vuil), *reep* (hoepel) en *schop* (schuurtje) - woorden die we ook in de Langstraat kennen.

Taalgeografie

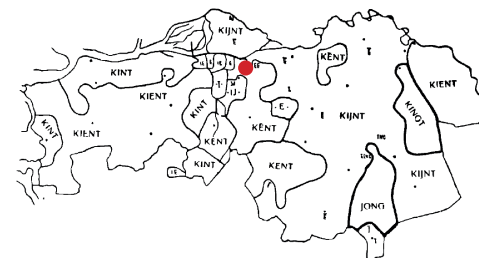
Tegen het einde van de negentiende eeuw wordt de studie van de dialecten een serieuze wetenschap. Er komt een nieuwe vorm van dialectonderzoek op: de taalgeografie. Taalgeografen vergelijken dialecten en brengen de verschillen in kaart. Een aanzienlijke studie van de Noord-Brabantse dialecten is het proefschrift van Antonius Angelus (Toon) Weijnen uit 1937: *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Zijn 258 pagina's tellende werk beschrijft de dialectverschillen binnen onze provincie en bevat 116 kaarten, zoals kaart 1. Daarop zijn de grenzen van de verschillende vormen van het woord *huis* aangegeven. Die grenzen heten isoglossen. Zo loopt er door de Langstraat een grillige isoglosse

die het noordelijke *huis* (zoals in Waalwijk, door ons met een oranje cirkel aangegeven) scheidt van het zuidelijke *hèùs* (zoals in Kaatsheuvel en Tilburg; Weijnen noteert *hùs*). Het driehoekje bij Waspik staat voor *hois*. Merk op hoeveel variatie er verder in Noord-Brabant is, met vormen als *uis*, *hous*, *huus*, *hóés* en *hùws*.

Kaart 1: de isoglossen van huis (Weijnen 1937, p. 46)

Op deze manier heeft Weijnen isoglossen in kaart gebracht van woorden, klanken en facetten van de grammatica. Sommige kaarten zijn een ware lappendeken, zoals kaart 2.

Kaart 2: de isoglossen van kind (Weijnen 1937, p. 28)

De Langstraaldialecten door de eeuwen heen

Isoglossen laten iets belangrijks zien: iedere klank en ieder woord heeft zijn eigen grenzen. Soms vallen verschillende grenzen in bundels samen, waardoor gebieden met grote overeenkomsten te ontwaren zijn. Maar vaak lopen ze kriskras door elkaar. Leg kaart 1 en 2 over elkaar en je ziet dat de grenzen niet samenvallen. Klank voor klank en woord voor woord lopen de dialecten in elkaar over. Richting het zuidoosten worden ze bijvoorbeeld steeds 'Limburgser': per dorp wordt het aantal Limburgse kenmerken groter. Zo klinkt al in Budel niet *ik* maar *ich*. En in het noordwesten van de provincie, in Fijnaart en Dinteloord, zien we veel Hollandse kenmerken. Daar zeggen ze namelijk *jij* en niet *gij*. Ook zeggen ze er *ik doet*, zoals in Rotterdam. Op hun beurt zijn de dialecten van het zuiden van Gelderland grotendeels Brabants. Het Brabants houdt dus niet abrupt op bij de provinciegrenzen – en ook niet bij de landsgrenzen: in Brussel en in de Vlaamse provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant wordt ook Brabants gesproken.

Reeks Nederlandse Dialectatlassen

In de jaren veertig en vijftig werkte professor Weijnen mee aan het project van de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND). Voor het deel *Noord-Brabant* (1952) bezocht hij dialectsprekers in 104 plaatsen. In elke plaats liet hij dezelfde 141 zinnen en woorden vertalen in het lokale dialect. De antwoorden noteerde hij in het wereldwijd

gebruikte fonetische schrift, het IPA. Dat schrift geeft een goed beeld van de uitspraak van toen, aangezien één teken voor één klank staat. Neigt de *e* in dialect A wat meer naar de *a* dan in dialect B, dan wordt die klank met speciale tekens genoteerd.

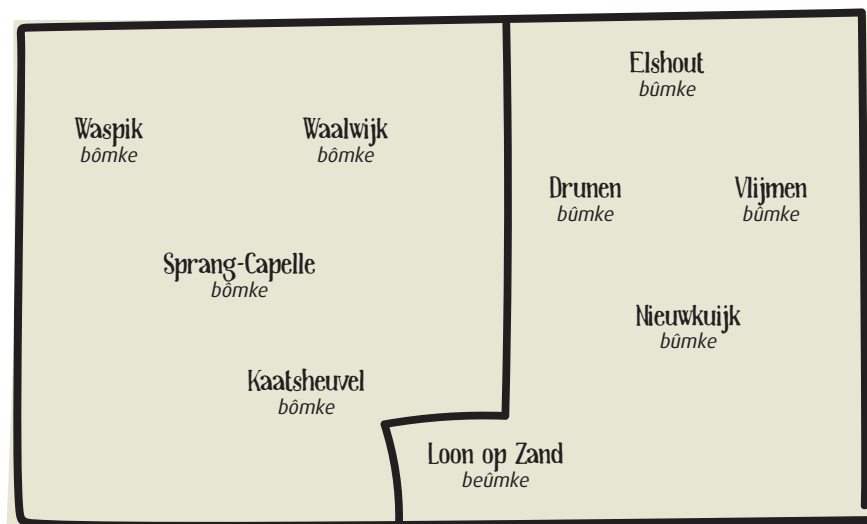
In Waalwijk bracht Weijnen een bezoek aan schoenfabrikant Adrianus de Kort, Henrica Klijberg en hun dochter Henriette de Kort. Hier volgen enkele fonetische zinnen die hij bij hen heeft opgetekend, met daaronder de zin in onze spelling:

46. [ʊnzə mɛtsəlæ:r iso vɛt ɛz ɛn vɛrəkə]
Oonze metselèr ies zo vet es 'n verke.

60. [dɛ mɛnəkə lʊpt ʊp sən blu·'ətə vu:tə]
Dè menneke lopt op z'n bloôte vóéte.

124. [dɛ bu·mkə zaltɔ:r mujlək kanə grujə]
Dè bômke zal-taor moeilijk kanne groeie.

De RND leent zich voor allerlei onderzoek. Wie bijvoorbeeld geïnteresseerd is in de umlaut (de klinkerwisseling die onder andere in verkleinwoorden optreedt) kan de zinnen met 'boompje' vergelijken. Kaatsheuvel, Waalwijk en Sprang-Capelle hadden variaties van wat wij in onze spelling als *bômke* noteren. Maar in Drunen, Vlijmen en Loon op Zand klonk een *u*-achtige klank: *bûmke* in Drunen en Vlijmen en *beûmke* in Loon op Zand. Wie verder kijkt dan deze plaatsen, zal ten westen van Sprang-Capelle geen *u*-vormen vinden en ten oosten van Vlijmen geen *o*-vormen. De isoglosse van de klinkerwisseling in 'boompje' loopt dus tussen Waalwijk en Drunen. Zie kaart 3.

Kaart 3: de isoglosse van de umlaut in boompje

De dialectologie vandaag

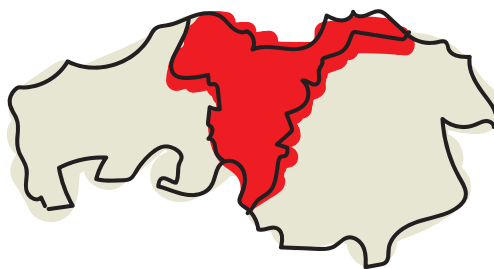
Na de RND is Weijnen begonnen met het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD). Twintig redacteurs hebben tussen 1967 en 2005 maar liefst 33 verschillende delen samengesteld. Het woordenboek is thematisch opgezet en de woorden zijn ingedeeld op begrip. Zo volgen op het begrip 'kruisbes' alle verschillende benamingen voor de bes in Brabant, van *knoezel* (Tilburg) tot *kriekel* (Drunen) en van *kruisdore(ns)* (Waalwijk) tot *knoldore* (Waspik). Het WBD is sinds 2017 online te raadplegen. De zelfverzonnen spellingen van invullers en de soms tekortschietende interpretaties van de vrijwilligers die het materiaal verwerken, maken het WBD minder toegankelijk.

De dialectologie is in Nederland en Vlaanderen uitgegroeid tot een breed onderzoeksgebied. Vele taalwetenschappers, onder wie prof. dr. Jos Swanenberg en dr. Jan Stroop, bestuderen allerlei facetten van taalvariatie – van recente veranderingen tot sociale aspecten.

Ook buiten de wetenschap is er aandacht voor de Brabantse dialecten. Met name in de afgelopen veertig jaar is er veel dialect op schrift vastgelegd door mensen die hun moedertaal waarderen. *Het Brabants Beschreven* (2008) van prof. dr. Jos Swanenberg en dr. Har Brok bevat een bibliografie van 1776 tot 2007 van boeken in en over de Brabantse dialecten.

De Langstraat in Noord-Brabantse context

De dialecten lopen zoals gezegd stukje bij beetje in elkaar over. Toch zijn er gebieden met grote onderlinge overeenkomsten aan te wijzen. In de dialectologie wordt Noord-Brabant op verschillende manieren ingedeeld in dergelijke dialectgebieden. Een vaak gehanteerde indeling is een driedeling in West-, Midden- en Oost-Brabant. De grens tussen enerzijds West-Brabant en anderzijds Midden- en Oost-Brabant loopt gelijk met de Donge, de eerder genoemde beek aan de westkant van Waspik.

Kaart 4: Midden-Brabant in de dialectologie

Ten westen van de Donge wordt van oudsher gesproken over *melk*, *karnemelk* en *mart*, ten oosten ervan over *roôme*, *mùlk* en *mert*. De verschillen tussen West- en Oost-Brabant kunnen aanzienlijk zijn. Vergelijk de volgende twee zinnen. Zin 1 komt uit het West-Brabantse Oud-Gastel, zin 2 uit Oerle bij Eindhoven:

Da meske gòd op d'r bloôte voete nòr uis.
Dè dúrske gí op d'r bleute vuujt nó hous.

De Langstraat ligt in Midden-Brabant, net als de regio Tilburg, het Land van Heusden en Altena en de oostelijke strook langs de Maas tot aan Grave. Midden-Brabant is een overgangsgebied dat kenmerken deelt met het westen en met het oosten. Weijnen noemt het in zijn proefschrift "verhollandscht en verwaterd Oost-N.B.". Het Brabants in het noorden van Midden-Brabant wordt ook wel het Hollands-Brabants genoemd.

West-Brabantse kenmerken

Een typisch kenmerk dat de Langstraatdialecten met de West-Brabantse dialecten delen, is de verlenging van de *a* voor *-mp*, *-nk*, *-nd*, *-ns* en *-nt*, bijvoorbeeld in de volgende zin:

Fraans lig laankuit òn de kaant omdè-tie kraamp heej.

West-Brabants is ook het ontbreken vanumlaut in verkleinwoorden – althans, in de westelijke Langstraat. Vergelijk het Waalwijkse *popke*, *kòpke* en *stoeltje* met *pupke*, *kùpke* en *stuultje*. Die laatste drie vormen horen we pas als we de Baardwijkse Overlaat oversteken naar Drunen. Typisch voor West-Brabantse dialecten is ook de extra *e* voor *-ske* in verkleinwoorden als *zòggeske* (zaagje) en *bangeske* (bankje). Drunen en Vlijmen doen wat dat betreft al met het oosten mee: *zògske* en *benskske*. In de woordenschat zien we dat de Lang-

De Langstraaldialecten door de eeuwen heen

straat typische oostelijke woorden als *boks* (broek), *hoos* (kous) en *schòlk* (schort) niet kent. Een Hollands kenmerk van de westelijke Langstraat is *legge*, dat in de tegenwoordige tijd niet alleen 'leggen' betekent maar ook 'liggen': *Nie gòn legge walge, gij!*

Midden-Brabant is een overgangsgebied dat kenmerken deelt met het westen en met het oosten.

Oost-Brabantse kenmerken

De Langstraat deelt ook veel kenmerken met de oostelijke dialecten. Typisch Oost-Brabants is bijvoorbeeld het uitgangsloze meervoud, dat we zien in *baand* (banden), *beên* (benen) en *schóén* (schoenen). Oostelijk is ook de klinkerverkorting in allerlei woorden, zoals in *wòtter* (water), *tòffel* (tafel) en *kittel* (ketel). Ook de woordenschat kent veel overeenkomsten met de Oost-Brabantse dialecten. Bij ons wordt bijvoorbeeld *m'ne meens* (m'n man), *vatte* (pakken) en *wang* gezegd, terwijl West-Brabant *m'ne vent*, *pakke* en *kaok* of *koon* zegt. En waar het westen als stopwoordje *eej* gebruikt, doet de Langstraat met het oosten mee: onze streek heeft *war(re)*. Het westelijke *eej* komt overigens van *heej*.

In grote delen van West-Brabant is de *h* weggevallen: *ondje* (hondje), *uis* (huis), *aand* (hand). De Langstraat kent die *h*-wegval niet, op één plaats na: voornamelijk oudere dialectsprekers in 't *Stròtje*, oftewel de Berndijk in Kaatsheuvel-West, hebben de reputatie de *h* niet uit te spreken. In sommige gevallen ligt Waalwijk precies op de grens tussen oost en west: het kent zowel het oostelijke *schôn* als het westelijke *moôi* en zowel *menneke* als *manneke*.

Veranderingen in dialectgebruik

In het begin van de twintigste eeuw sprak maar vijf procent van de Nederlandse bevolking de standaardtaal volgens een schatting van Joop van der Horst (1999). Het Standaardnederlands had dus nog maar een kleine rol in ons land. Op school leerde je weliswaar Nederlands lezen en schrijven, maar spreken deed je in het dialect.

Het begin van het einde

In de loop van de twintigste eeuw verloren de lokale dialecten hun functie als dominante spreektaal. Mensen gingen buiten de eigen gemeenschap wonen, de telefoon en de radio deden hun intrede en er kwamen nieuwe vervoermiddelen zoals de auto. Er werd op steeds grotere schaal gecommuniceerd en daardoor kwamen dialectsprekers steeds meer in contact met mensen die anders spraken. Hoe verder ze buiten hun woonplaats kwamen, hoe min-

der ver ze met hun lokale dialect kwamen. De afgelopen eeuw hebben veel Brabanders hun dialect ingeruild voor het Standaardnederlands. In de steden is dat dialectverlies harder gegaan dan op het platteland. Tot in de jaren zestig waren de dialecten nog de moedertaal van het merendeel van Brabant, maar al in 1952 wees professor Weijnen erop dat er steeds minder dialect werd gesproken.

De dialecten kregen een stigma: ze werden geassocieerd met een laag milieu en een lage opleiding; de bovenklasse was immers al eerder op het Nederlands overgegaan. De dialecten werden bestempeld als 'boerse', 'platte' en 'achterlijke' taaltjes en hele generaties zijn opgevoed met het vooroordeel dat dialect verbasterd Nederlands was. Het Algemeen Beschaafd Nederlands impliceerde bovendien dat de rest onbeschaafd was. Zoals de schrijvers van het *Bosch Woordenboek* zeggen: "Wie het ABN niet beheerst loopt de kans niet voor vol te worden aanzien." Het resultaat van dit stigma is dat het dialect in Noord-Brabant een lage status heeft en in formele situaties wordt vermeden.

Op school wordt dialect spreken ontmoedigd. Velen denken namelijk nog steeds dat dialectgebruik de schoolprestaties en een goede beheersing van het Standaardnederlands in de weg staat. Uit onderzoek blijkt echter dat het tegendeel waar is. In Limburg

wordt dialect door alle lagen van de bevolking gesproken en recent onderzoek daar laat zien dat schoolprestaties niet negatief worden beïnvloed door het dialect maar door het opleidingsniveau van de ouders. Tweetalige kinderen – die dus dialect en Standaardnederlands spreken – laten juist goede prestaties zien, zoals aangetoond door Van den Nieuwenhof, Driessen en Van der Slik (2004).

Dialect wordt in toenemende mate ook thuis vermeden. Steeds meer ouders hebben er de afgelopen honderd jaar voor gekozen om hun kinderen niet groot te brengen in het dialect. Onderzoek van Driessen (2005) laat zien dat in 2003 nog maar 13% van de Brabantse ouders onderling dialect sprak. Kinderen er niet in opvoeden betekent het einde van een taal.

In het begin van de twintigste eeuw sprak maar vijf procent van de Nederlandse bevolking de standaardtaal.

Vernederlandsing

Hand in hand met de afname in dialectgebruik gaat de verandering van het dialect. Natuurlijk heeft de evolutie van de dialecten nooit stilgestaan, maar ze is afgelopen

eeuw in een stroomversnelling gekomen. De dialecten zijn ten eerste steeds meer op het Standaardnederlands gaan lijken. Met elke generatie zijn de Langstraatdialecten verder vernederlandst. Bepaalde veranderingen horen we al bij de generatie uit de jaren dertig. Hier volgt een greep daaruit. Let wel: het gaat om algemene tendensen; iedereen spreekt anders.

- Sterke verledentijdsvormen als *ik kos*, *ik begos* en *ik hiéf* maken plaats voor de Standaardnederlandse vormen *ik kon*, *ik begon* en *ik hield*.
- De korte tweeklanken van woorden als *bîntje* [bjintje, biëntje], *knûpke* [knjupke, knuëpke] en *rôske* [rwsoske, roëske] worden 'normale' klinkers: *bintje* (beentje), *knupke* (knoopje), *roske* (roosje).

Mensen uit de jaren vijftig gaan verder:

- Grammaticale eigenschappen die het Standaardnederlands niet kent, verdwijnen:
 - Het uitgangsloze meervoud verdwijnt: *tweej haand* wordt *tweej haande*, *m'n schóén* wordt *m'n schoene*.
 - Bijvoeglijke naamwoorden krijgen een -e als het Standaardnederlands die ook heeft: *'n vuil tòffel* wordt *'n vuile tòffel*, *'n jong vrouw* wordt *'n jonge vrouw*, *klèèn dinge* wordt *klèène dinge*.
- Klinkerverschillen die het Standaardnederlands niet maakt, verdwijnen:

- De lange klinkers van *schíéte*, *zúúke* en *hóéd* worden kort: *schiete*, *zuuke* en *hoed*.
- *Dûrve* en *wûrm* (met de klinker van *hùske*) worden *durve* en *wurm*.
- Het verschil in o-klank tussen *pop* (zoals het Franse *mot*) en *kòp* (zoals het Duitse *Kopf*) verdwijnt: ze vallen samen tot één o-klank, die ertussenin zit.
- Het verschil tussen de *aa* van *maaie* en *we kwaame* en de *ao* van *raoie* en *saome* verdwijnt; al deze woorden krijgen dezelfde donkere *aa*-klank, die lijkt op een langgerekte *a* van *bal*.

Wie in de jaren zeventig en later geboren is, spreekt over het algemeen een sterk vernederlandst dialect:

- Woorden gaan sterk op het Nederlands lijken: *mònd* wordt *maond*, *wèèrm* wordt *warm*, *fries* wordt *fris*, *meense* wordt *mense*, *schèèr* wordt *schaor*, *brèèke* wordt *breeke*, *ik vijn* wordt *ik vin*, *ik wier* wordt *ik wer*, *zeun* wordt *zoon*, *ik kwaam* wordt *ik kwam*, *dè* wordt *da*.
- Verkorting wordt niet volgens de oorspronkelijke regels toegepast: *hij pròt* kan *hij praot* worden, *ik geef* kan *ik gif* worden.
- De verkorte *ao*-klank lijkt veel op de *a* van *bal*: *tòffel* klinkt bijna als *taffel*, *hij mòkt* als *hij makt*.
- Woorden worden vervangen door hun min of meer Nederlandse tegenhanger: *gèère* wordt *graog*, *hullie* wordt *hun*. Sommige

De Langstraatdialekten door de eeuwen heen

woorden, zoals *juin*, *neffe* en *bekant*, blijven daarentegen behouden.

Op alle vlakken gaan de dialecten steeds meer het op Standaardnederlands lijken. Het dialect van de laatst besproken leeftijdsgroep zou je zelfs een regionaal gekleurd Nederlands kunnen noemen.

De dialecten gaan in elkaar op tot regiolecten.

Regiolecten

De dialecten gaan niet alleen steeds meer op het Nederlands lijken, ze gaan ook meer op elkaar lijken. De dialectverschillen zijn immers ontstaan door gebrek aan contact; nu verdwijnen ze doordat er meer contact is dan ooit. De beslotenheid van de Langstraatse gemeenschappen is doorbroken en dat heeft zijn weerslag op de dialecten. De verschillen tussen bijvoorbeeld het Waalwijkse en het Vlijmens worden kleiner bij iedere nieuwe generatie. Waalwijkers uit de jaren twintig zeggen tegen een bankje *bangeske* en Vlijmenaren *benkske*, maar bij hun kinderen hoor je in beide plaatsen *bankske*. Zo gaan de dialecten in elkaar op tot regiolecten: taalvariëteiten die het midden houden tussen het dialect en het Standaardnederlands.

De toekomst van de dialecten

Wat is de toekomst van het dialect in Noord-Brabant? Er zijn er die optimistisch zijn en zeggen dat het zo'n vaart niet zal lopen met het verdwijnen. Maar dialectgebruik wordt nog steeds geassocieerd met een lage sociale klasse en een lage opleiding. Velen denken nog steeds onterecht dat dialect spreken zorgt voor een achterstand in de standaardtaal. Een belangrijke factor voor het voortbestaan van een taal is de houding tegenover die taal – en de trots op onze dialecten is lange tijd verre van groot geweest. Sinds de jaren zeventig is de aandacht voor het dialect toegenomen. Die verandering wordt ook wel de 'dialectrenaissance' genoemd. De opleving in belangstelling zorgt er echter niet voor dat er weer meer dialect gesproken wordt. Er komen talrijke boeken en cd's op de markt, maar het dialect blijft gestaag achteruitboeren.

Een taal die niet aan de volgende generatie wordt doorgegeven verdwijnt. Wat dat betreft staat het er bij ons slecht voor: in de Langstraat worden nauwelijks nog kinderen in het dialect opgevoed. Opa en oma krijgen te horen dat ze niet zo 'plat' moeten praten als de kleinkinderen komen logeren. Wanneer die kleinkinderen straks volwassen zijn en hun dialectspreekende grootouders uit de tijd zijn, wat is er dan nog over van het dialect? We weten het niet. Maar de kans is

groot dat de dialecten het op een bepaald moment afleggen tegen het Nederlands. Dan is er van de Langstraatse nazaten van het Germaans, die eeuwenlang de moedertalen van onze streek waren, misschien niet meer over dan *houdoe*, een verwaald *Da wis ik nie* en een zachte *g*.

De Langstraatdialecten en het Waalwijks

Het Waalwijks als stadsdialect

Waalwijk ligt in het midden van de Langstraat, niet alleen geografisch maar ook taalkundig: het Waalwijks deelt kenmerken met de dorpen in het westen, in het zuiden en in het oosten. In één opzicht is het Waalwijks uniek in de Langstraat: het is het dialect van een stad en niet van een dorp. Het dialect van Waalwijk heeft dan ook kenmerken van een *stadsdialect* – zij het in mindere mate dan bijvoorbeeld het dialect van Den Bosch. In de negentiende eeuw gingen stadsdialecten afwijken van het platteland eromheen:

- Er ontstonden verschillen tussen sociale klassen. De hogere klassen gingen zich afzetten tegen het dialect. Hun dialect ging sterker op het Standaardnederlands lijken.
- Het dialect veranderde sneller dan op het platteland. Het vernederlandste dialect van de hogere klassen drong namelijk geleidelijk ook door tot de lagere klassen, omdat dat meer prestige had.

Hoewel Waalwijk geen stad is van het formaat van Den Bosch en ondanks zijn positie als centrum van de Langstraatse schoenen- en lederindustrie nog lang een vrij dorps karakter heeft gehad, heeft het Waalwijks kenmerken van een stadsdialect. Zo is het op bepaalde punten ‘Nederlandser’ dan zijn buurdialecten. In Waalwijk zeggen zelfs de oudsten bijvoorbeeld *hemd*, *emmer* en *zwaoluwe* – vormen die nagenoeg gelijk

zijn aan het Standaardnederlands. Aan beide kanten van de stad – in Kaatsheuvel en in Drunen – horen we ouderen daarentegen *himd*, *immer* en *zwòlleme* zeggen.

Ook de sociale verschillen zien we terug in Waalwijk. Zo spreken tachtigers uit bepaalde families *boôm* uit als [boom], terwijl er stads-genoten van gelijke leeftijd zijn die dichter bij de dorpsdialecten gebleven zijn: zij spreken *boôm* uit met een tweeklank, als [booëm], maar vaak niet zo sterk als bijvoorbeeld in Kaatsheuvel, waar eerder [boeëm] klinkt. Discussies over ‘goed Waalwijks’ die ontstonden tijdens de dialectavonden die onze werkgroep de afgelopen jaren heeft georganiseerd, onderstreepten de verschillen. Sommige [boom]-zeggars vonden [booëm] zelfs on-Waalwijks: “Dè ies gin Wolluks, dè ies Ketsheuvels!”

Typisch voor stadsdialecten in heel ons land is de gebrouwde *r* – oftewel de Franse *r* of *huig-r*. Al in de jaren veertig was die *huig-r* gemeengoed in steden als Den Bosch, Heusden en Geertruidenberg, terwijl de omliggende dorpen de oorspronkelijke tongpunt-*r* hadden (die ook het Italiaans heeft en die lijkt op een ratelende *d*). En inderdaad: op een enkeling na hebben zelfs de oudste sprekers van het Waalwijks zo’n *huig-r*, terwijl bij leeftijdsgenoten in de rest van de Langstraat de oorspronkelijke tongpunt-*r* nog klinkt. De *huig-r* lijkt wel rela-

tief laat zijn intrede gedaan te hebben in Waalwijk: de informanten van de eerder genoemde Reeks Nederlandse Dialectatlassen hebben nog de tongpunt-*r*.

Typisch voor stadsdialecten in heel ons land is de gebrouwde *r*.

Baardwijk, Besoyen en ‘t Haaike

Een deel van de dialectverschillen binnen het huidige Waalwijk kunnen we verklaren in het licht van het stadsdialect. Daartegenover staat taalvariatie met een andere oorzaak. De huidige stad Waalwijk is namelijk een fusie van drie plaatsen: Besoyen in het westen, Waalwijk in het midden en Baardwijk in het oosten. De drie plaatsen hebben een bewogen politieke geschiedenis: soms hoorden ze bij Holland en soms bij Brabant. Toen Waalwijk in 1232 werd verkocht aan Brabant, bleven de buurdorpen Baardwijk en Besoyen Hollands. Ze werden pas in 1815 aan Brabant toegevoegd; in 1922 werden ze tot slot onderdeel van Waalwijk. Daar waren ze toen overigens al geheel aan vastgegroeid. Baardwijk en Besoyen spraken elk een eigen dialect – dorpsdialecten die afweken van het Waalwijks.

De dialecten van Waalwijk, Baardwijk en Besoyen moeten vroeger net zo van elkaar

De Langstraaldialecten en het Waalwijks

verschild hebben als bijvoorbeeld nu het Waalwijks en het Kaatsheuvels. Tegenwoordig zijn die verschillen nagenoeg verdwenen. De inwoners van het samengevoegde Waalwijk zijn afgelopen eeuw steeds verder naar elkaar toe gegroeid. Het eigene van Baardwijk en Besoyen is sterk aan het verwateren. Er zijn echter nog steeds resten van de dialectverschillen te bespeuren.

Verschillen in de grammatica van de dialecten van Waalwijk, Baardwijk en Besoyen zijn er nauwelijks. Weijnen heeft er in 1937 een paar in kaart gebracht in zijn dialectonderzoek. Zo zeiden Waalwijk en Baardwijk *ik zij/ben wiese wiese* (ik ben wezen vissen), terwijl Besoyen bij Kaatsheuvel en Sprang aansloot: die plaatsen zeiden *wieste* in plaats van *wiese*.

Kaart 5: wezen in West- en Midden-Brabant (Weijnen 1937, p. 138). Besoyen is blauw, Waalwijk oranje en Baardwijk groen.

Sommige verschillen zitten hem in de woordenschat: bepaalde woorden hebben een nét iets andere vorm. In 1937 zei Besoyen *nieuw*, Waalwijk *nuuw* én *nieuw* en Baardwijk *nij* (kaart 6). *Nieuw* en *nuuw* zijn door elkaar gaan lopen in heel de Langstraat en

nij is zelfs uit Drunen en Vlijmen aan het verdwijnen – een typisch voorbeeld van verwaterende verschillen.

Het eigene van Baardwijk
en Besoyen is sterk aan
het verwateren.

Kaart 6: nieuw in Midden-Brabant (Weijnen 1937, p. 55; de tekst in de kaart is aangevuld uit de legenda)

Baardwijk deelde in het verleden meer kenmerken met Drunen dan nu. Zo lezen we in het werk van de Baardwijkse schrijver Wout Pullens en horen we in oude Baardwijkse opnames van Bert Stevens (van sprekers die rond 1900 geboren waren) nog de volgende afwijkingen ten opzichte van het Waalwijks:

(verouderd)

Baardwijks

bringe

kaar

kender

kinne

mekkelijk

wèèk

Waalwijks

brenge

kar

kijnder

kenne

makkelijk

week

In 1967 maakte taalkundige Jan Stroop voor het Meertens Instituut een opname van drie Besoyense heren die rond 1900 geboren waren. In die opname horen we vormen als *èèselijk* (ijselijk, vreselijk) en *schèùn ewèg* (schuin weg), met klinkers die nu typisch zijn voor Sprang, in plaats van het Waalwijkse *ijselijk* en *schuin (e)wèg*.

In het begin van dit hoofdstuk hebben we verteld dat het Waalwijks kenmerken van een stadsdialect heeft: de hogere klassen wilden zich onderscheiden van de lagere en daardoor ging hun dialect meer op het Standaardnederlands lijken. Voor de oorlog woonden die hogere klassen voornamelijk in het noorden van de stad: boven de oude spoorlijn tussen Lage Zwaluwe en 's-Hertogenbosch. Aan de andere kant van de spoorlijn lag het buurtschap 't Haaike ('de kleine heide'). Dat was minder dichtbevolkt en had een plattelandskarakter. In 't Haaike waren nog dialectkenmerken bewaard gebleven die boven de spoorlijn verdwenen waren. Zo spraken we een boerin die in 't

Haaike geboren was en die het had over *eêkels raope*, terwijl Waalwijkers van boven de spoorlijn de vorm *eêkels* alleen kennen uit bijvoorbeeld het Drunens.

Er moeten vroeger nog veel meer verschillen tussen Waalwijk, Baardwijk, Besoyen en 't Haaike geweest zijn dan we nu weten. Zelfs veel van de verschillen die we hierboven noemen, horen we nagenoeg alleen nog bij de oudste, meest dialectvaste sprekers. In de rest van dit hoofdstuk gebruiken we daarom alleen nog de term Waalwijks. Daaronder vallen het Baardwijks, het Besoyens en het Haaikes.

Dialectverschillen in de Langstraat

De Langstraat rondom de stad Waalwijk kunnen we indelen in vier dialectgebieden:

1. Kaatsheuvel, Sprang-Capelle, De Moer en Loon op Zand
2. Waspik, Raamsdonk en Raamsdonksveer
3. Drunen en Elshout
4. Nieuwkuijk, Vlijmen en Haarsteeg

De verschillen tussen deze gebieden vinden we vooral in de klanken en in iets mindere mate in de grammatica. Op het gebied van woorden zijn de Langstraatdialecten voor het grootste deel gelijk. De verschillen die er zijn, zijn klein: een leeuwerik is in Waalwijk een *leêuwerik* en in Kaatsheuvel een *leêuwèèrk*. Een paardenvijg is in Waalwijk

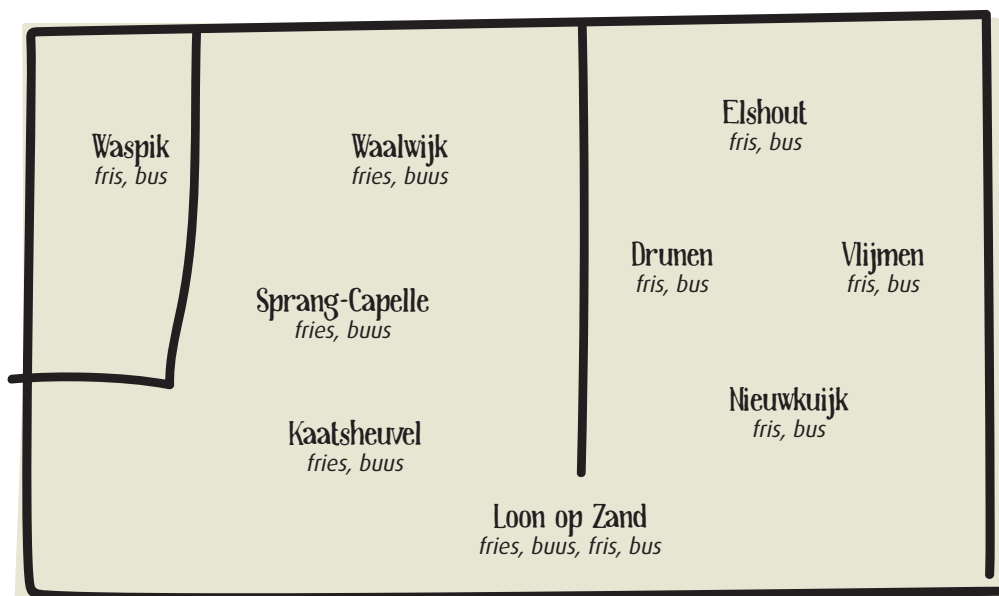
een *pèèrdemòp* en in de oostelijke Langstraat een *persmòp*. En daar is een spaak een *speêk*, terwijl in het Waalwijks *spaak* gezegd wordt. Er zijn veel van zulke kleine verschillen. Zie bijvoorbeeld de verschillende woorden voor 'kruisbes' in het kader op pagina 99.

In een enkel geval worden compleet andere woorden gebruikt. Een schommel is in Drunen bijvoorbeeld van oudsher een *stuur* en in Vlijmen een *tichel*, terwijl Waalwijk alleen *schommel* kent. Een Waalwijks *spikkelaosiemanneke* is in Kaatsheuvel een *klòsmanneke*.

In het vervolg van dit hoofdstuk bekijken we de vier dialectgebieden rondom Waalwijk van dichtbij. Er zou een boekwerk nodig zijn om alle verschillen te beschrijven. Daarom houden we het bij de opvallendste.

Kaatsheuvel, Sprang-Capelle, De Moer en Loon op Zand

Aan de zuidwestkant van Waalwijk liggen Kaatsheuvel (*de Ketsheuvel, de Kets*), Sprang en Capelle (*Kepèl*) en De Moer, aan de zuidkant Loon op Zand (*Loôn*). Deze dialecten hebben veel overeenkomsten met het Waalwijks. Zo heeft Kaatsheuvel net als Waalwijk *-ies* en *-uus* in plaats van het Standaardnederlandse *-is* en *-us*:

Kaart 7: de uitspraak van u en i voor een s.

De Langstraaldialecten en het Waalwijks

*Hij ies meej z'n zuuster meej de buus nòr
D'n Bosch gewiest.*

Bij sommige mensen uit Loon op Zand wordt de *ie*- en *uu*-uitspraak ook gehoord. In Sprang-Capelle zitten de klanken tussen *i* en *ie* en tussen *u* en *uu* in. Ten westen en ten oosten van dit gebied horen we de *i* en *u*.

Het duidelijkste verschil tussen Waalwijk en de omringende dialecten is de uitspraak van de *ij* en de *ui*. De *ij* en *ui* zijn in het Waalwijks nog steeds tweeklanken, maar in het midden en zuiden van Midden-Brabant zijn deze tweeklanken enkele eeuwen geleden op bepaalde plaatsen in het woord veranderd in de lange klinkers *èè* en *èù*. Zo wordt in Loon op Zand en Sprang-Capelle gezegd:

*Ik vèèn dieje waoge fèèn rije.
Dè brèùn truike gò'k rèùle.*

Waalwijk zegt daarentegen:

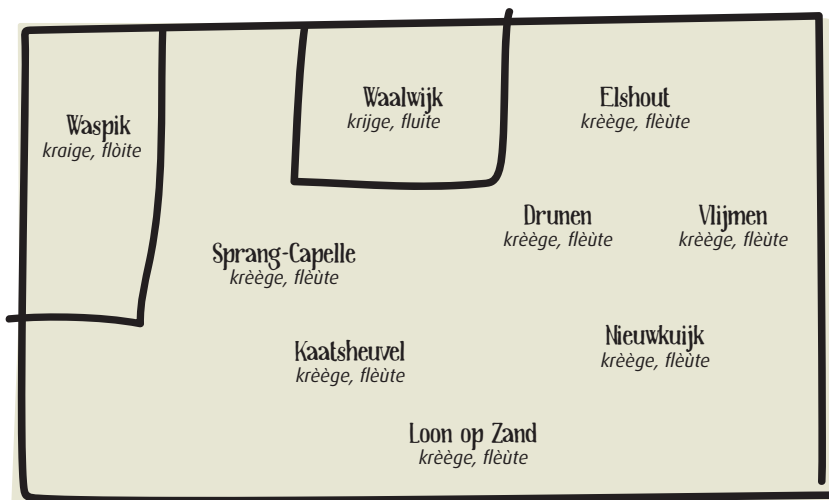
*Ik vijn dieje waoge fijn rije.
Dè bruine truike gò'k ruile.*

Het Waalwijks heeft als enige plaats in de Langstraat dus net als het Nederlands *ij* en *ui*. Waalwijk is in Midden-Brabant niet de enige: het Land van Heusden en Altena doet mee. Het is trouwens niet zo dat alle /ei/-klanken in Waalwijk hetzelfde zijn als in het Nederlands. De 'korte' *ei* is in bepaalde gevallen namelijk wél in *èè* veranderd, net zoals in de rest van de Langstraat: *èège*, *zèèke* en *klèèn*. In andere gevallen is hij in *aai* veranderd. Zo koop je in de Langstraat *aaier*, staan de koeien in de *waai* en zijn mensen na een echtbreuk *geschaai*. Terwijl in het Nederlands *lijden* en *leiden* identiek klinken, maken de dialecten een duidelijk onderscheid: *lije* en *laaie*.

In sommige opzichten lijken de dialecten van Kaatsheuvel en Loon op Zand meer op het Tilburgs: al deze plaatsen zeggen *vèèrke* (varken), *vèèrf* (verf) en *stèèrk* (sterk), terwijl Waalwijk en Sprang-Capelle een korte klinker hebben: *verke*, *verf* en *sterk*. Ook zeggen Kaatsheuvel en Loon op Zand van oudsher *kaod* in plaats van *kwaod*. Zo is het in Kaatsheuvel en Loon *kaoi weer* als het regent maar in Waalwijk *kwaoi weer*. Het Loons deelt nog wat meer kenmerken met het Tilburgs. Neem woorden als *múúg*, *mènnen hond* en *iets nuuts* in plaats van *muuj*, *mijnen hond* en *iets nieuws*.

Soms doet Loon op Zand juist mee met de oostelijke Langstraat. Waalwijk, Kaatsheuvel en Sprang-Capelle zeggen namelijk *blaauw* (blauw) en *flaauw* (flauw), typisch West-Brabants, terwijl Loon net als Drunen, Elshout en Vlijmen van oudsher *blouw* en *flouw* zegt. Een oostelijk kenmerk van Loon is ook de klinkerverandering in verkleinwoorden, die we vooral bij oudere Loonse dialectsprekers horen. Voorbeelden zijn *knòpke* (knopje; in Kaatsheuvel, Sprang-Capelle en Waalwijk *knòpke*), *gùtje* (gaatje; elders *gòtje*), *ùgske* (oogje; elders *ògske*) en *bùmke* (boompje; elders *bòmke*).

Typisch voor 't *Stròtje* (de wijk Berndijk in het westen van Kaatsheuvel) is dat de *h* van oudsher geen onderdeel van de taal is: oorspronkelijk zeggen ze daar *èùs* (huis),

Kaart 8: de uitspraak van krijgen en fluiten in de Langstraat.

oôg (hoog) en *wasandje* (washandje, uitgesproken als [wazzaandje]). Maar door de invloed van de rest van Kaatsheuvel en door het Nederlands is dit kenmerk sterk op zijn retour. Ook kennen de oudsten uit 't *Strôtje* nog een aantal woorden die afkomstig zijn uit het Bargoens. Voorbeelden zijn *tróéze* (schooien), *stuupele* (schijten) en *lèume* (slapen).

Waalwijkers zeggen *Ketsheuvelse meense* tot slot zelfs aan hun typische trage, zangerige accent te herkennen.

Waspik, Raamsdonk en Raamsdonksveer
In het westelijke puntje van de Langstraat liggen Waspik (*Waspik*), Raamsdonk (daar *Rammesdoenk*, in Waalwijk *Ròmsdonk*) en Raamsdonksveer ('t *Vèèr*). De dialecten van die plaatsen delen veel kenmerken met Waalwijk, maar wijken op bepaalde punten ook duidelijk af.

Typisch voor de drie plaatsen zijn de *ai-* en de *òi-*klank waar het Waalwijks *ij* en *ui* heeft en de rest van de Langstraat *èè* en *èù*. Zo is een *luis* in Waspik, Raamsdonk en Raamsdonksveer een *lòis* en een peer die *rijp* is, is er *raip*. Maar – net zoals een klein *huis* – is een klein *hòis* er een *hùske*, en staat ze *kekt* tegenover *ik kaik*.

Er is een zinnetje dat vaak aan Waspik toegedicht wordt: *Haol de gaitte van d'n daik*

want 'r koome boenken aon de loecht. Bij de hedendaagse Waspickers past die uitspraak echter niet meer: de *oe*-klank in *boenke* en *loecht* is uit Waspik verdwenen en zijn tegenwoordig typisch voor Raamsdonk en Raamsdonksveer. Daar zegt men bijvoorbeeld nog *oepgedroenke* (opgedronken), *hai troek* (hij trok), *boebel* (bobbel) en *petoefel* (pantoffel). De gesloten *o* is er namelijk in veel gevallen veranderd in een *oe*. Een *bok* en een *boek* zijn er van oudsher allebei een *boek*.

Tot slot hebben de drie westelijke plaatsen meer West-Brabantse invloeden. Zo zeggen ze *hoôre*, *moei* en *droôg* in plaats van *heûre*, *muu(j)* en *dreûg*.

Drunen en Elshout

Waalwijk ligt dicht bij Drunen (*Drúúne*) en Elshout (*d'n Elshout*), maar tussen de dialecten bestaan aanzienlijke verschillen. Daar heeft het gebrek aan contact in het verleden waarschijnlijk een rol in gespeeld: de Baardwijkse Overlaat stond grote delen van het jaar onder water.

Een groot verschil is dat Drunen en Elshout umlaut hebben in verkleinwoorden. Dat wil zeggen dat de klinkers *oe*, *oo*, *o*, *ò* en *a* in veel verkleinwoorden veranderen in *uu*, *eu*, *u*, *ù* en *è*. Vergelijk het Drunense *duukske*, *keuntje*, *slukske*, *pùtje* en *kenneke* met het Waalwijkse *doekske*, *kontje*,

slokske, *pòtje* en *kanneke*. Maar de umlaut beperkt zich niet tot verkleinwoorden: Drunen zegt van oudsher *bekker* en *meugelijk*, terwijl Waalwijk alleen *bakker* en *moogelijk* kent – al horen we tegenwoordig ook in Drunen de Waalwijkse vormen.

Een overeenkomst tussen Drunen, Elshout en grote delen van de Langstraat is de uitspraak van de *ij* en de *ui*: in Waalwijk *bijte* honden maar elders *bèète ze*, en complimenten geven is in het Waalwijks *bestuite* maar elders *bestèùte*. Uniek voor Drunen en Elshout is wel dat deze plaatsen net als Waalwijk een *ij* en een *ui* hebben als er een *s* of *z* op volgt: in alle drie deze plaatsen woon je in een *huis* en kan er *ijs* op de sloten liggen, terwijl bijvoorbeeld Kaatsheuvel en Vlijmen *hèùs* en *èès* zeggen.

Ook hebben Drunen en Elshout, net als de rest van de oostelijke Langstraat, vaak een *èè*-klank waar het Waalwijks een *ee* heeft: vergelijk het oostelijke *bèèter*, *sprèèke* en *wèège* met het Waalwijkse *beeter*, *spreeke* en *weege*.

Typisch voor de grammatica van het Drunens en Elshouts is dat in plaats van het betrekkelijke *waor* vaak een vorm met een *d* gebruikt wordt: *daor* en *dòr*.

Vergelijk de volgende Waalwijkse zin met die uit Drunen eronder:

De Langstraatdialecten en het Waalwijks

Dè ies 'ne meens waor ik nog meej op school gezeete heb.

Dè is 'ne meens dør ik nog meej op school gezeete heb.

Ook in plaats van *d'r* aan het begin van de zin horen we *daor* of *dør*. In combinatie met *hier* en *di* kan dat vreemd klinken in Waalwijkse oren:

Dør stò hier 'n vrouw òn de deur.

letterlijk: Daar staat hier een vrouw aan de deur.

Dør zit 'n scheur in di kumke.

letterlijk: Daar zit een scheur in dit kopje.

Tot slot zijn de verkorte voorzetsels *bè* en *mi* in Drunen en in de rest van de oostelijke Langstraat alomtegenwoordig, terwijl ze in Waalwijk zeldzaam zijn. Vergelijk de Waalwijkse zin met de Drunense:

Ze koome meej de kijnder en ze hebbe d'n hond ok bij d'r.

Ze koome mi-te kender en ze hebbe d'n hond ok bè d'r.

Nieuwkuijk, Vlijmen en Haarsteeg

De Langstraatplaatsen die het verst van Waalwijk af liggen, zijn Nieuwkuijk (*Kuik*, daar *Kèùk*), Vlijmen (daar *Vlèème*) en Haarsteeg (*de Hòrsteeg*). Dat geldt ook voor de dialecten.

Ten eerste delen de drie plaatsen een groot aantal verschillen met Drunen en Elshout, zoals de umlaut in verkleinwoorden, de *èè* en *èù*, en de *èè* in plaats van de *ee* in bepaalde woorden.

De grootste verschillen zitten hem in de klinkers. Typisch voor de drie oostelijke plaatsen zijn de *u* en *eu* in de werkwoorden *kunne*, *zulle* en *meuge*, waar de rest van de Langstraat *a* en *aa* heeft: *kanne*, *zalle* en *maage*.

Ook hebben Nieuwkuijk, Vlijmen en Haarsteeg in nog veel meer verkleinwoorden klinkerwisseling dan het Drunens. Neem bijvoorbeeld *groepke* (groepje), *vunkske* (vonkje), *kùrstje* (korstje), *ketje* (katje) en *rèèndje* (randje). Naast ándere klinkers

hebben de drie plaatsen vaak simpelweg lánkere klinkers: Waalwijk zegt *herring* (haring), *sluttel* (sleutel), *ik ston* en *ik din*, maar zij zeggen *hèèring*, *sleutel*, *ik stoon* en *ik deen*.

Haarsteeg is uniek in ons deel van Brabant. Die plaats heeft namelijk in bepaalde woorden een *aa* voor een *r* waar de andere dialecten *èè* of *e* hebben. Een typisch Haarsteegs zinnetje is bijvoorbeeld het volgende:

Maarge tèèrt de haarmenie op waarm aarpel.

Waarschijnlijk heeft Haarsteeg die *aa*-klank te danken aan zijn nauwe contacten met het westen: in het verleden bezat Haarsteeg een haven van waaruit men veel op Dordrecht en omgeving voer, een regio die toentertijd ook die *aa*-klank had in deze woorden.

Grammatica

Grammatica

In het woordenboekdeel van dit boek stippen we op verschillende bladzijden bijzondere kenmerken van de grammatica van de dialecten aan. In dit hoofdstuk gaan we voor de geïnteresseerde lezer wat dieper in op een aantal kenmerken van de vormleer van het Waalwijks en de andere Langstraat-dialecten.

Klinkerverkorting

In onze dialecten is er van elke lange klinker een korte versie. Neem die van *raok*: verkort hem en je krijgt *ròk*. Maak *reuk* kort en er klinkt *ruk*. En de korte versie van *vèèr* is *ver*. Het verschil tussen lange en korte klinkers zit zelfs ingebakken in de grammatica: in werkwoorden, in verkleinwoorden, in voorzetsels en in de trappen van vergelijking. Op deze en de volgende twee pagina's staan de regels voor klinkerverkorting in de tabel.

klinkerverkorting: werkwoorden		
Volgt de uitgang <i>-t</i> , <i>-te</i> of <i>-de</i> , dan wordt de klinker of tweeklank kort.	<i>ik speul</i> <i>ik hoop</i> <i>ik giét</i>	<i>ik spulde</i> <i>gij hopt</i> <i>zij giet</i>
Dat geldt ook voor een 'onzichtbare' <i>-t</i> .	<i>ik fluit</i> <i>ik praot</i> <i>ik vrúút</i>	<i>hij flùt</i> <i>gij pròt</i> <i>zij vruut</i>
Althans, dat is de basisregel. De klinker blijft lang als er een <i>f</i> , <i>v</i> , <i>s</i> , <i>z</i> , <i>ch</i> , <i>g</i> , <i>i/j</i> , <i>w</i> of <i>r</i> op volgt.	<i>wij lèève</i> <i>ik haauw</i> <i>ze vaore</i>	<i>wij lèèfde</i> <i>gij haauwt</i> <i>ze vaorde</i>
En als er een van de combinaties <i>mp</i> , <i>nk</i> , <i>nd</i> , <i>nt</i> of <i>ns</i> op volgt.	<i>hullie staampe</i> <i>ik jaank</i> <i>ik daans</i>	<i>hullie staamppte</i> <i>gij jaankt</i> <i>zij daanst</i>
Maar er zijn uitzonderingen: sommige klinkers worden toch kort.	<i>ik geef</i> <i>ik heûr</i>	<i>gij gift</i> <i>hij hurt</i>
En sommige blijven toch lang.	<i>ik maol</i> <i>ik vijn</i> <i>ik blèèt</i>	<i>hij maolt</i> <i>ze vijnt</i> <i>hij blèèt</i>
In de verleden tijd van sterke werkwoorden wordt er niks verkort.	<i>ik kwaam</i> <i>líép ik?</i> <i>gij rùkt</i>	<i>gij kwaamt</i> <i>líépte gij?</i> <i>gij rookt</i>

klinkerverkorting: verkleinwoorden		
In verkleinwoorden worden klinkers en tweeklanken kort.	<i>schuur</i> <i>Kees</i> <i>luik</i> <i>haon</i>	<i>schùürke</i> <i>Kiske</i> <i>lùkske</i> <i>hòntje</i>
Maar dat gebeurt alleen als er geen andere klinker vóór het achtervoegsel staat.	<i>voogel</i> <i>èèr(e)m</i> <i>vaoder</i>	<i>voogeltje</i> <i>èèr(e)mke</i> <i>vaoderke</i>
Klinkers blijven ook lang voor <i>-nd</i> , <i>-ns</i> , <i>-nd</i> , <i>-st</i> en in de combinaties <i>-eun</i> en <i>-oon</i> .	<i>haand</i> <i>beêst</i> <i>zeun</i>	<i>haandje</i> <i>beêstje</i> <i>zeuntje</i>
Tweeklanken op het wordeinde blijven ook lang.	<i>trui</i> <i>aauw</i>	<i>truike</i> <i>aauwkes</i>

klinkerverkorting: voorzetsels		
De voorzetsels en voorvoegsels <i>vur</i> , <i>af</i> en <i>dur</i> hebben een korte klinker – behalve op het zinseind.	<i>Hij staot vur 't huis</i> <i>Doe dè ies afmaoke!</i> <i>Gewoôn durdóén!</i>	<i>Hij staot 'r veur</i> <i>Mòkt dè ies aaf!</i> <i>Doe mer gewoôn deur!</i>
Rondom Waalwijk, zoals in Drunen, geldt dat ook voor <i>òn</i> en <i>ùt</i> .	<i>Hij gòi 't vuur</i> <i>ònmaoke.</i> <i>Ge maagt oewe jas</i> <i>ùtdóén.</i>	<i>Hij maok 't aon.</i> <i>Doet oewe jas mer èùt.</i>
In Waalwijk worden die woorden nauwelijks verkort: <i>aon</i> en <i>uit</i> .	<i>Hij gòi 't vuur aonmaoke.</i> <i>Ge maagt oewe jas</i> <i>uitdóén.</i>	<i>Hij maok 't aon.</i> <i>Doet oewe jas mer uit.</i>

Verkleinwoorden

Verkleinwoorden met *-ke* en *-ske* zijn voor ons Brabanders typisch Brabants, ook al komen ze van Friesland tot Limburg voor en hebben veel Brabantse verkleinwoorden 'gewoon' *-tje* en *-je*. Er zijn in totaal vijf achtervoegsels en dialectsprekers weten op gevoel achter welk woord ze welk achtervoegsel moeten zetten. Hier volgen de basisregels. De uitzonderingen daarop staan in het woordenboekdeel op de linkerpagina's bij het betreffende woord vermeld.

-tje

Woorden krijgen *-tje* als ze eindigen op een *n* of *l* en er een lange klinker, tweeklank, stomme *e*, *ie*, *uu* of *oe* aan voorafgaat. *Baon* wordt *bòntje*, *beên* wordt *bintje*, *stóél* wordt *stoeltje* en *haffel* wordt *haffeltje*. We zien *-tje* ook direct na een stomme *e*: *veule* wordt *veuletje*.

-je

De uitgang *-je* zien we na *d* en *t*: *kroot* wordt *krotje* en *mèèd* wordt *medje*. Je hoort die *t* niet meer – maar wij schrijven hem wel – als er een *s*, *f* of *ch* voor staat: *kaastje*, *schriftje* en *naachtje*.

-(e)ske

Woorden die eindigen op een *k* krijgen de uitgang *-ske*. *Haok* wordt dus *hòkske*. Staat voor die *k* een *n*, gebeurt er iets bijzonders in Waalwijk en de rest van de westelijke

klinkerverkorting: trappen van vergelijking		
Komt er <i>-der</i> achter een bijvoeglijk naamwoord, dan wordt de klinker vaak kort.	<i>duur</i> <i>gemèèn</i> <i>klèèn</i>	<i>dùùrder</i> <i>gemender</i> (naast <i>gemèèner</i>) <i>klender</i> (naast <i>klenner</i>)
Vaak gebeurt dat ook als er <i>-st</i> achter komt.	<i>moôï</i> <i>breêd</i> <i>vernaom</i>	<i>môïst</i> <i>bridst</i> <i>vernòmst</i>
En soms als er <i>-er</i> op volgt.	<i>groôt</i> <i>hoôg</i> <i>moôï</i>	<i>grôtter</i> <i>hôgger</i> <i>môier</i>
Maar soms gebeurt er niks waar we het wel verwachten – althans in Waalwijk.	<i>rijk</i> <i>bruin</i>	<i>rijkst</i> (bijv. Kaatsheuvel: <i>rekst</i>) <i>bruinst</i> (bijv. Drunen: <i>brûnst</i>)

Tot deze groep behoren ook de woorden waarvan de *d/t* in het meervoud in *i/j* verandert: *draod* wordt *draoike*, *naod* wordt *naoike*, *blad* wordt *blaoike*, *kleêd* wordt *kleejke*, *pòtloôd* wordt *pòtlôike*, *loôd* wordt *lôike*, *broôd* wordt *brôike* en *sloôt* wordt *slôike*. *Pad* wordt *padje* of *paoike* en *huid* wordt *hùdje* of *huike*. Enkele andere Langstraatdialecten, zoals het Vlijmens, kennen ook *tèèd* met *tijke*, *liéed* met *liejke* en *hóéd* met *huujke*.

Langstraat: *baank* wordt van oudsher *bangeske* (en tegenwoordig ook wel *bankske*). De oostelijke Langstraat heeft *bankske* of *benkske*.

Dat achtervoegsel *-eske* van *bangeske* zien we ook als een woord op *-ng* of *-g* eindigt: *ding* wordt *dingeske* en *vlag* wordt *vlaggeske*. Een *boog* wordt zelfs een *boggeske*. De oostelijke Langstraat kent alleen *-ske*: *dingske*, *vlagske* en *bogske*.

-eke

De vorm *-eke* zien we na korte klinkers plus een *n*, *l* of *r*: een *pan* wordt een *panneke*,

een *bal* een *balleke* en een *tòr* en *tòrreke*. Jongere sprekers gebruiken *-eke* ook na korte klinkers plus een *-m*: *kommeke* en *dammeke*. Oudere Waalwijkers en mensen ten oosten van de Overlaat gebruiken dan *-ke*: *komke* en *damke*.

-ke

In de rest van de gevallen horen we in de Langstraat *-ke*: *aop* wordt *òpke*, *druif* wordt *drùfke*, *baos* wordt *bòske*, *schuur* wordt *schùùrke*, *mooter* wordt *mooterke*, *boôm* wordt *bômke*, *boiem* wordt *boiemke*, *kefeej* wordt *kefeejke*, *leêuw* wordt *liuwke* en *ponnie* wordt *ponnieke*.

Verbuiging van lidwoorden en naamwoorden

De verbuiging van lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en voornaamwoorden is in onze dialecten rijker dan in het Standaardnederlands: er zijn meer verschillende uitgangen en de regels zijn complexer. In dit hoofdstuk bespreken we een selectie van die regels.

Enkelvoud mannelijk

Lidwoorden en naamwoorden krijgen de uitgang *-e* als ze voor mannelijke zelfstandige naamwoorden in het enkelvoud staan: *'ne grijze meens, m'ne nieuwe stóél* en *die-je lange weg*.

Begint het woord dat erop volgt met een *b, d, h* of klinker, dan komt er een *-n* bij: *'nen breejen hond, m'nen aauwen brommer* en *diejen dikken dòkter*. Dat geldt ook voor *de*: dat wordt *d'n*. Voor een *t* komt er – in tegenstelling tot Oost-Brabantse dialecten – geen *n*: *dieje tijd*.

Naamwoorden met *-e* en *-en* kunnen natuurlijk samen in één woordgroep staan: *dieje moôie zwarten hoôgen hóéd*.

Enkelvoud vrouwelijk en meervoud alle geslachten

Voor vrouwelijke woorden ontbreekt van oudsher de *-e* van het bijvoeglijk naamwoord als dat eindigt op een *l, m, n, ng, r,*

w of *i/j* of een klinker: *die vuil tòffel, 'n jong vrouw* en *d'r aauw koei*. Ook het bezittelijk voornaamwoord *oons* mist zijn *-e*: *oons kat*. Hetzelfde geldt voor het meervoud van alle geslachten: *die lang doores, klèèn kòpkès, duur spulle* en *roôï bloeme*.

Door de invloed van het Nederlands verschijnt er steeds vaker een *-e* waar de standaardtaal er ook een heeft: *die vuile tòffel, 'n jonge vrouw, d'r aauwe koei, die lange doores, klèène kòpkès, duure spulle* en *roôïe bloeme*. *Oons* verandert in *oonze*, zoals in *oonze kat*, behalve bij vrouwelijke familieleden: *oons Marjan, oons moeder*.

Mannelijke familieleden

Een groepje woorden voor mannelijke familieleden lijkt zich als vrouwelijke woorden te gedragen: *vaoder, pap, paa, oopa, grùt-/gròtvaoder, bruur, nèèf* en *zwaoger*. Het is namelijk *mijn oudste bruur*, net zoals *mijn oudste zuuster*, in plaats van het verwachte *mijnen oudsten bruur* (zoals *mijnen oudsten hóéd*). En het is dus ook *oons vaoder* in plaats van *oonze vaoder*.

Enkelvoud onzijdig

Oorspronkelijk kregen naamwoorden geen enkele uitgang voor onzijdige zelfstandige naamwoorden: *dè groôt huis, 't Wolluks vrouwvòlk, dè vrimd spul*.

Door de vernederlandsing verschijnt er nu bijna altijd een *-e* waar het Standaardnederlands die ook heeft: *dè groôte huis, 't Wollukse vrouwvòlk, dè vrimde spul*. Na het lidwoord *'n* ontbreekt de *-e* dus wél nog steeds: *'n groôt huis*.

Superdialect

In het kader op pagina 55 is verteld over *hyperdialect* of *superdialect*: de regels van het dialect foutief toepassen waardoor het sterker van het Standaardnederlands gaat afwijken dan oorspronkelijk het geval was. Superdialect komt voor bij sprekers die het dialect onvoldoende hebben verworven.

Doordat jongere generaties sprekers het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke vormen niet goed verwerven, gaan ze vrouwelijke woorden als mannelijk behandelen: *die tas* wordt *dieje tas*, *'n koei* wordt *'ne koei* en zelfs *m'n aauw ooma* wordt *m'nen aauwen ooma*.

In geschreven dialect – vooral in carnavalskrantjes en op sociale media – krijgen mannelijke naamwoorden allerlei onmogelijke extra *n*-en. Denk bijvoorbeeld aan *d'n goeien meens* (authentiek: *de goeie meens*) en *'nen Wolluksen kapper* (authentiek: *'ne Wollukse kapper*). Het dialect wordt dus flink aangedikt.

Onregelmatige werkwoorden: vervoegingen

Net als het Standaardnederlands heeft het Waalwijks een aantal onregelmatige werk-

woorden, maar het Waalwijks heeft een grotere verscheidenheid aan vormen. Hieronder staat de vervoeging van een aantal onregelmatige werkwoorden.

	zijn · gewiest	hebbe · gehad	zalle
	tegenwoordige tijd	tegenwoordige tijd	tegenwoordige tijd
1	Ik zij/zè/ben blij dè ge komt!	Ik heb laast van m'nen buik. Daor hè 'k nog nooit van geheurd.	Ik zal oe ies bij oe lürve vatte! Za 'k 't ies vraoge?
2	Ge ze(t)/bent nie góéd, gij! Ge zeg/ben 't tòch nie kwijt? Van wie zedde/bende gij 'r eène?	Gij het makkelijk praote. Ge heg 't nie vur 't zegge. Waor hedde hum opgedaon?	Ge zal(t) mijn nie heüre klaoge. Ge zal 't van èèges wel zién. Daor zalde veul meej te stelle hebbe.
3	Dè ies me tòch wè!	Dè heej/hi/heet m'n bruur gedaon! Hoe hig/heeg 't zoo ver kanne koome?	't Zal tòch nie waor zijn? Dè za me wè wòrre dees jaor!
1	We zen giestere gòn fietse. Zemme daor al ies wiese eete?	We hebbe gedaon wè we konne. Dè hemme al dikzat gezeed.	Wij zalle mer beginne. Zamme 'n èèndje gòn kuiere?
2	Gullie ze(t)/bent nie góéd wijs! Gullie zeg/ben 't ok nooit eëns. Waor zedde/bende gullie gewiest?	Gullie het ok nooit ies tijd! Gullie heg 't himmel begaoid. Hedde gullie meschient 'n vùurke?	Gullie zal(t) niks te kòrt koome. Gullie zal 't wel weete. Dè zalde gullie nie gauw dóén.
3	Hullie zen hier onderlest wiese bùurte.	Ze hebbe d'ren hòf moôi òn kaant.	Dè zalle de miste nie begrijpe.
	Zij/zè stil!	Het/hè mer ies wè geduld!	

Grammatica

	verleden tijd	verleden tijd	verleden tijd
1	Dè was/waar ik allang wir vergeete.	Ik hai/ha vus te veul gekòcht. Ik hag 't op 'n briefke geschreeve.	Ik zoi/zo/zoow dè tòch aandere dóén. Ik zog 't nie weete.
2	Gij waar(t) aaltij heël vurzichtig. Ge waar 't tòch nie vergeete? Hoe waarde gij daor gekoome?	Ge ha(t) wel wè meêr maage geeve. Gij hag 't nie gedùrfd! Daor hadde nie op gerekend, war?	Ge zo(t)/zoow(t) ze nie herkenne. Ge zog 't ies kanne prebeere. Hoe zodde/zoowde gij dè dóén?
3	Ze was/waar zo zat es 'n kanon.	Hij hai/ha nerges gin erg in. Ze hag 't nie breêd.	Hij zoi/zo/zoow me belle. Dè zog 't kanne zijn!
1	We waare bekaant thuis.	Wij han/hadde niks te klaoge. Hamme dè nie al 'ne keêr gedaon?	Wij zon/zoowe dè nooit dóén. Zomme nie ies gòn loôpe?
2	Gullie waar(t) nerges bang veur. Gullie waar 't allang vergeete. Waarde gullie dè giestere òn de deur?	Gullie ha(t) vruuger ok 'n kat, ies't nie? Gullie hag 't kanne weete. Hadde gullie dè aandere gedaon?	Gullie zo(t)/zoow(t) belle, wij nie. Gullie zog 't nie kanne. Zodde/zoowde gullie kanne helpe?
3	Ze waare kwaod dè ze niks gezeed han.	Zullie han/hadde de gròtste waoge.	Hullie zon/zoowe dè aandere dóén.

	gaon • gegaon	zegge • gezeed	dóén • gedaon
	tegenwoordige tijd	tegenwoordige tijd	tegenwoordige tijd
1	Ik gòi/gò wel efkes kijke. Ik gòg 't drek haole.	Ik zeg waor 't op stòi! "Dè doe'k nie," zè 'k.	Ik doei/doe wel omwaase. Ik doeg 't vur m'n èège.
2	Ge gò(t)/gaot zelf mer! Gij gòg/gaog 't wir zitte begaoie! Gòdde/gaode meej daanse?	Gij zeg(t) wel meêr! Ge zeg 't net zelf! Wè zegde daorvan?	Gij doe(t) nie gèere veul, war? Ge doeg 't nie, zeg ik oe! Doede meej meej oons?
3	Ze gòi/gò/gaot nie meej. Hoe gòg/gaog 't?	Hij zeej/zeet/zegt dè't nie gòi. "Jao," zi -tie, "dè kan'k wel dóén."	Dè doei/doe(t) nie zeêr. Hij doeg 't!
1	We gòn ! Gòmme daor ok nòrtoe?	We zegge niks teegen 'm.	We doen iederen dag kaorte. Doeme 't of nie?
2	Gullie gò(t)/gaot ok, ies't nie? Gullie gòg 't nie prebeere? Waor gòdde/gaode gullie heene?	Gullie zegt daor nooit niks van. Gullie zeg 't mer! Zegde gullie dè ok zoo in Bezoôie?	Gullie doe(t) mer wè ge wilt. Gullie doeg 't zelf mer. Dè doede gullie tòch nie?
3	Ze gòn hier wir bouwe. Gòi/gò/gòt mer 'n èèndje loôpe, gij!	Hullie zegge dè zelf ok. Zeg/zegt nou ies zelf!	Zullie doen dè heël aandere. Doei/doe/doet mer ies efkes niks.

verleden tijd	verleden tijd	verleden tijd
1 Ik gong/ging 'r drek op aaf!	Ik zin/zeej/zi : "Weljat, jò!"	Ik din/deej/di dè nooit zoo.
2 Gij gong(t)/ging(t) liever nie, war?	Ge zin(t)/zeej(t)/zi(t) dè tòch anders? Wè zinde/zeejde/zidde ok alwir?	Gij din(t)/deej(t)/di(t) betaole, war? Hoe dinde/deejde/didde ok alwir?
3 Ze gong/ging gezellig efkes bùurte.	Hij zin/zeej/zi dè gij ok kwaamt.	Hij din/deej/di -t'r flink wè botter op.
1 We gonge/ginge zondags nòr de kerk.	Vroeger zinne/zeeje/zin wij dè nie.	Dè dinne/deeje/din wij zo gèere.
2 Gullie gong(t)/ging(t) ok meeij, war?	Gullie zin(t)/zeej(t)/zi(t) van wel! Hoe zinde/zeejde/zidde gullie dè?	Gullie din(t)/deej(t)/di(t) nooit niks. Wè dinde/deejde/didde gullie daor?
3 Hullie gonge/ginge d'r èège bezatte.	Hullie zinne/zeeje/zin van nie!	Dè dinne/deeje/din ze zelf.

Soortgelijke werkwoorden

De verleden tijd van *wille* • *gewille*, *gewild* gaat op dezelfde manier als die van *zalle*:
Ik **woi/wo/woow** dè nie zegge, etc.

De tegenwoordige tijd van *staon* • *stin*^t, *ston*; *gestaon* en *slaon* • *sloeg*; *geslaon* gaat op dezelfde manier als die van *gaon*:
Hij **stòi/stò/staot** te *liége* etc., Dè **slòi/slò/slaot** nerges op etc.

De tegenwoordige tijd van *legge*, *ligge* • *laag*; *geleege* gaat op dezelfde manier als die van *zegge*: Hij **leej/leet/legt** aaltij te walge.

De tegenwoordige tijd van *zíen* • *zaag*, *ge-zíen* heeft dezelfde uitgangen als *dóén*: Ge **zieg** 't tòch, dè-t'r dè nie *uitziej/-zie(t)*?

De verleden tijd van *legge* gaat op dezelfde manier als die van *zegge* en *dóén*: Hij **lin/leej/li**-t'm daor teneêr etc.

Deels onregelmatige werkwoorden

Sommige werkwoorden zijn deels onregelmatig. Zo zijn er werkwoorden die in het Waalwixks van oudsher hun -t missen.

En *ineêns* **val** hil dè rek, **val** alles nòr be-neeje!

Dè **kom** wel 'ne keêr.

Ik weet nie waor 't aon **lig** (maar ook *leej/leet*).

Ik denk dè-tè nie **hoef**.

Dè **wòr** niks!

Dè **gif** ammel niks, hor!

En er zijn werkwoorden die hun laatste me-deklinker verliezen als 'k erop volgt.

Maa'k oe wè vraoge?

Dè **moo**'k nie *dóén* van oons moeder.

Moe'k dè ok *dóén*?

Dè **wi**'k nie!

Daor **krij**'k aaltij laast van.

Daor **kree**'k 't van op m'n heupe.

Dan **vrao**'k wel efkes wè-tè kòst.

Lò'k 'r m'n èège mer nie meeij bemoeie.

Zo-tè nie hendiger zijn, **zi**'k nou te denke.

Dan lig ik in bed en dan **li**'k ammel te dèenke, war.

Dè **zaa**'k al aonkoome.

Onregelmatige werkwoorden: stamtijden

Ons dialect heeft meer onregelmatige werkwoorden dan het Standaardnederlands. En onregelmatige werkwoorden die de talen gemeen hebben zijn soms heel anders. Hiernaast staat een aantal noemenswaardige werkwoorden van het Waalwijks met onregelmatige stamtijden (verleden tijd en voltooid deelwoord). De werkwoordsvormen die op de vorige pagina's behandeld zijn, staan hier niet meer bij. Vormen met een † zijn verouderd.

tegenwoordige tijd	verleden tijd	voltooid deelwoord	betekenis
beginne	a	begonne	beginnen
bestuite	bestoot	bestoote	prijzen, ophemelen
bidde	bidde†, baad	gebid†, gebeeje	bidden
bieje	booi	gebooie	bieden
bijn(d)e	bond	gebonde	binden
brèèke	brook†, braak	gebrooke	breken
brenge	bròcht	gebròcht	brenge
daanse	daanste	gedaanse	dansen
dèènke, denke	dòcht	gedòcht	denken
deûge	dugde†, deûgde	gedeûge†, gedeûgd	deugen
dòrse	dòrste	gedòrse†, gedòrst	dorsen
erve	òrf†, ièrf	geùrve, geòrve	erven
haauwe	hiéft†, hieuw, hiel(d)	gehaauwe	houden
hange	hong, hing	gehange	hangen
hiete	hiette	gehiete	heten
kanne	kos†, kon	gekanne	kunnen
knije	kneej	gekneeje	kneden
koome, komme†	kwaam(p)	gekoome, gekomme†	komen
lijkene	leeken	geleeke	lijken
luuse	luuste	geluuse	lusten
maage	moog, mocht	gemaage	mogen
merke	mòrk	gemòrke	merken
moete, motte	moes, mos	gemoete, gemotte	moeten
paase	paaste	gepaase, gepaast	passen
ruile	rool	geroole	ruilen
schille, schilde†	schouw†, scholt†, schilde	geschouwe†, gescholte†, geschild	schelen
steeke	stook†, staak	gestooke	steken
vange	vong, ving	gevange	vangen
vatte	viét, vatte	gevat	pakken
vijn(d)e	von(d)	gevonde	vinden
vraoge	vroeg	gevraoge	vragen
weete, wèète†	wies	geweete	weten

Regelmatige werkwoorden

De vervoeging van regelmatige werkwoorden wijkt enigszins af van het Standaardnederlands. Zie ook de regels voor de klinkerverkorting.

	maoke • gemòkt		loôpe • geloôpe
	tegenwoordige tijd		tegenwoordige tijd
1	Ik maok wel efkes tijd.	1	Ik loôp nie gèère alleên dur Amsterdam.
2	Ge mòkt 'r niks van klaor, gij! Gij maok 't van aaier! Wè mòkte ?	2	Gij lôpt nooit vur schut. Ge loôp 't wir in de war te dóén! Hoe lôpte dan?
3	Hij mòkt altijd ruuzie. Dan maok 't nie uit.	3	Ze lôpt iederen aovend 'n rondje Daor loôp 't doôd.
1	Dè maoke we!	1	We loôpe aachter.
2	Gullie mòkt moôie dinge. Gullie maok 't ook bont! Mòkte gullie dè zelf?	2	Gullie lôpt ok veul, war? Gullie loôp 't wir in de war te dóén. Lôpte gullie daor ok dikkels langs?
3	Maienèèze maoke ze meej aaier.	3	Die tweej loôpe aaltij in dezelfde kleêr.
	verleden tijd		verleden tijd
1	Ik mòkte veul meej.	1	Daor liép ik es kijnd iederen dag langs.
2	Gij mòkte iedereên òn't vèèchte. Hoe mòkte ge dè vroeger?	2	Ge liép(t) ammel te kwèèke. Liépte gij ok zoo nòr huis?
3	Dè mòkte mijn niks uit.	3	't liép ietskes aanders.
1	Wij mòkte nooit lawaai.	1	Daor liépe wij nooit.
2	Gullie mòkte aaltij zuk lekker eete. Mòkte gullie ok veul zelf?	2	Gullie liép(t) net ammel te smiespele. Liépte gullie ok aaltij oover dè paoike?
3	Hullie mòkte alteraande tuinbeelde.	3	Ze liépe nie hard.

Inleiding

Het Standaardnederlands heeft een Spellingwet die onder meer voor overheidsorganen en door de openbare kas bekostigde onderwijsinstellingen geldt. Veel dialecten in ons land kennen daarentegen nauwelijks een schriftelijke traditie – laat staan een standaardspelling.

In Noord-Brabant zijn we er nooit aan gewend geweest om de gesproken dialecten op schrift te zien. Er is dus geen vertrouwd woordbeeld waar we bij het lezen op kunnen steunen. De schrijvers die in onze regio boeken uitgebracht hebben, zoals Bert Stevens en Marja van Trier, spellen hun taal elk op hun eigen manier. De een schrijft *ègen* en *durp*, de ander *èège* en *dörp*. En wie bijvoorbeeld in een carnavalskrant of op sociale media iets in het dialect schrijft, bedenkt ter plekke een creatieve spelling.

Iedere Waalwijkse dialectspreker kent weliswaar de woorden *kijnder*, *èège* en *kôl*, maar niemand heeft geleerd om deze woorden in die vorm te lezen. “Ik moest het hardop uitspreken om te weten wat er stond,” is wat mensen vaak zeggen nadat ze een dialecttekst te lijf zijn gegaan. Wanneer we zo’n tekst onder ogen krijgen, zijn we vaak inderdaad aangewezen op de langzaamste strategie om een woord te lezen: lettergreep voor lettergreep omzetten in klank.

Wij hebben ons een aantal jaar geleden voorgenomen om een spelling voor het Waalwijkse dialect te ontwerpen voor dit boek en voor de verhalen die we in *De Maasroute* en in tijdschrift *De Klopkei* zouden publiceren. Ons doel is geweest om een spelling te ontwerpen die zowel systematisch is – dus consequent, trouw aan het klanksysteem en zo min mogelijk uitzonderingen bevattend – als prettig leesbaar – dus zonder onnodige tierelantijnen. Maar we wisten dat lezers er altijd aan zouden moeten wennen, hoe we onze spelling ook zouden vormgeven.

Systematiek en leesbaarheid concurreren weleens. Als we bijvoorbeeld *vies* zouden spellen om het Waalwijkse woord voor ‘vuil, niet lekker’ weer te geven, zou de spelling overeenkomen met die van het Nederlands – en dat is een vertrouwd woordbeeld. Maar dan zou de systematiek eronder lijden, omdat we de lange *ie*-klank dan hetzelfde zouden spellen als de korte – terwijl *viés* (*vies*) en *vies* (*vis*) heel verschillende woorden zijn. Maar spellen we *viés* en geven we de lange klinker dus weer, dan vertragen we het lezen met een obstakel: het accent aigu op de *ié*. In gevallen als dit hebben we gekozen voor de systematiek. Dat betekent ook dat we niet alleen de lange *ie*-klank op schrift weergeven, maar ook de lange *uu*- en *oe*-klank, want ook daar bestaat een lange vorm van die het Standaardneder-

lands niet kent. Dat moet bovendien met hetzelfde accent aigu, want anders is niet meer duidelijk waar dat teken voor staat.

Dit is een van de vele kwesties waarmee we ons geconfronteerd zagen en die we na lang beraad beslecht hebben. Spellingkeuzes zullen altijd discussies opleveren. De een vindt bijvoorbeeld *oa* mooier, de ander *ao*. De een ziet graag de *ö* in het woord *höske*, de ander spelt liever *ù*, omdat de *ö* een Duits teken is. We pretenderen daarom niet de enige juiste spelling ontwikkeld te hebben; die bestaat niet. Er zijn geen juiste spellingen van welke klank van ons dialect dan ook. Er zijn alleen keuzes – en die zijn goed doordacht.

In de volgende sectie leggen we uit welke algemene principes aan onze spellingkeuzes ten grondslag hebben gelegen. Daarna gaan we dieper in op de spelling van de klinkers en de medeklinkers. De sectie die daarop volgt, geeft een overzicht van de klinkers met voorbeelden.

Algemene spellingprincipes

In deze sectie bespreken we de algemene principes waar we van uit zijn gegaan bij het ontwerpen van onze spelling.

De Langstraatdialecten hebben meer klinkers dan het Standaardnederlands. Twee-klanken die combinaties zijn van twee apart

voorkomende klinkers (zoals *oei* en *aoi*) niet meegerekend, telt de meest conservatieve variëteit van het Waalwijkse dialect 29 betekenisonderscheidende klinkers en tweeklanken. Het Standaardnederlands heeft er maar 15. Voor elk van die 29 Waalwijkse klinkers heeft onze spelling een apart teken. Het gebruik van accenttekens is daarbij onvermijdelijk geweest.

Fonemen

In onze spelling van het Waalwijks maken we enkel een spellingsonderscheid tussen fonemen. Een foneem is een klank met een betekenisonderscheidende functie. Een voorbeeld: de /d/ en de /b/ zijn verschillende fonemen. Vervang je de /d/ in *dak* door de /b/, dan krijg je een andere betekenis: *bak*. De huig-*r* [ʁ] en de Gooise *r* [r] klinken weliswaar heel verschillend, maar zijn geen verschillende fonemen: er is in het Nederlandse taalgebied geen enkel woord dat van betekenis verandert doordat je de *r* verandert. De twee *r*-klanken zijn simpelweg varianten van elkaar. Het Portugees kent daarentegen wél twee *r*-fonemen: *corro* met een huig-/ʁ/ betekent 'ik ren', maar *coro* met een /r/ (een tongpunt-tikje) betekent 'kooi'.

Elk foneem heeft in onze spelling een eigen schrijfwijze. Een voorbeeld van twee verschillende fonemen zijn de *u* en de *ù*. *Hij rukt* betekent namelijk iets anders dan

hij rùkt (hij ruikt). Om die reden schrijven we de klinker van *hij rùkt* overal hetzelfde: in *hùske* (huisje), in *dùrpel* (drempel) en in *kùster* (koster). Een speciale vermelding verdienen de fonemen *ò* en *o*, die door sprekers die voor de oorlog geboren zijn, worden onderscheiden. De *ò* is de korte *ao*-klank die we bijvoorbeeld horen in *hij mòkt* (hij maakt) maar ook de identieke klinker van *hòk* (hok). De *o*-klank horen we daarentegen in *hij hopt* (hij hoopt) en *pop* (pop). Die klank lijkt op een korte *oo*. De twee *o*'s klinken niet alleen verschillend, ze zijn ook betekenisonderscheidend: een *kròtje* (krotje) is iets anders dan een *krotje* (dennenappeltje, bietje); een *schòltje* (schaaltje) is iets anders dan een *scholtje* (schooltje). Onze spelling van de twee klinkers is consequent: *slok* heeft een andere klinker dan *hòk*, en *pop* een andere dan *kòp*. Voor sommigen zal het wennen zijn om op *hòk* en *kòp* een accent te lezen en op *slok* en *pop* niet. Het Standaardnederlands heeft immers maar één korte *o*-klank en we zijn dus niet gewend om zo'n spellingsonderscheid te maken – en sommige jongere dialectsprekers verstaan het verschil bovendien niet. Met ons onderscheid sluiten we aan bij de Referentiespelling van de Brabantse Dialecten (1999), die ook voorziet in een spellingsverschil tussen de twee *o*'s. Ook de veelgebruikte spelling van Sterenborg (1984) voor het Tilburgs spelt de twee *o*'s verschillend.

Accentverschillen met het Standaardnederlands

Het Nederlands kent vele accentvariëteiten. De *ee* van *zee* klinkt in Vlaanderen, Limburg en Twente doorgaans langgerekt zonder spoortje van een *j* op het eind, terwijl hij elders een tweeklank is – en in de Randstad zelfs veel weg heeft van de *ei* van *zei*. De *a* van *kat* lijkt in de regio Rotterdam op de *o* van *kot* terwijl hij in delen van Noord-Brabant en Vlaanderen meer als een kort uitgesproken *aa* klinkt. De *e* van *zeg* neigt in Antwerpen naar de *i* van *zich*. Ook de fonemen die het Waalwijks deelt met het Standaardnederlands, wijken er qua uitspraak wat van af. Het is echter zinloos om allerlei functieloze nuanceverschillen met het Standaardnederlands en andere dialecten op schrift proberen weer te geven. Je krijgt dan namelijk een overdaad aan letters met accenttekens. Zouden we bijvoorbeeld *kát* spellen om aan te geven dat de *a* bij ons anders is dan in het Standaardnederlands, dan blijft er geen *a* zonder accent over, terwijl de Rotterdammer of Maastrichtenaar die onze *á* leest, hem toch op zijn eigen wijze zal uitspreken als hij niet oefent op onze uitspraak.

Simpeler en duidelijker is het om te volstaan met een toelichting bij zo'n klinker als de *a*: wat wij met *a* schrijven, wordt in de Langstraat uitgesproken als de *a* van het Duitse *das*. Een ander voorbeeld: bij

niet-dialectsprekers in onze regio en in grote delen van Nederland is de *ee* een tweeklank die eindigt op een *j*: [geejve]. In de Langstraatdialecten is het daarentegen een lange klinker zonder spoortje van een *j*. Wij spellen die lange klank simpelweg als *ee* in bijvoorbeeld *geeve*. Spellingen als *gêêve* of *gééve* zouden een hoop extra accenttekens opleveren, terwijl we hoe dan ook zouden moeten toelichten wat we precies met die accenttekens bedoelen. Nu volstaan we met de toelichting dat *ee* staat voor een lange klank zonder *j*. We hadden overigens ook *geve* kunnen spellen, maar we vinden het duidelijker en simpeler om alle lange klinkers met twee letters te spellen: *ik zaat* en *wij zaate*. Bij onze spelling hoort dus een aantal afspraken over de klankwaarde van letters, accenttekens en lettercombinaties.

Afgezien van afwijkende klinkers volgen we de beginselen van de Nederlandse spelling. Zo spellen we *kaastje* en niet *kaasje* omdat *kaast* ook een *t* heeft.

Referentiespelling van de Brabantse

Dialecten

Onze spelling wijkt op sommige punten af van de Referentiespelling van de Brabantse Dialecten (1999). We gebruiken in sommige gevallen namelijk andere tekens, zoals de duidelijkere *èè* in plaats van *ê* (dus *gèèt* in plaats van *gêt*) en de gebruikelijkere *ao* in plaats van *ô* (dus *praot* in plaats van *prôt*).

In veel gevallen komen de spellingen echter overeen, zoals bij *ù*, *èù* en de accentloze dubbel gespelde *ee*, *eu* en *oo*.

Klinkers

1a. Als de *ie*, *uu* en *oe* voor een *r* staan, zijn ze net als in het Standaardnederlands lang. Elders staan *ie*, *uu* en *oe* voor korte klinkers. Voorbeeld: *bier* vs. *biet*.

1b. Volgt er geen *r* maar zijn de *ie*, *uu* en *oe* toch lang, dan wordt de lengte aangegeven met een accent aigu op de tweede letter: *ié*, *úú* en *óé*. Voorbeeld: *piese* vs. *gíéte*.

1c. Volgt er wel een *r* maar zijn de *ie*, *uu* en *oe* kort, dan wordt dat aangegeven met een accent grave op de tweede letter: *ìè*, *ùù* en *òè*. Voorbeeld: *dier* vs. *dìèrke*.

2a. De *ee*, *eu* en *oo* staan voor langgerekte gesloten klinkers. In tegenstelling tot veel variëteiten van het Nederlands en dialecten als het Tilburgs volgt er geen *j*- of *w*-klank op. De *ee*, *eu* en *oo* worden altijd – in open én gesloten lettergrepen – met twee letters gespeld. Voorbeelden: *geeve*, *zeuve*, *koome*.

2b. Er zijn woorden waarin de *ee*-klank wél op een *j* eindigt, zoals *meej*, *gekleejd*, *sleeje*. In zulke woorden spellen we hem om het verschil met de *ee* aan te geven. Er is immers een foneemverschil tussen

woordparen als *hij sleejt* (hij rijdt op een slee) en *hij sleet* (hij vertoonde slijtage).

2c. Op het eind van een woordstam kunnen de *eu* en *oo* op basis van de uitspraak respectievelijk als *euj* en *oow* gespeld worden. De *eu* en *euj* zijn betekenisonderscheidend in een paar woorden, zoals *keuke* (keuken) vs. *keujke* (kleine keu). De *oo* en *oow* zijn echter één en hetzelfde foneem: op het wordeinde wordt *oo* simpelweg uitgesproken als *oow*. Daarom schrijven we de *oow*-klank gewoonlijk als *oo*: *zoo*, *kedoo*. In de verleden tijd van *wille* en *zalle* schrijven we wel *ik woow* en *ik zoow*, evenals in een paar specifieke gevallen.

2d. De *j*-klank wordt als *j* geschreven na de voorklinkers *ie*, *uu*, *ee* en *eu*. We schrijven dus niet *wieie* of *wieë* (wieden) en *hij bieit* (hij biedt) maar *wieje* en *hij biejt*; niet *we deeie* of *deeë* (we deden) en *hij kleeit* (hij kleedt) maar *we deeje* en *hij kleejt*; niet *zeuike* (kooksel, maal) maar *zeujke*; niet *'t muuist* (het meest moe) maar *'t muujst*. In de andere gevallen schrijven we *i*: *genaoi* (genot), *hij booi* (hij bood) en *aai* (ei; (ik) aai).

3. De korte tegenhangers van *ee*, *eu* en *oo* worden altijd geschreven als *i*, *u* en *o*. Aangezien de spelling voorziet in een aparte schrijfwijze voor de lange klinkers, zijn de met één letter geschreven klinkers altijd kort – ook op het wordeinde. *Ik zo* (ik zou)

en *ik wo* (ik wou) hebben dus in tegenstelling tot het Nederlands een korte klinker: die van *jong*. De lange klinker spellen we immers als *oo*, zoals in *zoo*. Het woord *zo'n* klinkt dus als *zon*. Andere voorbeelden: *hij hi* (heeft) en *di* (dit), zoals *wit*; *zu* (zou; Drunens, Vlijmens, Loons) zoals *put*.

4a. De Langstraatse dialecten kennen, in tegenstelling tot het Standaardnederlands, een foneemonderscheid tussen enerzijds de lange klinkers *ee*, *eu*, *oo* en anderzijds de tweeklanken *eê*, *eû*, *oô*. Deze tweeklanken bestaan uit twee elementen. Zo klinkt *eê* als [ieë] of [eeë]. De tweeklanken worden gespeld met een accent circumflexe op de tweede letter. Voorbeelden: *ik geef* vs. *geêf* (knap); *heur* (haar) vs. *ik heûr* (ik hoor); *ik hoop* vs. *hoôp* (berg).

4b. In jongere dialectvariëteiten vallen de oorspronkelijke *eê*, *eû* en *oô* samen met de lange klinkers *ee*, *eu* en *oo*. Het foneemonderscheid is daar dus verdwenen. De *eê*, *eû* en *oô* kunnen door sprekers van die variëteiten simpelweg gelezen worden als *ee*, *eu* en *oo*. Zij spreken de woorden *teêkene*, *koôpe* en *geleûve* dus uit als *teekene*, *kooppe* en *geleuve*.

4c. De verkorte *eê*, *eû* en *oô* vallen in het hedendaagse Waalwijks samen met de verkorte *ee*, *eu* en *oo*: simpelweg *i*, *u* en *o*. Er zijn speciale korte tweeklanken, maar die

worden alleen nog gebruikt door oude sprekers van wie het dialect de minste Nederlandse invloeden heeft ondergaan. Waar we die klanken schrijven, gebruiken we de tekens *î*, *û* en *ô* (ter onderscheiding van *i*, *u* en *o*). Voorbeelden: *bîntje* (beentje); *knûpke* (knoopje); *rôske* (roosje). Zie het klinkeroverzicht voor de uitspraak van deze korte tweeklanken.

5. De open tegenhangers van *ee*, *eu* en *oo* worden gespeld als *èè*, *èù* en *ao*. De *èù* komt in het Waalwijks niet voor en is daar *ui*, in tegenstelling tot de naburige dialecten zoals het Drunens, Sprangs en Kaatsheuvels (en verouderd Besoyens). Net als de *ee*, *eu* en *oo* worden de *èè*, *èù* en *ao* altijd gespeld met twee letters. Voorbeelden: *lèève* (leven); *rèùke* (Waalwijk: *ruike*); *haole* (halen).

6a. De korte tegenhangers van *èè* (en *ij/ei*), *èù* (en *ui*) en *ao* worden geschreven als *e*, *ù* en *ò*. Voorbeelden: *pepke* (pijpje); *hij kwekt* (hij schreeuwt); *hûske* (huisje); *rùmte* (ruimte); *hij pròt* (hij praat); *bàntje* (baantje).

6b. De korte *e* wordt met een accent grave geschreven op het wordeind. Voorbeelden: *wè* (wat); *dè* (dat); *ik zè* (ik ben). Worden deze woorden langer gemaakt, dan schrijven we de *è* ook: *Wèd ies't?* Daarnaast gebruiken we hem om verwarring met de stomme *e* te voorkomen. Voorbeelden:

Kepèl (Capelle), *verkèt* (vork), *ewèg* (weg). Elders is het accent overbodig en wordt het niet gebruikt. We schrijven dus *hedde* (hebe) en *medje* (meisje) en niet *hèdde* en *mèdje*.

7a. Er is een foneemonderscheid tussen de *o* (van *pop* en *slok*) en *ò* (van *hòk* en *kòp*). Voorbeelden: *scholtje* (schooltje) vs. *schòltje* (schaaltje); *ze ston* (ze stond) vs. *ze stòn* (ze staan); *krotje* (krootje) vs. *kròtje* (krotje).

7b. Er is een foneemonderscheid tussen de *u* (van *put*) en *ù* (van *kùster*). Voorbeelden: *hij rukt* (hij rukt) vs. *hij rùkt* (hij ruikt); *flut* (flut) vs. *ze flùt* (ze fluit).

8a. We spellen de exact hetzelfde klinkende tweeklanken *ei* en *ij* verschillend, net zoals in het Nederlands: *dreige* en *rijge*.

8b. De tweeklank in de woorden *kijnder* (kinderen), *bijne* (binden), *vijne* (vinden), *wijne* (wenden, draaien) wordt geschreven met *ij* en niet met *ei*. Deze *ij*-klank is namelijk ontstaan uit dezelfde middeleeuwse lange *ī* waaruit de *ij* van woorden als *blijve* (uit *blīven*), *mijn* (uit *mīn*) en *rijk* (uit *rīk*) is ontstaan: *kīnder*, *bīnden* en *vīnden*. *Keinder* is net zo fout als *bleive*.

9. Een korte *a* op het wordeind wordt niet met een accent gespeld. Het teken *a* kan bij

ons immers alleen op een korte klinker duiden, want de lange *aa* wordt altijd dubbel geschreven. Voorbeeld: *ik/hij ha* vs. *oonze paa*.

10. De tweeklanken met een lange *aa* worden geschreven als *aai* (naar analogie met *-ooi*, *-oei*) en *aauw* (naar analogie met *-ouw*, *-eeuw*, *-ieuw*).

11a. Waar de *e* niet beklemtoond is, wordt hij gelezen als de neutrale klinker van *de*, de zogenoemde sjwa [ə] of stomme *e*. Voorbeelden: *kefeej* (café); *kemuunie* (communie); *affeseere* (voortmaken); *feduusie* (fiducie); *sjeklaode* (chocolade); *meschien(t)* (misschien).

11b. Waar een stomme *e* klinkt in de eerste lettergreep van lidwoorden en voornaamwoorden, wordt hij als apostrof gespeld volgens de principes van het Standaardnederlands. We spellen dus *z'n*, *d'r*, *'n*, *d'n* enzovoort. De uitgangen van deze woorden schrijven we met *e* (en een *n* indien de grammatica dat verlangt). Voorbeelden: *m'nen hond*, *d're vriend*, *'nen hóéd*.

11c. We schrijven de medeklinker na de apostrof niet dubbel. Voorbeelden: *z'nen* en niet *z'nnen*, *d're* en niet *d'rre*.

11d. In woorden die met een apostrof beginnen (zoals *'t*, *'n*, *'r*) lezen we de apostrof

als een stomme *e* indien hij voorafgegaan wordt door een spatie. Voorbeelden: *ze vatten 'n pilske* (ze pakken een biertje); *ze zieg 't* (ze ziet het); *ik geef 't* (ik geef het); *hij piest 'r neffe* (hij plast ernaast).

11e. Ontbreekt de spatie, dan klinkt er geen stomme *e*. Voorbeelden: *Hij zin dè't koud was* (Hij zei dat het koud was); *Ze wies nie wè-se'm moes geeve* (Ze wist niet wat ze hem moest geven); *Dè's veul* (Dat is veel); *Hij ies òn't vèèchte* (hij is aan het vechten); *È'k dè tòch ies kon!* (Als ik dat toch eens kon!); *Ik zo'm wel wè kanne dóén* (Ik zou hem wel wat aan willen doen). *Dè's* klinkt dus als [des], *òn't* als [ònt], *zo'm* als [zom].

11f. Omdat de uitspraak gelijk is aan het Standaardnederlands, schrijven we de achtervoegsels *-lijk* en *-ig* voor de herkenbaarheid niet afwijkend. Voorbeelden: *daolijk* (dadelijk), *makkelijk* (makkelijk), *aorig* (aardig; eigenaardig).

11g. De *u* wordt nooit gebruikt voor de stomme *e*. We schrijven dus geen *zunnun*, *unne* of *unnuh*, *makkulluk* enzovoort. Ten eerste voldoen de *e* en de apostrof. Ten tweede verschillen de stomme *e* en de *u* wezenlijk van elkaar. De *u* heeft namelijk liprondding en lijkt op een korte *eu* (fonetisch: [y]), terwijl de stomme *e* geen liprondding heeft en een neutrale klank heeft (fonetisch: [ə]). We schrijven dus niet *dun dunne*

meens maar *d'n dunne meens*, want *d'n* en *dunne* hebben niet dezelfde klinker.

11h. De klinker die net als in veel variëteiten van het Nederlands automatisch verschijnt tussen bepaalde medeklinkers, zoals in *melk* [mellək], de zogenaamde svara- bhakti-klanker, schrijven we niet. Hij klinkt in het Waalwijk zo systematisch dat een expliciete weergave ervan overbodig is. Bovendien zou dat het vertrouwde woordbeeld onnodig aantasten. In plaats van *berrig/berreg/berrug* schrijven we dus *berg*. Andere voorbeelden: *hielp*, *werke*, *gemòrke*, *half*.

12. We maken in drie gevallen een uitzondering op bovenstaande regels. De dialectbenamingen van Waalwijk en Baardwijk zijn inmiddels ingeburgerd als *Wolluk* en *Bork*. Denk aan *Wolluk-Stock* en *Bork Totaal*. We houden die spellingen daarom aan en schrijven niet volgens onze regels *Wòlk* en *Bòrk*. Om het verschil aan te geven tussen woorden als *verke* (veertje) [vɛrkə] en *verke* (varken) [vɛrəkə], schrijven we bij uitzondering ook wel *verreke*.

Medeklinkers

1. We schrijven geen *q*, *y* en *x*, behalve in namen. Voor *q* schrijven we *kw*, voor *y* schrijven we *i/j* en voor *x* schrijven we *ks*.

2. In plaats van *c* spellen we *k* als dat de klank is en er een stomme *e* volgt. Daar-

mee voorkomen we dat de *c* als *s* gelezen wordt in woorden als *kefee* en *kemuunie*. Klinkt de *s*, zoals in het Standaardnederlands *processie* of *centrum*, dan behouden we de *c* voor het vertrouwde woordbeeld: *precessie* en *centrum*.

3. Mocht een woord dat eindigt op een *d* in een verbogen vorm de *t*-klank behouden, dan schrijven we *dt*: *Ad vs. nòr Adte* (naar *Ad*).

4. We schrijven respectievelijk *s* en *sj* in plaats van *t* en *ti* woorden die in het Standaardnederlands op *-tie* en *-tio-* uitgaan. Voorbeelden: *vekaansie* (vakantie), *stesjon* (station).

5a. In tegenstelling tot het Standaardnederlands schrijven we de *n* alleen als hij daadwerkelijk uitgesproken wordt. Waar hij niet uitgesproken wordt, schrijven we hem dus niet. Voorbeelden: *gíete* (gieten), *ik/hij/wij werkte* (ik/hij werkte, wij werkten); *kaante* (kanten); *hondehòk* (hondenhok). Hij wordt wel uitgesproken en geschreven in bijvoorbeeld *eikenboôm* (maar weer niet in *eikebômke*).

5b. Omdat de *n* als verbindingsklank gebruikt wordt – meer en systematischer dan in het Standaardnederlands – geven we hem op schrift weer waar hij uitgesproken wordt, direct aan het voorafgaande woord vast: *mòkten-ie* (maakte hij); *hòlden ik*

(haalde ik); *'t kiendjen ies blij* (het kindje is blij); *hij din meêr laachen es praote* (hij lachte meer dan hij praatte).

5c. Ook waar de *n* klinkt in de verbuiging van lidwoorden, voornaamwoorden, bijvoeglijke naamwoorden en het eerste lid in samenstellingen, geven we hem weer op schrift. Hij verschijnt indien een mannelijk zelfstandig naamwoord of het bijvoeglijke naamwoord dat eraan voorafgaat, met een *b, d, h* of klinker begint. Voor een *b* klinkt hij als *m*, maar omwille van de gelijkvormigheid schrijven we *n*. Voorbeelden: *wè'nen dikken buik* (wat een dikke buik); *d'n irste keêr* (de eerste keer); *m'nen hond* (mijn hond), *gruuntenboer* (groenteboer), *pakkendraoger* (bagagedrager).

6. In het Standaardnederlands valt de *t* in de uitspraak weg in woorden als *kastje* [kasje], *zachtjes* [zachjes], *schriftje* [schrifje]. Dat gebeurt ook in het Waalwijks. In de spelling wordt hij gehandhaafd om het vertrouwde woordbeeld te behouden. Voorbeelden: *kaastje, zachtjes, schriftje*.

7. Werkwoordsvormen spellen we consequent volgens de regels van het Standaardnederlands, ook al levert dat soms een afwijkende spelling op. Zo is de stam (dus de ik-vorm) van de werkwoorden *rije*, *wòrre*, *haauwe*, *schaai* en *vijne* respectievelijk *rij*, *wòr*, *haauw*, *schaai* en *vijn*. Net als in het

Nederlands voegen we daar in de tweede en derde persoon enkelvoud een *t* aan toe. Daardoor krijgen we *gij/hij rijt, wòrt, haauwt, schaait* en *vijnt* – en dus niet *rijdt, wòrdt, haauwdt, schaaidt* en *vijndt*. Die *d* hoort er niet in thuis.

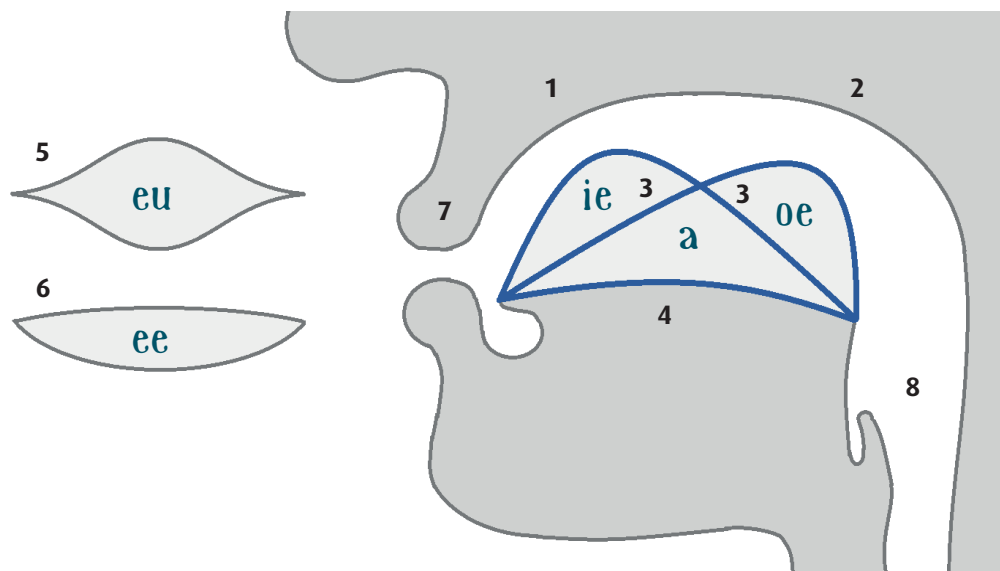
8. Volgt een onbeklemtoond voornaamwoord op een werkwoord of voegwoord, en verandert dat voornaamwoord daardoor, dan wordt het er met een verbindingsstreepje aan vast geschreven. Voorbeelden: *D'r wier nie gesprooke* vs. *Toen wier-t'r nie gesprooke*; *Ik kwaam 'm haole* vs. *Hij kwaam-t'm haole*; *Daor koome huize* vs. *Ik geleûf dè-taor huize koome*; *Dè ies d'n burgemister* vs. *Ik dèènk dè-tè d'n burgemister ies*.

9. Schrijven we een *d* in een werkwoordsvorm of voornaamwoord waar het Standaardnederlands een *t* heeft, dan wordt die *d* ook daadwerkelijk als *d* uitgesproken. Voorbeelden: *Hij hid aaltij wè* klinkt als [hiddaaltij]; *Wèd ies't?* klinkt als [wèddiest]; *Hij staod in de kaast* klinkt als [staodin], *Teld oew geld* klinkt als [teldoew].

Klinkersysteem

Uit figuur 1 blijkt hoe symmetrisch het klinkersysteem van de Langstraatdialecten is: iedere korte klinker heeft een lange tegenhanger. De tweeklanken die niet in het schema staan, zijn combinaties van een lange of korte klinker plus *j* of *w*, zoals in *laoi* (*ao* + *j*), *gaauw* (*aa* + *w*) en *sneêuw* (*eê* + *w*).

Voorklinkers maken we door de tongrug naar de **voorkant** (1) van de mond te bewegen, richting het harde gehemelte. Voor **achterklinkers** bewegen we de tongrug naar de **achterkant** (2) van de mond, richting het zachte gehemelte. **Middenklinkers** liggen ertussenin. Bij **gesloten klinkers** heeft de tongrug een **hoge** positie (3), waardoor de mondholte bijna afgesloten wordt, terwijl hij bij **open klinkers** een **lage** positie (4) heeft en de mond dus volledig open is. Bij **geronde** klinkers zijn de lippen **getuit** (5), bij **ongeronde** niet (6). Zie figuur 2.

Figuur 2: Vooraanzicht van de mond in geronde (5) en ongeronde (6) stand en zijaanzicht van de mondholte (1 t/m 4) met links de lippen (7) en rechts de keelholte (8).

In het blauw zijn voorbeeldklinkers vermeld met de bijbehorende lippenstand en tongpositie.

	voorklinkers			middenklinkers			achterklinkers		
	ongerond			gerond			gerond		
	kort	lang	tweeklank	kort	lang	tweeklank	kort	lang	tweeklank
gesloten	ie (iè)	ié (ie)		uu (ùù)	úú (uu)		oe (òè)	óé (oe)	
bijna gesloten*	î	eê		û	eû		ô	oô	
halfgesloten	i	ee		u	eu		o	oo	
halfopen	e (è)	èè	ij	ù	èù	ui	ò	ao	ou(w)
open	a	aa							

Figuur 1: Het klinkerschema van de Langstraatdialecten.

*Dit zijn fonetisch gezien tweeklanken, maar ze gedragen zich als korte en lange klinkers.

Klinkeroverzicht

spelling	fonetisch schrift	klinkt ongeveer als	voorbeelden
a	[a]	Du. <i>das</i> , Fr. <i>chat</i>	manneke, prabeere, ik ha
aa	[a:]	Nl. <i>vaat</i>	laach, aaf, paa
aaï	[a:]	Nl. <i>haai</i>	't Haaike, aaier, kaai
aauw	[a:w]	Br.-En. <i>how</i>	hij maauwt, aauwers, kaauw
ao	[ɔ:]	Br.-En. <i>law</i> , Fr. <i>mort</i>	haok, aorig, jao
aoï	[ɔ:]	Br.-En. <i>lawyer</i>	draoïke, aoïer, genaoi
e, è	[ɛ]	Nl. <i>bed</i>	hendig, erg, dè
e	[ə]	Nl. <i>de</i>	boiem, verkèt, 'ne
ee	[e:]	Nl. <i>heren</i> , Du. <i>Mehl</i>	geeve, eete, meens
eej	[ej], [ɪj]	Nl. <i>zeeën</i>	sneejke, breejer, ze heej
eê	[i'ə], [e'ə]	ong. Nl. <i>knieën</i> , Br.-En. <i>ear</i>	breêd, eêne, keêr
èè	[ɛ:]	Nl. <i>blèren</i>	pèèrd, mèèrge, èège
eu	[ø:]	Nl. <i>deuren</i> , Du. <i>schön</i>	steuke, verneuke, veul
euï	[øj], [ɥj]	Nl. <i>smeuïg</i>	zeuïke, beuï, heuï
eû	[y'ə], [ø'ə]	ong. Nl. <i>fondueën</i>	kneûp, geleûve, ik heûr
èù	[œ:]	Nl. <i>freule</i> , Fr. <i>manœuvre</i>	rèùke, schèùm, kèùl
i	[ɪ]	Nl. <i>pit</i>	lippel, irst, hij hi
	[i]	Nl. <i>biet</i>	miraokel, assistent, liniaol
	[ə]	Nl. <i>de</i>	aorig, heilig, allinnig
î	[ɪə], [iə]	ong. Fr. <i>pied</i> , Sp. <i>fiesta</i>	bîntje, sîpsòp, firtig
ie	[i]	Nl. <i>biet</i>	fiets, hiete, hij zie
voor r	[i:]	Nl. <i>dieren</i> , Br.-En. <i>week</i>	hier, we wiere, bier
íé	[i:]	Nl. <i>dieren</i> , Br.-En. <i>week</i>	zíén, schíéte, ik ríép
ìè	[i]	Nl. <i>biet</i>	pepièrke, Gièrsberge, nieuwsgièrig
iej	[ij]	Nl. <i>drieën</i>	hij biejt, Merieje, d'n dieje
ij	[ɛj]	Nl. <i>prijs</i> , Fr. <i>bouteille</i>	kijnder, snije, gij

Klinkeroverzicht

	[ə]	Nl. <i>moeilijk</i>	lillijk, daolijk, irlijk
o	[ʊ]	ong. Fr. <i>mot</i>	gek o kt, o pp, ik wo
voor <i>d, t, z, s, n, l</i>	[ʊ]	Nl. <i>bom</i>	bot ter , zo'n, vol
ò	[ɔ]	Du. <i>Kopf</i> , Fr. <i>bonne</i>	tò ff el, hò k , ze gò
ô	[ʊə], [uo]	ong. It. <i>buongiorno</i>	bô m ke, wô n ne, kô l
oo	[o:]	Du. <i>groß</i>	koo ke , verboo ie , bo or
voor <i>d, t, z, s, n, l</i>	[ɔ:]	Nl. <i>horen</i>	scho o l, gescho o te, o ons
oô	[u'ə], [o'ə]	ong. Du. <i>Schuhe</i> , Br.-En. <i>sure</i>	bo o m, ro o ke, o o r
oo(w)	[ow], [ʊw]	Nl. <i>showen</i>	kado o (w), ik zo ow , ik wo ow
oe	[u]	Nl. <i>boete</i>	scho e ntje, bo e k, ho e
voor <i>r</i>	[u:]	Nl. <i>voeren</i> , Du. <i>rufen</i>	bro e rling, bo e re, to e r
óé	[u:]	Nl. <i>voeren</i> , Du. <i>rufen</i>	sch o én, v o éte, g o éd
òè	[u]	Nl. <i>boete</i>	bò e rke, vlò e rke, mò e rke
oei	[uj]	Nl. <i>roeien</i>	koe i ke, spo e ie, ik do e i
ou(w)	[ɔw], [aw]	Belgisch-Nl. <i>hout</i>	vrou w ke, do u we, nou
u	[ʏ]	Nl. <i>puntje</i>	frutte, vern u kt, v ur
	[y]	Nl. <i>fuut</i>	bu u roo, stu u deere
ù	[œ]	Du. <i>Hölle</i> , Fr. <i>œuf</i>	h u ske, opger u md, u rgel
û	[ʏə], [yø]	ong. Fr. <i>vieux</i>	kn u pke, ger u kt, hij h u rt
ui	[œj]	Nl. <i>bui</i> , Fr. <i>oeil</i>	zu u ie, hij kru u it, bu u i
uu	[y]	Nl. <i>fuut</i>	gr u unte, zu u tjes, hij zu u kt
voor <i>r</i>	[y:]	Nl. <i>uren</i> , Du. <i>Bühne</i>	v u ur, 't du u rt, u ur
úú	[y:]	Nl. <i>uren</i> , Du. <i>Bühne</i>	gr u ún, v u úle, pr u úve
ùù	[y]	Nl. <i>fuut</i>	m u úrke, sch u úrke, b u úrt
uuj	[yj]	Nl. <i>nu jij</i>	't mu u jst, pè re pl u uje, op oe hu u j

Verantwoording

Foto's

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / J. de Bont, Waalwijk: p. 36, 49^{lo}, 57^m, 59, 67^b, 67^m, 75^{mb}, 101, 137^m, 137°

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / J. Vugts: p. 31

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / A. Oudkerk, rechthebbende G.C.M. Verheijen: p. 116, 132^b

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / J.P.L.G. Rehm: p. 115

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / W. van Oordt & Co, Rotterdam: p. 132°

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / Fotobureau Het Zuiden: p. 17

Streekarchief Langstraat Heusden Altena / Vervaardiger onbekend: p. 15^b, 25°, 33^b, 39, 49ro, 57^b, 65^r, 65°, 69, 73^b, 79, 81^b, 83°, 93, 97, 105^{lb}, 107^b, 107°, 113, 119^b, 119^m, 125, 135, 139^b

Jan-Bert Aarts: p. 111^m

Gerard Smulders: p. 6, 13, 15°, 19, 25^b, 27^l, 33^m, 35^l, 35^r, 41^l, 41^r, 43, 47, 49^b, 51, 55, 63, 71^b, 73^{lo}, 75^{lb}, 81^l, 83^b, 89, 91, 95^m, 95^r, 103, 111rb, 121^r, 123, 127rb, 131rb, 139°

Overige foto's: Pixabay, Pexels, Freepik, Stockexchange, Stockvault

Illustraties

Piet van den Berg

Kaarten

A.A. Weijnen. *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant* (1937): p. 145, p. 152

A. Weijnen. *Nederlandse dialectkunde* (1958, 1966, 2000): p. 99

Library of Congress, Geography and Map Division: p. 131

Overige kaarten: Tal Grafische Vormgeving

Teksten

Jan-Bert Aarts in *De Maasroute* (2018): p. 29

Petrus of Broeder Berkelmans in *De Waalwijker* (eind jaren 70): p. 52-53, 73^{lb}, 100-101, 116-117

Toon Gouda, *Dichterlijk door Waalwijk* (2003): p. 60

J.W. van Heesbeen, *Rooien Bart* (1963): p. 108-109

Bert Leenheers in *De Maasroute* (2018): p. 44-45, 69, 84, 125

Familie van Mierlo, manuscript 'Wollukslied' (2018): p. 61

Wout Pullens, manuscript 'Borruk, vroeger in oons kenderjaren' (1995-1999): p. 92-93, 107^r, 113^{lb}

Louis Schuwer, 'Het gesprek van de maand' in *Jimmy Joy Koerier* (1959): p. 57^{lb}

Toon Steenbergen in *De Maasroute* (2017, 2018, 2019): p. 13ro, 19°, 20, 28, 33ro, 35^r, 39ro, 49^{lb}, 55^{rm}, 59^{lb}, 63^{lb}, 63rb, 67mo, 75^l, 85, 87^{lb}, 89^{lm}, 91^m, 95^{lb}, 95^{lo}, 103rb, 111^{rm}, 121rb, 124, 127^{lm}, 133, 135ro, 141^{lb}, 141rb

Bert Stevens, *Koffie mee sekraai* (1978): p. 17°, 25^{lb}, 25^{lo}, 47^m, 75^r, 95°, 132

Bert Stevens, *Gère nog 'n bakske koffie mee sekraai* (1979): p. 36-37, 68

Jan Stroop (Meertens Instituut), opname *Besojien* (transcriptie) (1967): p. 55^{lm}, 63ro, 79^{rm}, 79ro, 83rb, 107^{lb}, 123^{lb}

Yoïin van Spijk, overige Nederlandse teksten (exclusief de drie voorwoorden)

Wollukse Praot

ISBN 978-90-818246-7-5

Uitgave: © Stichting Langstraats in Woord en Beeld, 2019
stichtinglangstraats@gmail.com

Tweede druk

Digitale uitgave 2026

Dialectgroep Wollukse Praot: Jan-Bert Aarts,
Piet van den Berg, Bert Leenheers, Max van Mierlo,
Gerard Smulders, Yoïn van Spijk, Toon Steenbergen
Vormgeving: Tal Grafische Vormgeving, Waalwijk
Drukwerk: PrintSupport4U, Steenwijk
Eindredactie: Yoïn van Spijk

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbenden.

Stichting Langstraats in Woord en Beeld heeft een zo groot mogelijke zorgvuldigheid betracht bij het samenstellen van deze uitgave en heeft alle mogelijke moeite gedaan om de rechthebbenden te achterhalen van materiaal dat in deze uitgave is gebruikt. Mocht u menen rechten te hebben op gebruikt materiaal, dan verzoeken wij u contact met ons op te nemen.

Wij danken de volgende rechthebbenden hartelijk voor het geven van toestemming voor het plaatsen van materiaal:

Broeders van Maastricht (FIC): teksten P.J. Berkelmans (broeder Michaelo)

C.J.M. Pullens: teksten Wout Pullens

C. Meijers-Stevens: teksten Bert Stevens

Y. van Baal-Schuwer: tekst Louis Schuwer

E. van Heesbeen en J. van Heesbeen: tekst J.W. van Heesbeen

Toon Gouda: gedicht

Meertens Instituut: opname *Besoijen*

M. Ficq-Weijnen: kaartmateriaal A.A. Weijnen

Wij danken voor hun waardevolle bijdrage:

Gemeente Waalwijk, Meewis Notarissen, Chantal Berber, C.J. Aarts

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij bijdragen van:

Fondsen en instellingen

Gemeente Waalwijk

Stimuleringsfonds Rabobank De Langstraat

Rotary Waalwijk

Sponsors

Veraa Mode

Van Dijk Mode

Eetcafé City

Magneet Interieurs

Gemeente **Waalwijk**

VERAA
MODE WAALWIJK

Rabobank

eetcafé | *City* |

Wat is *dreûggoéd*? Wanneer heb je het *begaoid*? Hoe zeg je 'morsen' op z'n Waalwijks? Wat betekent *Meej heur gòdde nie sleeje*? Praten ze in Baardwijk anders dan in Besoyen?

Op deze vragen en nog vele andere geeft *Wollukse Praot* antwoord.

Het boek laat de schoonheid van het Waalwijks en andere Langstraatdialecten zien aan de hand van meer dan duizend dialectwoorden, oude en nieuwe foto's, gezegdes, cartoons, weetjes, cursiefjes, gedichten en verhalen van verschillende schrijvers.

9 789081 824675 >